

Monarki eller republikk i 1905

Analyse av stortingsdebatten ”Angaaende Norges fremtidige statsform”

Jo Toft Brochmann

Masteroppgave ved Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

© Jo toft Brochmann

2014

Monarki eller republikk i 1905

– *Analyse av stortingsdebatten "Angaaende Norges fremtidige statsform"*

Jo Toft Brochmann

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: OkPrintShop

Forsideillustrasjon: *Valgets "kval"* av Ingrid Alice Klausen

Forord

Når jeg nå endelig er ferdig med denne masteroppgaven, må jeg si meg fornøyd med to ting: a) At jeg mener å ha kommet vel i havn med et stort stykke arbeid. b) At det har vært en lærerik prosess. Jeg skal bli lærer, og føler at det relativt snevre temaet jeg har dykket ned i, har gitt meg innsikt i en rekke overordnede temaer, som politiske prosesser, (1905-)politisk retorikk og statsformers betydning oppgjennom historien. Det har særlig mot slutten vært et slit å henge med hodet over en stor bok og en medium stor data, men for det meste har det vært ganske så fornøyeleg.

De jeg vil takke er i første rekke meg selv: Uten mine fingre, min hjerne og ikke minst mitt dunkende hjerte, ville jeg aldri ha klart dette! Dernest vil jeg takke min veileder Odd Arvid Storsveen, som med sitt engasjement og sine brede kunnskaper har vært til stor hjelp. Jeg har dessuten satt pris på at han har oppmuntret meg til å ta mine egne valg. Jeg vil også takke Martin, som har hjulpet meg med oppsettet, Ingrid, som designet den nydelige forsiden, min søster, som har vært god å diskutere oppgaven med, og ikke minst mamma, som leste en super korrektur i innspurten. Endelig vil jeg takke alle mine med-masterstudenter: pauseprat, blikk, quiz, gjesping, fotball og kanskje noen klemmer har vært et kjærkomment avbrekk og en sann meningsskaper de siste to årene.

Blindern, mai 2014

Jo Toft Brochmann

Innholdsfortegnelse

Innledning.....	1
Bakgrunn og problemstilling	1
Kilder, tidligere forskning og oppgavens relevans	3
Metode	7
Begrepsforklaringer	11
Bakteppet	14
Norge blir selvstendig.....	14
Striden om statsformen	17
Stortingsdebatten om statsformen	25
I. Statsformene og grunnloven	25
Statsformenens stilling i grunnloven	25
Grunnloven og folkeavstemning	28
Republikanernes prinsipale proposisjon – Timandsforslaget	30
Monarkistenes proposisjon – Regjeringsproposisjonen	31
En ”galionsfigur”?	35
”Hvilken republik”?	42
II. Statsformene ”overfor udlandet”	45
”At holde sig neutral”	45
Prins Carl og Novembertraktaten	48
”Arbeidsro i landet”	57
Republikken: Et økonomisk eksperiment?	63
III. Statsformene og en rekke andre aspekter	66
Statsformenens faktiske pris	66
”Historien faar belære os”	69
Tradisjon vs. progresjon	73
”Et nasjonalt kongedømme”?	77
IV. Statsformene ”i moralsk henseende”	82
”Hoffsnobberi, stas og fjas”	82
Pragmatikk vs. prinsipp	84
Pragmatikk og prinsipp	88
Avslutning	94
Hvem argumenterte best?.....	94
Retorisk analyse.....	96
Den retoriske situasjonen.....	96
Idealet var saklighet, men	99
Faderen vs. sønnen.....	104
Stridens utfall.....	107
Vedlegg	115
Vedlegg 1: Taletid under debatten	115
Vedlegg 2: Oversikt over debattantene og grupperinger	119
Litteratur og kilder	124
Bøker.....	124
Avhandlinger og oppgaver	125
Dagbøker.....	126
Erindringer.....	126
Stortingsreferater	127
Taler, artikler og brosjyrer	127
Aviser.....	127
Litteratur fra internett	128
Kilder fra internett	129

Innledning

Bakgrunn og problemstilling

Det norske storting erklærte Norge uavhengig fra unionen med Sverige i 7. juni 1905. Svenskene godtok ikke bruddet og landene gikk inn i Karlstadforhandlingene for å nå en enighet. Det klarte delegatene, og den 23. september var Karlstadforliket stemt igjennom av begge lands parlamenter: Norge var blitt en suveren stat.¹ Men hva slags stat skulle det frie Norge være? Hvilke deler av grunnloven skulle landet beholde? Og det største spørsmålet i så henseende: Hvilken *statsform* skulle det ha? Skulle Norge forbli et monarki, eller skulle landet driste seg på en republikk?

Regjeringen og stortingsflertallet var av den oppfatning at 7. juni-vedtaket – som kun sa at grunnloven skulle endres på de punktene som var relatert til unionen – ikke innebar annet enn at den norske kongekronen nå stod ledig: Norge var og skulle forbli et monarki.² Den radikale stortingsfløyen mente tvert imot at statsformen var avskaffet, siden paragrafen som sa at Norge var et monarki også sa at kongen skulle styre over unionen Sverige-Norge.³ Monarkistene satt med makten og bestemte at en ny konge skulle velges umiddelbart. For å mykne opp det anspente forholdet til nabolandet, spurte regjeringen svenskene om ikke deres prins Carl ville overta den ledige tronen.⁴ Svenskene hadde imidlertid sett seg trette på egenrådige nordmenn.⁵ Da henvendte regjeringen seg til prins Carl av Danmark. Den danske prinsen godtok tilbudet, men på én betingelse: Det måtte holdes en folkeavstemning som viste at han var velkommen.⁶

Det er på denne bakgrunnen at stortingsdebatten ”Angaaende Norges fremtidige statsform”⁷⁸ ble til. Debatten strakte seg over tre dager – den 28, 30. og 31. oktober i 1905 – og behandlet

¹ Nerbøvik, Jostein, *Norsk historie 1860-1914, Eit bondesamfunn i oppbrot*, Det norske samlaget, Oslo 1999:

² Berg, R., *Norge på egen hånd, 1905-1920*, Universitetsforlaget, Oslo 1995: 44.

³ Ferkingstad, D., *Den republikanske agitasjon i 1905*, hovedfagsoppgave i historie ved UiO, Oslo 1958: 54-55.

⁴ Ferkingstad: 52 og 125.

⁵ Bomann-Larsen, T., *Folket, Haakon & Maud, II*, Cappelen, Oslo 2004: 428-429.

⁶ Ferkingstad: 49-50.

⁷ Debattens fulle navn lyder: ”55. Angaaende Norges fremtidige statsform – Magternes beredvillighed til at træde i officiel forbindelse med Norge.” Heiberg, J. V., *Unionens opløsning 1905, Officielle aktstykker vedrørende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat*, J. M. Stenersen & Co.s forlag, Kristiania 1906: 702. I det fulle navnet til stortingsdebatten nevnes punktet om utlandets vilje til å gå i offisiell forbindelse med Norge. Dette ble bare i liten grad drøftet i debatten, da det ble gått inn på i de hemmelige stortingsforhandlingene som foregikk på morgenen av debattens første dag, derav navnet. Stortinget, *De stenografiske referater fra de hemmelige møter i stortinget 1905*, H. Aschehaug & Co, Oslo 1951: 407-411.

formelt regjeringens proposisjon om hvorvidt folket skulle stemme over om prins Carl av Danmark skulle bli Norges nye konge, samt to motforslag fra republikanerne.⁹ Republikanernes prinsipale proposisjon gikk ut på å utsette spørsmålet om statsformen til neste storting. Det andre gikk i likhet med regjeringens inn for folkeavstemning over om prins Carl skulle bli konge eller ei, men ordlyden i spørsmålet var annerledes og tidspunktet for avstemningen satt noe senere.¹⁰ Diskusjonen rundt de tre forslagene utgjorde kun en liten del av debatten, ettersom ingen tvilte på utfallet, gitt monarkistenes overlegne flertall.¹¹ Vissheten om resultatet ga imidlertid rom for å drøfte det store spørsmålet som de fleste rikspolitikerne hadde en sterk formening om, og som aldri tidligere hadde blitt drøftet inngående i en stortingsdebatt: Burde Norge bli monarki eller republikk?

Selv om stortingsdebatten i all hovedsak var en formell nødvendighet, var den ikke desto mindre svært interessant. Dette var nemlig den enkeltstående meningsutvekslingen i 1905 hvor spørsmålet om de to styreformene ble drøftet mest i detalj, og trolig har heller ikke spørsmålet senere i Norgeshistorien blitt gjennomgått mer grundig. I nedskrevet form strekker referatet seg over nær 250 tettskrevne sider.¹² Stortingsdebatten var også viktig i den forstand at den var det enkeltstående innlegget som trolig øvde størst innflytelse på folkeopinionen: Hele debatten gikk for åpne dører og ble referert til i avisene.¹³ Flere av rikspolitikerne turnerte land og strand og holdt taler i valgkampen som fulgte, og disse talene synes i stor grad å være basert på det som hadde blitt diskutert i stortingssalen.¹⁴

Målet for oppgaven er tredelt:

1. Jeg skal *redegjøre* for hva slags argumenter monarkistene og republikanerne ga for at deres foretrukne statsform skulle innføres i Norge. Argumentene vil kun i liten grad bli sammenliknet med dem som fantes i det øvrige ordsiftet om statsformen, men avslutningsvis vil de kortfattet bli satt opp mot dem som var mest utbredt under valgkampen.

⁸ Fra nå av bare kalt *stortingsdebatten om statsformen, stortingsdebatten* eller *debatten*.

⁹ Heiberg: 942.

¹⁰ Heiberg: 741, 896 og 941.

¹¹ Heiberg: 803, 891 og 894.

¹² Heiberg: 701-941.

¹³ Eide, W., *Kongedømme eller republikk i Norge i 1905*, Hovedfagsoppgave i historie ved UiO, Oslo 1932: 402.

¹⁴ Eide: 468-470 og Ferkingstad: 141.

2. Jeg skal forsøke finne ut hvor *gode* de ulike argumentene var. Med *gode* menes ikke generelt retorisk overbevisende, men om de var forankret i fakta, om resonnementene hang sammen og om argumentasjonen var relevant. Etter hvert tema skal jeg prøve å fastslå hvorvidt monarkistene eller republikanerne argumenterte *best* i så henseende. Så langt det lar seg gjøre, vil jeg også prøve å finne ut av hvorvidt de ulike partene selv *trodde* på argumentene de benyttet.
3. Jeg skal foreta en *retorisk analyse* som søker svar på følgende spørsmål:
 - a) Hva var den *retoriske situasjonen*? Med det menes: Hvem var de ulike partene og hva var deres egentlige agenda i debatten?
 - b) Hvilke *retoriske strategier* kjennetegnet monarkistene og republikanerne, og hvorfor tok de i bruk disse? Hva var partenes egentlige agenda?
 - c) *Lyktes* de med sine retoriske strategier? Allerede nå kan jeg fastslå at en del av målsetningene til begge parter var å påvirke utfallet av folkeavstemningen. Til slutt vil jeg derfor kort sette stortingsdebatten opp mot valgkampen. Argumentasjonen og retorikken i stortingsdebatten liknet den i det øvrige ordskiftet. Mitt endelige mål er derfor – med utgangspunkt i min analyse av stortingsdebatten – å prøve å fastslå hvordan monarkistenes og republikanernes retorikk virket med sikte på befolkningens valg av statsformen.

Kilder, tidligere forskning og oppgavens relevans

I innledningen situerer jeg stortingsdebatten i striden om statsformen. Det må kunne hevdes at denne striden er underkommunisert i standardverker om Norgeshistorien. For å ta noen representative eksempler, levner verken Fuglum, Hagemann eller Nerbøvik den mer enn noen få sider i sine verk om perioden (se litteraturlisten). Å finne stoff om temaet har imidlertid ikke vært veldig vanskelig. Det florerer i relevante kilder fra 1905. Jeg har primært tatt for meg dagbøker og memoarer til involverte parter og referater fra både lukkede og åpne stortingsforhandlinger. Memoarene til Alfred Eriksen og dagbøkene til Edvard Hagerup Bull og Harald Bothner har vært blant de mest nyttige supplementene til stortingsdebatten. I tillegg har jeg skummet gjennom relevante pamfletter, avisartikler og taler (se kildeoversikten).

Det finnes relativt få bøker om temaet. Det er primært Tor Bomann Larsens *Folket, Haakon & Maud, II* som er relevant, fordi den går grundig inn på de hemmelige forhandlingene rundt kongevalget. Roy Andersens *1905 – Spillet bak kulissene* tar for seg samme tema, men er mer overfladisk (se for øvrig litteraturlisten). Det er imidlertid ikke skrevet noen bøker som går grundig inn på ordskiftet rundt valget av statsform. Det finnes heldigvis noen avhandlinger som tar for seg temaet, men det er ikke snakk om mange. Den mest omfattende er *Den republikanske agitasjon i 1905* av Didrik Ferkingstad fra 1958. Dette er avhandlingen som jeg trekker størst veksler på i oppgaven, ettersom han ved flere anledninger er den eneste som har tatt for seg de samme punktene som meg.¹⁵ Ferkingstad ser i utgangspunktet på republikanernes agitasjon på en generell basis. Han trekker inn avisartikler, pamfletter og taler. Ferkingstad går primært inn på republikanernes poenger, men redegjør også for monarkistens synspunkter i stor grad. Den andre oppgaven som går inngående inn debatten om statsformen, er *Kongedømme eller republikk i Norge i 1905*, av Worm Eide, skrevet så tidlig som i 1932. Han har et jevnt fokus på begge parter, men vektlegger primært de politiske prosessene bak kongevalget. En siste oppgave som går inn på temaet, er Arve Solstads *Republikanerne i 1905* fra 1964. Han ser knapt på det offentlige ordskiftet, men fokuserer så godt som utelukkende på de republikanske aktørenes organisering.

Selve *stortingsdebatten* om statsformen er det skrevet lite om. Det er kun Eide og Ferkingstad som går inn på den. Ferkingstad behandler ikke stortingsdebatten i seg selv, men refererer til den fortløpende, som en sentral del av både monarkistenes og republikanernes argumentasjon. Eide tar for seg stortingsdebatten i et eget kapittel (s. 395-425). Han rekker likevel å ta for seg mindre enn hva sideantallet kunne tilsi, for oppgaven er ført i pennen med luftig løkkeskrift. Metoden hans er dessuten en annen enn min. Han kommer med korte referater fra noen av de mest sentrale talene, uten å knytte poengene nevneverdig sammen. En liten analyse foretar han likevel, og denne skal jeg drøfte i oppsummeringen. Begge disse oppgavene er gamle, men det er ikke desto mindre min oppfatning at de har tålt tidens tann godt. Eide hadde tilgang på mesteparten av det sentrale kildematerialet (med unntak av hemmelige stortingsforhandlinger), mens Ferkingstad i vesentlig grad hadde tilgang på de samme kildene som meg.

¹⁵ Strengt tatt er den ikke en *avhandling*, men en hovedfagsoppgave. Den holder imidlertid høyt nok nivå til at den i dag kunne godt for å være en avhandling.

Utgangspunktet for masteroppgaven min var å skrive om et tema knyttet til striden om statsformen i 1905, ettersom jeg visste at det var behandlet i liten grad. Etter å ha lest Ferkingstads avhandling ble jeg inspirert til å foreta en lignende analyse som han, bare med fokus på monarkistenes argumentasjon, en slik etterlyser han nemlig i etterordet.¹⁶ Jeg tok fatt på arbeidet og analyserte taler og artikler av fremtredende monarkister som Nansen og Bjørnson. Men jeg kom ikke fram til noe nytt: Sammen hadde Eide og Ferkingstad allerede redegjort for alle de vesentlige argumentene monarkistene kom med. Jeg kunne selvsagt gått enda mer i dybden enn hva de gjorde, men jeg så ingen nye nevneverdige poenger, knapt nyanser. Jeg måtte søke en ny innfallsvinkel, og det fant jeg da jeg gjøv løs på stortingsdebatten.

Den slo meg som det mest interessante innsalget i ordskiftet om statsformen. Hvorfor? Fordi den var så *grundig*. Den favner bredt og går flere steder ganske dypt. Som sagt er den det desidert mest omfangsrike innlegget i debatten.¹⁷ Knut Hougen må gis rett når han et stykke ut i debatten fastslår at ”Spørsmålet om Statsformen har været meget indgaaende diskutert.”¹⁸ Sortingsdebatten var som sagt trolig også det enkeltstående mest innflytelsesrike innlegget i ordskiftet, men det er et underordnet poeng i oppgaven min. Jeg har ingen ambisjoner om påvise hvordan akkurat stortingsdebatten om statsformen – gjengitt i *de* og *de* talene og *de* og *de* avisene – var så og så viktig for utfallet av kongevalget. Nei, trolig hadde den ikke noen revolusjonerende effekt i så måte; langt på vei de fleste argumentene som dukket opp i stortingsdebatten, var godt kjent fra før. Og det er *det* som er hovedpoenget: Argumentene og den øvrige retorikken som ble benyttet var svært *representative* for den øvrige debatten. Et nærbilde av stortingsdebatten gir følgelig bred innsikt i hele ordskiftet rundt statsformen.¹⁹

Det fantes selvsagt enkelte argumenter som ble brukt i den øvrige debatten som ikke ble brukt i denne. Enkelte argumenter i det øvrige ordskiftet – og formuleringer av disse – holdt også et høyere nivå: En god del av argumentene monarkistene og republikanerne kom med i stortingssalen må rett og slett sies å være av nokså lav kvalitet. Det er imidlertid ikke noe negativt ved, snarere tvert imot, ettersom denne mangelen på egentlig relevans var meget representativ for den samlede debatten rundt statsformen. Hvorfor da ikke like gjerne ta for

¹⁶ Eide: 155.

¹⁷ Ferkingstad: 90.

¹⁸ Heiberg: 795.

¹⁹ Ferkingstad: 90.

seg *hele* ordskiftet rundt statsformen? Det kunne man selvsagt, men det er min oppfatning at man ved å fordype seg i *en* omfattende og representativ del av den, lettere kan kartlegge retoriske mønstre, det finnes en *dynamikk* mellom monarkistene og republikanerne her, som man ikke like lett ser når man gransker deres taler, pamfletter og artikler hver for seg: Hvilke utsagn vekker hvilke reaksjoner? osv. Endelig skiller stortingsdebatten om statsformen seg fra øvrige debattinnlegg om statsformen, ved at den også går inn på en rekke politiske prosesser: Analysen min gir forhåpentligvis god innsikt i det politiske spillet rundt valget av statsformen.

Det er dessuten ikke kun fokuset på stortingsdebatten som skiller oppgaven min fra oppgavene til Eide og Ferkingstad. Noe de gjør i liten grad, er å undersøke om de ulike partene faktisk selv *trodde* på sine argumenter. Det forsøker jeg å gjøre. Noe annet jeg forsøker, er å *kritisere* de ulike argumentene. Det har heller ingen andre gjort før meg i nevneverdig grad.²⁰ Forsettet mitt er å bedømme hvorvidt de ulike argumentene er *holdbare* eller ikke. Jeg er fullstendig klar over at dette er en noe uvanlig innfallsvinkel i en historieoppgave, men jeg mener metoden tilfører oppgaven en verdifull dimensjon.

Å finne ut hvem som hadde mest rett, er likevel ikke så interessant kun i seg selv: Poenget med en politisk debatt er jo ikke så mye å *ha* rett, som å *få* rett. Derfor kommer jeg med en *retorisk analyse*. Eide foretar noe liknede av stortingsdebatten, og Ferkingstad foretar noe liknede av hele ordskiftet, men begge disse er mindre inngående enn min. Foruten på den generelle kartleggingen og oppklaringen av debatten, er det her jeg har lagt mitt hovedfokus.

Med dette mener jeg å forsvart hvorfor det er verdt å vie en hel masteroppgave til en hundre år gammel stortingsdebatt de færreste husker eller visste at eksisterte. Når jeg så skal bringe den fram igjen i lyset, så vil jeg ikke gjøre det med en analyse med primært fokus på monarkistene, slik Ferkingstad etterspurte. Det mener jeg hadde blitt for skjevt når det kun er snakk om denne ene debatten. Jeg etterstreber et jevnbyrdig fokus på de to partene, slik at flest mulig deler av debatten blir tydeliggjorte.

For å oppsummere, vil jeg si at mine bidrag til forskningen rundt striden om statsformen, er disse: For det første, å se med nye øyne på et materiale som ikke har blitt undersøkt grundig

²⁰ Ferkingstad: 5.

på over 50 år. For det andre, å gi en omfattende gjengivelse av stortingsdebatten om statsformen, noe som aldri har blitt gjort tidligere. Og for det tredje, å foreta en kritisk og retorisk gjennomgang av argumentene som var typiske for monarkistene og republikanerne i 1905; her bidrar jeg med flere nye perspektiver.

Metode

Det første målet med oppgaven er å gi en *oversikt* over hva slags argumenter monarkistene og republikanerne kom med. Jeg vil redegjøre for argumenter som går direkte på hvilken statsform som ville være den beste for Norge, men også for argumenter som kun indirekte omhandler dette spørsmålet, slik som *juridiske* spørsmål: Hva sa grunnloven om hvilken statsform Norge i det hele tatt kunne ha? Og *moralske* spørsmål: Var det moralsk forsvarlig å støtte monarkiet av pragmatiske grunner?

Jeg har delt inn analysen *tematisk* – sikkerhetshensyn, økonomiske hensyn osv. – og følgelig vil argumenter fra ulike dager og ulike talere trekkes inn om hverandre. Den enkelte debattant taler i snitt så lenge at det fyller ca. fem sider i referatform, og alle går inn på mange ulike tema i løpet av en og samme tale. De eneste gangene jeg etterstreber kronologi, er når debattantene kommer med direkte motsvar til hverandre. Ofte svarer de hverandre imidlertid kun indirekte – i den forstand at de kommer med poenger som er ment for å motbevise tidligere påstander – uten at de refererer til disse påstandene. Jeg har valgt å plassere også disse argumentene opp mot hverandre. Ulempen med det er at det kan gi inntrykk av at debatten hadde raske ordskifter – nesten som i en TV-debatt – noe den ikke hadde. Fordelen er at argumentene blir satt i et oppklarende system.

Alle argumentene kan selvsagt ikke få plass, men målet mitt har vært å synliggjøre *bredden* av argumentene som ble benyttet. Det vil ikke desto mindre være et samsvar mellom hvilke argumenter debattantene selv legger mest vekt på, og dem jeg selv legger mest vekt på. Dette fordi jeg ønsker å redegjøre mest grundig for argumentene som var av størst betydning for de ulike partene. Noe jeg imidlertid skal forsøke å unngå, er å gjenta samme argumenter gang på gang. Det gjorde nemlig stortingsdebattantene. Monarkisten Jørgen Brunchorst blir av republikanerne anklaget for ikke å være nok til stede under debatten. Han svarer dem som følger: ”... hver gang jeg kom ind, saa slumpede jeg til at faa høre nogen af oppositionens

talere, som stod og gjentog de samme argumenter, som vi har hørt tidligere ...”.²¹ En republikaner kunne med hell ha anklaget monarkistene for det samme.

På samme måte som at jeg søker å gi rom for et vidt spenn av argumenter, prøver jeg også å gi rom for en bred vifte av talere. Det finnes likevel enkelte som er utelatt. Dette skyldes at de ikke hadde så stor innflytelse og dessuten dukker opp sent i debatten og plukker opp argumenter som allerede har blitt lagt på bordet. For at leseren skal kunne henge med på kildehenvisningene til referatet av stortingsdebatten, har jeg laget et skjema som viser hvor i stortingsreferatet de ulike talene finnes. Denne oversikten vil også vise hvilke enkeltpersoner og grupperinger som totalt sett hadde mest taletid (se Vedlegg 1). For at leseren skal ha en god oversikt over hvilke debattanter som tilhører hvilken gruppering, har jeg laget en liste som viser dette. Denne oversikten forteller også litt generelt om de ulike talerne (se Vedlegg 2).

På samme måte som at jeg gir noe større rom til de viktigste argumentene, vil jeg også gi større rom til de antatt mest innflytelsesrike talerne. Med *innflytelsesrik* taler mener jeg en politiker som nøt stor respekt innad i sin gruppering, og gjerne også utad. For monarkistene var mennene med størst prestisje utenriksminister Jørgen Løvland, stortingspresident Carl Berner, den nylig avgåtte statsminister Francis Hagerup, handelsminister Sofus Arctander og justisminister Edvard Hagerup Bull. For republikanernes del, var det i første rekke snakk om Johan Castberg, han hadde nemlig rollen som hovedtaleren på republikanernes vegne.²² Wollert Konow (H)²³ var også meget sentral, og det samme var Alfred Eriksen (se Vedlegg 1).²⁴

Løvland er mannen som innleder stortingsdebatten. Han postulerer at det er av liten verdi å drøfte spørsmålet om hvilken statsform som var den beste, fordi han mener at grunnloven fastslår at Norge i alle tilfeller er et monarki. ”Men da det spørsmål jo trænger sig frem ved de forslag, som er stillet, finder jeg, at det vilde være urigtigt ikke at udtale ialfald min opfatning af det.”²⁵ Utenriksministeren vil ikke uttale seg på hele regjeringens vegne, fordi selv

²¹ Heiberg: 864.

²² Eide: 409.

²³ Fra nå av vil Konow (H) kun omtales som Konow, da Konow (SB) ikke satt på stortinget under denne perioden, ei heller var delaktig i vår historie.

²⁴ Heiberg: 779 og Solstad, A., *Republikanerne i 1905. Aktører og aktivitet*, magistergradavhandling i statsvitenskap ved UiO, Oslo 1964: 234.

²⁵ Heiberg: 712.

om alle medlemmene er monarkister, så kan han ikke garantere for at de har blitt det av samme grunner.²⁶ Dette standpunktet delte samtlige talere; kun ved få tilfeller understreker de at taler på vegne av en gruppering.

Jeg vil balansere mellom å referere til enkeltpersoner og grupperinger. Om det er bred konsensus om noe (og et poeng å understreke dette), skriver jeg: ”Hevder republikanerne”, ”Hevder monarkistene”. Hvordan kan man vite at det er *bred konsensus* om noe? For det første er det avgjørende at ingen innad i en gruppe motsier hverandre. For det andre innebærer det gjerne at flere kommer med samme påstand. Ved tilfeller av bred konsensus kommer jeg derfor så ofte det lar seg gjøre med to – og helst *tre* – kildehenvisninger til ulike talere fra samme gruppering som forfekter liknende synspunkter. Den øvrige debatten spiller også inn: Om er grupperings påstander i stortingsdebatten er sammenfallende med typiske påstander fra samme gruppering i det øvrige ordskiftet, er det lettere å fastslå at det hersket konsensus.

Det andre målet med oppgaven er å finne ut hvorvidt republikanerne eller monarkistene argumenterer best. Argumentene vil drøftes fortløpende under hvert tematisk avsnitt, med en oppsummering til slutt. Det er for mange argumenter til at jeg kan kritisere alle, jeg vil derfor i hovedsak se på de debattantene selv anså som de viktigste. Med *best* argumentasjon mener jeg som sagt hvem som i størst grad har belegg for påstandene sine og som kommer med de mest relevante sammenlikningene og poengene. Målet er ikke å finne ut hvilke enkeltpersoner som er de skarpeste debattantene, men å bedømme republikanerne og monarkistene som en helhet hver for seg. Å finne ut hvem som argumenterte best er svært problematisk når det kommer til *normative* spørsmål: Er det riktig at landets formelle overhode skal være valgt av folket, eller bør han arve stillingen sin? Jeg skal ikke gjøre meg til noen moralsk dommer.

Snarere skal jeg ta for meg det som kan reduseres til empirisk fakta, eller i hvert fall sannsynliggjøres i større eller mindre grad. Metoden jeg benytter må kunne omtales som klassisk *kildekritisk*. Samtidig må den også kunne omtales som *hermeneutisk*, idet jeg prøver å redegjøre for hva debattantene hadde forutsetning for å vite eller anta i samtiden. De som argumenterte skarpest og mest redelig ut i fra den felles forståelseshorisonten og kunnskapsbasen som fantes da, argumenterte følgelig best. Det at ettertiden ga noen rett, impliserer ikke at det var mest sannsynlig at de ville få det, selv om det også er interessant å

²⁶ Heiberg: 712.

se på hva som faktisk skjedde, og dette vil jeg ved flere anledninger gjøre. Ofte må jeg ty til *kontrafaktisk* historietenkning: Grupperingene prøver jo i stor grad å fastslå hvordan en republikk eller et monarki mest sannsynlig vil virke inn på Norges skjebne. For å gjøre meg til dommer over slike overveielser, må jeg følgelig sette meg i deres sted og forsøke det samme. Et spørsmål begge parter prøver å finne ut av er for eksempel: Hvor stor kommer apanasjen til kongefamilien til å bli? Spørsmålet er relativt enkelt å finne svar på i ettertid, men det er vanskeligere å forutsi om det var sannsynlig at årslønnen til kongefamilien kom til å ende opp på 700 000 kroner. For å finne ut hva som var sannsynlig, må man ideelt sett se på forhold som hvilke grupperinger i stortinget som satt med makten til å fastsette apanasjen, hvor mye prins Carl selv ønsket, osv. Jeg har ikke vært i stand til å gå så grundig inn på slike spørsmål som det som er ønskelig; det hadde rett og slett krevd for mye arbeid. Jeg er også helt klar over at kontrafaktisk tenkning er en svært krevende og problematisk metode. Derfor forsøker jeg opptre som en ydmyk dommer, og dessuten å støtte meg til andre historikeres analyser så langt det lar seg gjøre. Jeg mener ikke desto mindre at mange av analysene mine gir god innsikt i hva som var mest sannsynlig at kom til å skje, og følgelig hvilke av partene som hadde mest rett i sin argumentasjon.

Når det kommer til mitt forsett om å finne ut hva de ulike partene *egentlig* mente, har også dette vist seg problematisk. Jeg prøver å sannsynliggjøre hva de mente, ved å ta mange forhold i betraktning: Hva hadde de *forutsetning* for å vite og å anta osv. Sentralt har det imidlertid vært å se på dagbøkene og memoarene til de mest sentrale debattantene. Men der skriver de lite om sine egentlige motiver, de fokuserer mer på hendelser. Og når de først forteller om sine overbevisninger, er det oftest i tråd med holdningene de forfekter i debatten. Det er jo dessuten ikke uvanlig som offentlig person å føre dagbok men med tanke på å ettertidens dom. Derfor blir mine betraktninger rundt de spørsmålene selvsagt noe spekulative, og det er viktig å understreke at det ikke er på dette punktet jeg mener oppgaven har sin styrke. Ikke desto mindre står jeg for de analysene jeg gir.

Til slutt kan det sies at jeg primært har lagt meg på historisk presens i min omtale av debatten, dette i et forsøk på gjenskape noe av atmosfæren som fantes i stortingssalen. Og endelig kan jeg føye til at jeg før hvert hovedtema kommer med korte innledninger, og at jeg i disse kun refererer til kilder eller litteratur dersom jeg sier noe der som jeg ikke gjentar i den påfølgende hoveddelen.

Det tredje og siste målet med oppgaven er å komme med en *retorisk analyse* av stortingsdebatten. Her benytter jeg meg av klassiske begreper og analyseteknikker fra retorikken: Metoden og enkelte begreper vil forklares underveis, men de tre mest sentrale begrepene må oppklares allerede nå: *patos*, *etos* og *logos*. Dette er de tre klassiske *bevismidlene*. Patos brukes for å overbevise tilhøreren gjennom å appellere til dennes følelser. Etos brukes for å overbevise tilhøreren gjennom å spille på egen autoritet. Logos benyttes for å overbevise tilhøreren gjennom klar, sannferdig og relevant argumentasjon. Den observante leser vil se at bruken av logos er det jeg søker å kartlegge i den andre delen av problemstillingen min: Hvem argumenterte *best*? Derfor må det sies at jeg kontinuerlig foretar en retorisk analyse, men da med fokus på logos. Den resterende retoriske analysen, som i større grad trekker inn patos og etos og andre retoriske forhold, vil hovedsakelig gis til slutt i en egen del. Jeg vil imidlertid også nevne noen av disse poengene underveis, da jeg finner det hensiktsmessig å forklare enkelte retoriske strategier rett etter at den aktuelle argumentasjonen har blitt gjort rede for. Verket jeg har trukket størst veksler på er *Talerens troverdighet – tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk* av Anders Johansen (se for øvrig litteraturlisten).

Begrepsforklaringer

Jeg finner det også hensiktsmessig å komme med noen andre sentrale begrepsforklaringer på forhånd.

Jeg opererer med to hovedgrupperinger i denne oppgaven: monarkistene og republikanerne. Med *monarkistene* mener jeg som oftest rikspolitikere som støttet monarkiet, og med *republikanerne* mener jeg på liknende vis som regel de republikkvennlige rikspolitikere. Hvis jeg i hoveddelen bruker begrepene monarkistene eller republikanere om den øvrige befolkningen, så vil dette bli gjort tydelig. Når jeg i *Bakteppet* og *Stridens utfall* snakker om striden om statsformen på et generelt plan, vil jeg imidlertid primært omtale *alle* som kjempet for én statsform – politikere, presse, fremtredende offentlige skikkelser – for monarkister eller republikanere.

Monarkistene og republikanerne kan imidlertid deles inn i fire undergrupper: 1) *De taktiske monarkistene*, altså de som prinsipielt verdsatte republikken høyest, men som av taktiske hensyn gikk inn for kongedømmet. For rikspolitikernes del bestod gruppen primært av

Venstre-politikere, og den dreide seg rundt Michelsen-ministeriet. 2) *De konservative monarkistene*, altså de som i alle tilfeller satte monarkiet høyest. For rikspolitikernes del dreide gruppen seg rundt Hagerup, og den bestod i all hovedsak av Høyre-politikere. 3) *Venstrerepublikanerne* betegner alle Venstre-sympatisører som mente at republikken ville være den beste statsformen for Norge. For rikspolitikernes del dreide gruppen seg rundt Konow og Castberg. 4) *Sosialdemokratene* ²⁷ var gruppen for alle som både var sosialdemokrater og som dessuten støttet republikken; noe så godt som alle sosialdemokratene gjorde. For rikspolitikernes del bestod gruppen av de fem Arbeiderparti-representantene, og deres leder var Eriksen (se Vedlegg 2).²⁸

Stortingsdebatten om statsformen omtaler jeg ofte kun som *stortingsdebatten* eller bare *debatten*. Når jeg refererer til *hele* ordskiftet rundt statsformen – både i lukkede møter og i det offentlige rom – benytter jeg *den øvrige debatten*, eller *det øvrige ordskiftet*.

Debattantene bruker primært begrepet *statsform*, av og til også *regjeringsform*. Jeg bruker begge disse begrepene, samt *styreform*, for variasjonens skyld. Jeg legger imidlertid det samme i alle begrepene som hva debattantene gjorde: *Måten* en stat styres på, og fokuset vil selvsagt være rettet mot om det var en monark eller en president i spissen av dette styret.

Debattantene benytter i all hovedsak begrepet *konge*, ikke *monark*. Av og til blir dette strengt tatt feil, som når de snakker om Norges mulige fremtidige konger; det kunne jo tenkes at Norge også fikk en dronning; slik det ser ut til at landet vil få en gang i fremtiden. En monark er jo kun statsoverhodet i et monarki og kan ha andre titler som keiser, hertug eller fyrstinne. Jeg bruker imidlertid også for det meste *konge* for å beskrive Norges fremtidige monark(er), selv om det av og til er feil. Jeg gjør det for å skape en sammenheng mellom min og debattantenes språkbruk, noe som også har falt seg naturlig denne oppgaven på et generelt plan.

Endelig må det sies at språkbruken min også på andre felter er noe slurvete. Dette gjelder særlig i min gjengivelse av debattantens ytringer. Jeg kan for eksempel skrive: ”Hagerp Bull mener at ...”. Det ville ha vært mer korrekt å si at han *sier*, eller *hevder*, siden vi ikke vet om

²⁷ Disse omtales kun som *sosialdemokratene* og ikke *de sosialdemokratiske republikanerne* fordi det a) er åpenbart at de var republikanere og b) at det er slik de omtales i litteraturen.

²⁸ Ferkingstad: 54-55.

det er dette han *egentlig* mente. Grunnen til at jeg likevel opererer med begreper som *mener* og *synes*, er for å få variasjon i språket. Jeg *mener* at jeg uansett klarer å tydeliggjøre at det i disse tilfellene er snakk om ytringer og ikke oppfatninger. Hva de ulike partene *egentlig* mente, søker jeg å gjøre rede for i egne avsnitt.

Bakteppet

Norge blir selvstendig

For å kunne forstå stortingsdebatten om statsformen, må vi først forstå prosessen som la grunnlaget for denne. Prosessen det er snakk om, er Norges løsrivelse fra unionen med Sverige.

Helt siden midten av 1850-tallet hadde stortingsrepresentantene kjempet for økt selvstyre. Stortingsflertallets endelige mål var en fullstendig frigjørelse fra svenskene. Den utløsende årsaken til at unionen Sverige-Norge ble brutt, var den såkalte *konsulatsaken*. På slutten av 1880-tallet tok stortingsrepresentantene til orde for å råde over egne utenriksanliggender. I utgangspunktet ønsket de seg en egen utenriksminister, men forstod raskt at kravet var urealistisk. Det finnes imidlertid som regel en mindre humpete vei, og i 1891 gikk Venstre-regjeringen inn for et eget norsk konsulatvesen.²⁹ Forslaget ble avvist, men to år senere gikk den svenske regjeringen inn for en unionell utenriksminister, svensk eller norsk. ”Den ustrækta brodershånden” ble dog kontant avvist av et Venstre-dominert Storting, noe som provoserte svenskene sterkt. I 1895 gikk Sverige ut med krav om unionsrevisjon samtidig som *Mellomkrigsloven* – som gjorde Sverige-Norge til frihandelsområde – ble avviklet. I tillegg økte svenskene krigsdirektivene og den norskvennlige utenriksministeren Lewenhaupt ble byttet ut:³⁰ ”Signala kunne ikkje mistydast; Sverige rasla med sablane.”³¹

Etter valget i 1900 kom flere radikale skikkelser – deriblant Georg Stang – inn i regjeringen. Stang ble forsvarsminister og sørget for oppbygging av festningsverk langs grensen og økte midler til forsvaret. Svenskenes sabelrasling skapte etter hvert misnøye også i høyreleiren, og den 23. mai i 1905 vedtok stortinget enstemmig loven om norsk konsulatvesen.³²

Etter innføringen av parlamentarismen i 1884 mente flertallet på stortinget at kongen kun hadde utsettende veto i grunnlovssaker. I konsulatsaken hadde kong Oscar II bare brukt vetoet sitt én gang, og han brukte det rettmessig igjen. Regjeringen hadde imidlertid et ess i ermet, nemlig *kontrasignaturlæren*.³³ Denne læren innebærer at dersom en beslutning foretatt av

²⁹ Nerbøvik: 195-196.

³⁰ Nerbøvik: 195-199.

³¹ Nerbøvik: 199.

³² Nerbøvik: 205.

³³ Bjørge, N., Rian, Ø. m.fl., *Selvstendighet og union, Fra middelalderen til 1905*, Universitetsforlaget, Oslo 1995: 357.

kongen skal bli gyldig, så må den kontrasignerers av statsministeren eller et annet regjeringsmedlem.³⁴ Kontrasignaturlæren var ikke nedfelt i grunnloven, som tvert imot fastslo at statsministeren pliktet å kontrasignere kongens beslutninger.³⁵ Statsrådene hevdet imidlertid at de hadde krav på å kunne avtre dersom de ikke støttet kongens avgjørelse. Anført av statsminister Christian Michelsen, truet en samlet regjering Oscar med å trekke seg.³⁶

Oscar havnet dermed i en hjelpeløs situasjon. Han var ute av stand til å oppdrive statsråder som støttet ham og som ville finne støtte i stortinget. Følgelig lot han regjeringen bli sittende og følgelig gikk heller ikke vetoet hans igjennom. Det var også åpenbart at fremtidige upopulære beslutninger fra kongens hold ville lide samme skjebne. I praksis satt dermed regjeringen med konges utøvende makt i Norge. Ute av tronens skygge kunne regjeringen få gjennomslag for Norges 50 år gammel kampsak: Unionen Sverige-Norge ble foreslått oppløst fordi kong Oscar hadde opphørt å fungere som konge, og den 7. juni, 1905, sluttet et samstemmig storting seg til forslaget.³⁷

Svenskene anerkjente imidlertid ikke vedtaket. De hevdet at grunnlaget for unionen var riksakten av 1815, en fra begge sider forpliktende avtale.³⁸ Naboene i øst stilte flere krav for at de skulle godkjenne unionsbruddet, bl.a. ville de forsikre seg om at hele nasjonen Norge stod bak 7. juni-vedtaket og lanserte et krav om folkeavstemning. Et slikt krav fryktet ikke stortinget, og det hadde det heller ingen grunn til. Folkeavstemningen gikk av stabelen den 13. august, og enigheten var slående: 368 395 stemte ja, kun 184, nei.³⁹

Svenskene var imidlertid fortsatt ikke fornøyde, de hadde fremdeles en rekke kriterier som nordmennene måtte innfri før de ville kutte båndet fra sin side. For å diskutere disse punktene møtte statsminister Michelsen og fire andre delegater svenskenes delegasjon i Karlstad den 31. august.⁴⁰ Det soleklart største og mest besværlige forhandlingsspørsmålet, var det militære. Svenskene ønsket at alle de norske festningsverkene langs grensen skulle rives. Nordmennene var innstilt på å lide noen nederlag under forhandlingene og gikk med på å

³⁴ *Store norske leksikon*, URL: <http://snl.no/kontrasignatur> [Sist besøkt: 17.03.2013]

³⁵ Nasjonalbiblioteket, Attenfjortenlitteraturen, *Grunnloven av 1814*, URL: <http://www.nb.no/baser/1814/4nov2.html> [Sist besøkt: 11.09.2013]

³⁶ Bjørge, Rian: 357.

³⁷ Nerbøvik: 208-210.

³⁸ Berg, 1995: 28.

³⁹ Bomann-Larsen: 380-381.

⁴⁰ Berg, 1995: 29.

demolere de fem grenseverkene som hadde blitt bygd etter 1895. De kunne imidlertid ikke gå med på å ødelegge de gamle og ærverdige festningsverkene ved Fredriksten, Gyldenløve og Overberget. Svenskene nektet på sin side å rive eller nedlegge ett eneste av sine festningsverk. Etter lange og harde forhandlinger godtok svenskene nordmennenes krav. Delegatene ble også enige om andre punkter som primært omhandlet ressurser i grenseområdene.⁴¹

Nordmennene forsaket uten tvil mest, men gitt svenskenes overlegne stilling ble det mer av et kompromiss enn på forhånd antatt.⁴² Den norske delegasjonen hadde vært kompromissøkende fordi deres høyeste prioritet var et legitimt unionsbrudd. Både med tanke på støtte fra utlandet, men også fordi de fryktet krig med nabolandet; en frykt som trolig var velbegrunnet. Under forhandlingene ble det sendt om lag 50 000 svenske soldater til grensen, 23 000 norske. Verken regjeringen eller ledelsen i det norske militæret hadde tro på at Norge kunne komme seirende ut av en eventuell krig.⁴³

På stortinget ble resultatene fra Karlstadforhandlingene mottatt med nærmest unison jubel. Det fantes imidlertid en liten gruppering som stilte seg negative til Karlstadtraktaten, de såkalte *Karlstadstormerne*. Gruppen bestod av den radikale fløyen i Venstre – ledet an av Castberg og Konow – samt arbeiderpartimannen Eriksen.⁴⁴ Karlstadstormerne var også for selvstendighet, men de hevdet at forliket hadde gjort nordmennene like forsvarsløse som de hadde vært før 1895, og at det var bedre å true med krig nå – og i verste fall havne i den – enn å bli invadert forsvarsløse ved en senere anledning.⁴⁵

De harde, men kompromissorienterte, forhandlingene gjorde Michelsen-delegasjonen til helter i hjemlandet. Norge hadde ikke bare fått sin frihet, nasjonen hadde også unngått krigen. Karlstadforliket ble godkjent av Riksdagen og lagt fram som stortingsproposisjon den 23. september. Kun de 16 Karlstadstormerne stemte imot. Båndet langs den skandinaviske halvøya var kuttet fra begge sider.⁴⁶

⁴¹ Berg, 1995: 33-34.

⁴² Berg, 1995: 35-38 og 48.

⁴³ Berg, 1995: 35-36.

⁴⁴ Solstad: 49.

⁴⁵ Ferkingstad: 82-83 og Egede-Nissen, A., *Et liv i strid*, J. W. Cappelens forlag, Oslo 1945: 95-96.

⁴⁶ Nerbøvik: 211-212.

Striden om statsformen

Norge hadde blitt en selvstendig stat; nå meldte spørsmålet seg om hvilken stat nasjonen skulle være. Det mest presserende anliggendet var hvilken statsform man skulle ha. Skulle man forbli et monarki, eller skulle man gå for en republikk? Regjeringen og stortingsflertallet var av den oppfatning at 7. juni-vedtaket – som kun sa at grunnloven skulle endres på de punktene som var relatert til unionen – ikke innebar annet enn at den norske kongekronen nå stod ledig: Norge var og skulle forbli et monarki.⁴⁷ Den radikale stortingsfløyen hevdet på sin side at statsformen var avskaffet, ettersom paragrafen som sa at Norge var et monarki også sa at kongen skulle styre over unionen Sverige-Norge. De mente at alt lå til rette for å innføre republikken.

Stortinget bestod i 1905 av 117 representanter. De mest moderate fra Venstre og hele Høyre hadde slått seg sammen og dannet det såkalte Samlingspartiet som hadde 63 representanter og satt med regjeringsmakten. Den moderate venstremannen og bergenseren Michelsen var som kjent statsminister og gruppens leder. For øvrig bestod tinget av Venstre, som hadde 49 representanter og Arbeiderpartiet med sine første fem i historien.⁴⁸

Den 9. oktober la ti venstremenn fram et republikansk forslag i stortinget, og av disse var åtte Karlstadstormere.⁴⁹ Det var de samme representantene som hadde ledet an kampen mot Karlstadforliket, som nå ledet an kampen for republikken, nemlig Castberg og Konow.⁵⁰ Etter kort tid fikk de flere tilhengere, og det oppstod en uformell sammenslutning på 24 mann, som gjerne refereres til som *venstrerepublikanerne*. Andre sentrale skikkelser var for eksempel Gjermund Nilsen Grivi, Johannes Hougen og Aasulv Bryggesaa. De resterende venstremennene – om lag like mange – var monarkister. Lik unionen Norge-Sverige, var altså partiet delt på midten.⁵¹

Den andre republikanske gruppen på stortinget ble utgjort av de fem Arbeiderparti-representantene. Disse var: Adam Egede-Nissen, Meyer Nilsen Foshaug, Jørg Berge, John Lind-Johansen og nevnte Alfred Eriksen.⁵² Eriksen var deres parlamentariske (og ubestridte)

⁴⁷ Berg, 1995: 44.

⁴⁸ Solstad: 19.

⁴⁹ Nilson, S. S., *Politisk avstand ved norske folkeavstemninger*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1972: 27.

⁵⁰ Ferkingstad: 54-55 og 89 og Bomann-Larsen: 431.

⁵¹ Ferkingstad: 55 og Solstad: 221-226.

⁵² Ferkingstad: 54.

leder og var sammen med Konow og Castberg stortingets fremste republikanske talsmann.⁵³ På grunn av sitt beskjedne antall var sosialdemokratene mindre innflytelsesrike enn venstrerepublikanerne, men de hadde likevel fordel av at de ble støttet av hele partiet og tilknyttede fagorganisasjoner; det vil være riktig å snakke om en homogen *republikansk arbeiderbevegelse*. Venstrerepublikanerne og sosialdemokratene var ikke enige om alt, men samarbeidet i flere saker, bl.a. i stortingsdebatten som er temaet for denne oppgaven.⁵⁴

Rent prinsipielt var det den store majoriteten av rikspolitikerne republikanere. Det gjaldt brorparten av venstremennene, og også enkelte høyremenn. Det gjaldt også Michelsen og flertallet i hans Samlingsparti-regjering.⁵⁵ Nøyaktige tall finnes ikke, men fritenkeren Johan Scharffenberg var trolig relativt presis i sitt anslag om at sted mellom 80 og 100 av de 117 stortingsrepresentantene prinsipielt sett var republikanere.⁵⁶⁵⁷

Hvor hadde de republikanske strømningene sitt utspring? De skjøt først virkelig fart omkring 1870, hvor det foregikk en radikalisering i det politisk bevisste Norge. At Napoleon III falt og at Frankrike utropte republikk, var med på å stryke den republikanske gløden. Det samme var vetostriden på 1880-tallet som.⁵⁸ Den republikanske saken ble i hovedsak frontet av enkeltpersoner innen venstrebevegelsen. Den mest sentrale meningsdanneren var Bjørnstjerne Bjørnson, men andre som Arne Garborg og Nicolai Julius Sørensen, var også viktige.⁵⁹

Den politiske kampen mot kong Oscar var også med på å styrke de republikanske strømningene, og like etter unionsbruddet stod republikanismen sterkt i befolkningen. Især var den utbredt i venstremiljøer – mållag, ungdomslag o.l.⁶⁰ – og enda mer i den lille, men gryende arbeiderbevegelsen. Det fantes imidlertid mange republikanere i andre sjikt av folket. Det kan være lett å forestille seg det motsatte, at bønder, kjøpmenn og fiskere i 1905 var

⁵³ Ferkingstad: 55.

⁵⁴ Solstad: 226-227.

⁵⁵ Ferkingstad: 48-49 og 53.

⁵⁶ Ferkingstad: 49.

⁵⁷ Scharffenberg var en Arbeiderparti-tilknyttet republikaner, så han kan jo beskyldes for å ha sine baktanker med tallene som ikke er basert på noen form for spørreundersøkelse. Både jeg og Ferkingstad mener imidlertid de stemmer godt overens med annen fakta, men det er viktig å understreke at vi snakker om *prinsipielle* republikanere her: Flertallet av stortingsmennene gikk jo som kjent inn for monarkiet. Ferkingstad: 49.

⁵⁸ Seip, J. A., *Utsikt over Norges historie. Tidsrommet ca. 1850-1884*, Gyldendal, Oslo 2002: 165-166.

⁵⁹ Flottorp, L. S., *Republikanske strømninger i Norge i tiden rundt vetostriden*, mastergrad i historie ved UiO, Oslo 2007: 5.

⁶⁰ Ved den endelige avstemningen om statsformen skulle det vise seg at den frilynte ungdomsrørsla var – i likhet med partiet de støttet, Venstre – svært splittet i synet på saken. Dette underminerer imidlertid ikke det faktum at de – i likhet med Venstre – rent prinsipielt ønsket republikken. Ferkingstad: 143.

tradisjonister som satte Gud, kongen og fedrelandet i høysetet. Disse fantes selvsagt også, men de utgjorde neppe noen majoritet. Meningsmålinger rundt temaet ble ikke holdt⁶¹ – så helt sikre blir vi aldri⁶² – men republikanerne hevdet gjentatte ganger at det brede lag av befolkningen var republikkvennlige.⁶³ Deres ord må dog tas med en klype salt; de søkte naturligvis å styrke sin sak så godt de kunne. Tvil til tross, det er nok riktig som Ferkingstad skriver: ”De mange uttalelser tyder likevel på at den republikanske idé og holdning var den dominerende tidlig på året ...”.⁶⁴

Situasjonen i 1905 var jo den at Norge i om lag 500 år hadde vært underkastet fremmede monarker, monarker som pga. spenninger landene imellom hadde blitt stadig mindre populære. Man må heller ikke glemme den demokratiske utviklingen som kan sies å starte med grunnloven av 1814, som vokste seg sterkere med innføringen av parlamentarismen i 1884, og endelig med løsrivelsen fra Sverige i 1905. Demokrati, nasjonalt selvstyre og likhet var målet:⁶⁵ Var ikke et statsoverhode fra folket, valgt av folket, brikken som manglet?

Jo, det var flertallet av rikspolitikerne enige om. Det var derfor de *prinsipielt* støttet republikken. Men politikk baserer seg ikke blott på prinsipper, og det finnes som regel alltid prinsipper som går på akkord med hverandre. Da må man prioritere: Norge var blant de svakeste statene i Europa og fullstendig prisgitt stormaktenes støtte. Fremdeles var frykten for en svensk invasjon til stede. Ryktene svirret om at nabolandet ønsket å røve sin gamle unionsfelle tilbake, og det ville være vanskelig å forsvare seg alene, gitt blottstillelsen Norge hadde gått med på gjennom Karlstadforliket.⁶⁶ Som vi skal se mente majoriteten av rikspolitikerne at et monarki bedre enn en republikk ville ivareta Norges sikkerhet. Vel var flertallet i regjeringen og stortinget republikanere, men først og fremst var de nordmenn. De ble såkalt *taktiske monarkister*.⁶⁷

⁶¹ Wyller, Thomas Chr., *Skal folket bestemme? Folkeavstemning som politisk prosess*, Universitetsforlaget, Oslo 1992: 44.

⁶² Naturligvis fikk vi svar i folkeavstemningen om statsformen. Men som jeg skal komme tilbake til, ble valget preget av at pragmatiske anliggender trumfet prinsipielle holdninger.

⁶³ Ferkingstad: 46 og 50.

⁶⁴ Ferkingstad: 53.

⁶⁵ Ferkingstad: 8-9.

⁶⁶ Ferkingstad: 85.

⁶⁷ Egede-Nissen: 96 og Heiberg: 911. Begrepet *taktisk monarkist* er et veletablert begrep, men jeg vet ikke hvem som benyttet det først.

Ut ifra disse sikkerhetspolitiske hensynene vedtok stortinget *Bernadottetilbudet*, som den andre del av 7. juni-vedtaket. Venstrerepublikanerne ønsket ikke vedtaket, men stemte for fordi de fryktet at det motsatte ville føre til krig med Sverige, og dessuten fordi regjeringen stilte kabinettsspørsmål på saken; kun de fem arbeiderpartirepresentantene stemt imot.⁶⁸ Bernadottetilbudet innebar at Oscar ble spurt om han ville la sin sønn, prins Carl, overta den norske tronen.⁶⁹ Tilbudet ble imidlertid – etter flere uker – avvist; Norges søte bror var ferdig med sure og uregjerlige nordmenn. Avslaget hang også sammen med at den norske monarken var tiltenkt like begrenset makt som det Oscar hadde i sine siste dager; svenskekongen omtalte Norge som en ”maskert republikk”.⁷⁰ Det var i kjølvannet av dette avslaget og inngåelsen av Karlstadforliket at kampen for republikken virkelig skjøt fart. F.o.m. slutten av september, så verken venstrepolitikere eller den venstrevridde pressen noen gode grunner til at Norge skulle skaffe seg en ny konge.⁷¹

Regjeringen så imidlertid mange gode grunner, og henvende seg til en enda eldre unionsfelle, nemlig Danmark.⁷² Forhandlingene hadde blitt iverksatt av regjeringen simultant med Bernadottetilbudet, i all hemmelighet og bak stortingets rygg, ettersom regjeringen ikke ville vekke mistanke hos sveneskene: Michelsen og hans menn ønsket å sikre landet en ny konge raskest mulig.⁷³ I Danmark fantes det også en prins Carl uten kongsutsikter. Han var nest eldste sønn av kronprinsesse Louise og kronprins Frederik (senere kong Fredrik VIII).⁷⁴ Etter lange overtalelser – utført av bl.a. Fritz Wedel Jarlsberg og Fridtjof Nansen – godtok han kandidaturet.⁷⁵

Hvorfor gikk de taktiske monarkistene inn for kongedømmet selv om Bernadottetilbudet ble avslått? Bl.a. fordi de mente at monarkiet i alle tilfeller var statsformen som best sikret mulighetene for sikkerhetspolitisk samarbeid. I Europa var kun Frankrike og Sveits

⁶⁸ Ferkingstad: 52 og 125. Det må dog nevnes at det var Høyre som primært presset gjennom Bernadottetilbudet, flertallet av disse ville i alle tilfeller gjerne ha en konge. Michelsen var ikke vanskelig å overtale, siden det uansett verserte en krigsfrykt. Eriksen, S., *Sannheten... Fra en modig manns – sogneprest, stortingsmann, dr. phil. Alfred Eriksen – dagbok 1905*, Forlaget Oktober A/S, Oslo 1981: 69.

⁶⁹ Ferkingstad: 85.

⁷⁰ Bomann-Larsen: 428-429.

⁷¹ Ferkingstad: 53 og 79-80.

⁷² Av grunner som jeg skal komme tilbake til, ønsket regjeringen trolig aller helst å knytte tronen sin opp til danskene. For at danskene skulle godta forespørselen, var det imidlertid nødvendig å først henvende seg til Bernadottene; det var et spørsmål om kutyme. Ferkingstad: 59 og 63.

⁷³ Eriksen: 105 og Hals, H., *Harald Bothner, Dagbøker fra 1905*, Tapir forlag, Trondheim 1987: 127.

⁷⁴ Fuglum, P., *Norges historie – Bind 12: Norge i støpeskjeen, 1884-1920*, J. W. Cappelens forlag AS, Oslo 1978: 124.

⁷⁵ Berg, 1995: 43-44.

republikker, men republikken ble de fleste steder ansett som den moderne og fremtidige styreformen. Europeiske fyrstehus fryktet at en norsk republikk kunne bli del av en republikansk bølge som ville skylle dem av tronen. Dersom Norge valgte monarkiet mente monarkistene at dette ville tolkes som et uttrykk for respekt for – og ønske om samarbeid med – flertallet av de europeiske stormaktene.⁷⁶ Et sikkerhetspolitisk samarbeid var ikke bare ønskelig med tanke på den svenske faren; ute på kontinentet foregikk det et stormaktsspill som ni år senere ville resultere i historiens første verdenskrig. Uroen var merkbar alt i 1905: Det gjaldt å stå på god fot med de mektigste statene.⁷⁷

Republikanerne delte ikke monarkistenes invasjonss frykt. De var ikke uenige i at Norge var prisgitt stormaktenes støtte, men de mente at de ville motta denne støtten i alle tilfeller. For det første hevdet de at de utenlandske monarkiene verken ville bli skremt eller støtt av en norsk republikk. For det andre mente de at Norges betydelige utenrikshandel ville sikre samarbeid i alle tilfeller. Og størst var handelen med Storbritannia, stormakten med verdens største flåte, landet som både monarkistene og republikanerne i første rekke ønsket et sikkerhetspolitisk samarbeid med. Republikaneren Stian Bech sa det i klartekst: ”Det land vi venter hjelp af er England.”⁷⁸

Det var imidlertid ikke bare sikkerhetsmessige årsaker til at de taktiske monarkistene gikk inn for kongedømmet; *økonomiske* grunner var også tungtveiende. Dersom Norge gikk inn for republikken ville det ta minst 1 ½ år før den nye forfatningen kunne komme på plass. Dette fryktet de taktiske monarkistene ville skape en usikkerhet hos utenlandske investorer og handelspartnere. Kom Norge til å forbli en pålitelig handelsnasjon, eller ville det oppstå uro i forbindelse med statens lille hamskifte? Monarkistene mottok også så godt som enstemmig støtte fra det mektige næringslivet. Mottoet var ro og stabilitet, fremfor endring inn i uvissheten.⁷⁹ Verdens Gang uttrykte det stereotyp: ”Alle gode krefter i landet står rede til å ta fatt, bare vi får ro.”⁸⁰ Etter svenskenes avslag av tronen, seilte den økonomiske gevinsten ved et monarki opp til å bli det trolig aller mest avgjørende argumentet for de taktiske monarkistene.⁸¹

⁷⁶ Heiberg: 755 og 830-831.

⁷⁷ Heiberg: 872 og Ferkingstad: 86.

⁷⁸ Berg, 1995: 48.

⁷⁹ Bomann-Larsen: 433 og Eide: 430.

⁸⁰ Eide: 430.

⁸¹ Ferkingstad: 108.

Republikanerne delte på sin side ikke de økonomiske bekymringene heller. De mente at Norge ville ha troverdighet nok; landet hadde oppgjennom historien alltid vist seg som en solid handelspartner. De mente også at det faktum at økonomien kun hadde fått en liten nedsving etter bruddet med Sverige, viste at utlandet stolte på et Norge også uten en konge eller en intakt grunnlov.⁸²

Republikanerne innså imidlertid at fåtallet i stortinget delte synspunktene deres og tok derfor til orde for at styreformen enten skulle avgjøres etter stortingsvalget neste år, eller gjennom en folkeavstemning.⁸³ De fikk støtte fra flere hold: I tidsrommet 2.-10. oktober mottok stortinget ca. 40 resolusjoner om folkeavstemning. Disse kom primært fra venstreforeninger rundt om i landet.⁸⁴ I Kristiania demonstrerte om lag 5000 sosialister og venstreradikale den 15. oktober mot kongevalget. Oppmøtet var ikke veldig overbevisende – 5000 var bare halvparten av et vanlig 1. mai-tog – likevel synliggjorde marsjen at det fantes en reell republikansk motstandsbølge, en motstandsbølge som fortsatte: Dagen etter offentliggjorde det republikanske Dagbladet et opprop som advarte mot en ”forhastet afgjørelse” i forfatningsspørsmålet. På initiativ fra bl.a. Konow fremmet 44 ledende venstremenn – primært fra Kristiania-området – ønsket om folkeavstemning.⁸⁵ Det het at hvis landet blir påtvunget en konge, så ”vil kongedømmet mødes med uvilje fra alle dem, som deri vil se en krænkelser af folkets rætt.”⁸⁶

Motstanden bekymret ikke monarkistene nevneverdig. De var nemlig vel vitende om at de satt på støtten fra det brede lag i befolkningen. For selv om republikken hadde mange sympatisører i 1905, ble flertallet overbevist om at kongedømmet best ville ivareta rikets sikkerhet og økonomiske interesser.⁸⁷ De fleste ble også beroliget av monarkistenes forsikringer om at kongen knapt kom til å få noe politisk makt; makten skulle ligge i stortinget og den av denne utnevnte regjering.⁸⁸ Monarkistene sa rett ut at Norge skulle bli en

⁸² Heiberg: 774 og 779.

⁸³ Heiberg: 941-942.

⁸⁴ Solstad: 85.

⁸⁵ Solstad: 89-91.

⁸⁶ Bomann-Larsen: 400.

⁸⁷ Det finnes dessverre ingen meningsmålinger som sier noe om hvor mange monarkister og republikanere det fantes i 1905. Folkeavstemningen er så klart et indisium, men den forteller trolig like mye om andre forhold som hvem som støttet regjeringen.

⁸⁸ Denne ideen baserte seg igjen på tilliten til *parlamentarismen* som fikk fotfeste i 1884. Det var særlig Sigurd Ibsen og J. E. Sars som f.o.m. slutten av 1880-tallet etablerte ideen om at en konge ikke ville utgjøre noen trussel mot demokratiet i et fritt Norge. På samme tid luftet de også ideen om at dersom Norge skulle bli selvstendig, så

skinnrepublikk. Og ikke minst var det avgjørende at Michelsen-regjeringen gikk inn for monarkiet. Folket var regjeringen evig takknemlig for den djervhet og handlekraft den hadde vist da den på elegant vis lirket Norge ut av svenskens klør.⁸⁹

Men selv om monarkistene følte seg sikre på folkets støtte, ble danskene en smule urolige av de republikanske opptrinnene. Særlig gjaldt dette utenriksministeren deres, Frederik Raben-Levetzau. Blant annet pga. nordmennenes oppførsel mot sin forrige konge, mente han det var for risikabelt å stole på Michelsen-regjeringens forsikringer om at prins Carl hadde folket i ryggen. Også med tanke på forholdet til svenskene syntes han det ville være betimelig med en folkeavstemning. Etter noen runder på de kongelige kamre fikk han overtalt det danske kongehuset til å kontakte den norske statsministeren, og den 25. oktober godtok Michelsen *Danmarks fordring* om at folket skulle bli spurt før stortinget valgte Norges nye konge.⁹⁰

Selv om spørsmålet formelt gjaldt hvorvidt prins Carl skulle bli Norges monark eller ikke, var folket på det rene med at folkeavstemningen også dreide seg om valget mellom monarki og republikk. Regjeringen hadde altså snudd på helen. Først avviste den republikanernes krav om folkeavstemning rundt statsformen; nå gikk den selv inn for det. Regjeringens plutselige kursendring vakte oppsikt blant de monarkistiske stortingspolitikere. De lot seg imidlertid overbevise av den populære Michelsen-regjeringen. Den monarkistiske pressen skiftet standpunkt på samme grunnlag.⁹¹

Regjeringen kunne imidlertid ikke avgjøre hvorvidt det skulle holdes folkeavstemning uten at forslaget ble debattert og stemt over i stortinget. Dette er bakgrunnen for stortingsdebatten som strakte seg over den 28. 30. og 31. oktober, og denne skal jeg gå løs på nå.⁹²

ville et monarki skaffe den unge staten mer sympati i utlandet enn en republikk. Dette var sentralt tankegodt for de taktiske monarkistene i 1905. Eriksen: 59-60 og Ferkingstad: 58-59.

⁸⁹ Bomann-Larsen, 2004: 440 og Nilson: 31.

⁹⁰ Ferkingstad: 49-50.

⁹¹ Berg, 1995: 50 og Eide: 426.

⁹² Bomann-Larsen, 2004: 431.

Stortingsdebatten om statsformen

I. Statsformene og grunnloven

Statsformenenes stilling i grunnloven

Et sentralt spørsmål i stortingsdebatten var hvorvidt grunnloven åpnet for å gå til kongevalg eller ikke. Valg av konge forutsatte nemlig at Norge allerede var et monarki, og det kunne ikke republikanerne gå med på. § 1 i grunnloven ga i og for seg ikke rom for tvil: ”Kongeriget Norge er et frit, selvstændigt, udeleligt og uafhængeligt rige, forenet med Sverige under een konge. Dets regjeringsform er indskrænket og arvelig monarkisk.”⁹³ Kilden til konflikt var at 7. juni-vedtaket fastslo at regjeringen ”indtil videre” skulle styre etter grunnloven ”med de ændringer, som nødvendiggjøres derved, at foreningen med Sverige under en konge er opløst ...”.⁹⁴ Spørsmålene var: Hva ville ”indtil videre” si? Og hvilke endringer ble nødvendiggjort av at unionen med Sverige var oppløst?

Statsminister Michelsen lå hjemme med sterk forkjølelse under hele stortingsdebatten, så det ble utenriksminister Løvland sin oppgave å holde åpningstalen på regjeringens vegne.⁹⁵ Løvland påstår at det er feilaktig å tolke 7. juni-vedtaket slik at hele § 1 faller bort. Det rimeligste mener han er å stryke ut frasen: ”... forenet med Sverige under een konge ...”, ettersom det bare var denne som nevnte unionen. Da står man tilbake med en paragraf som er praktisk talt identisk med den i 17. maigrunnloven.⁹⁶ Dette synspunktet deler alle monarkistene.⁹⁷

Konow spør retorisk om man også skal endre alle paragrafene tilbake til slik Eidsvoll-mennene skrev dem ned. Mange paragrafer har blitt forandret siden den tid, og Konow mener de fleste vil si seg enige i at endringene har vært til det bedre: Det gjelder å se på forholdene slik de er i dag. Gjør man det, sier Konow, vil man se at 7. juni-vedtaket ikke fastslår at Norge har noen permanent grunnlov. Vedtaket sier bare at regjeringen ”indtil videre” eller *midlertidig* skal styre etter grunnloven. Spørsmålet er hva ”indtil videre” betyr. Det er et tolkningsspørsmål, hevder Konow, for ingen har noen steder definert det. Han mener følgende

⁹³ Norge, Andenæs, T., *Grunnloven vår: 1814 til 1988*, Universitetsforlaget, Oslo 1989: 139.

⁹⁴ Heiberg: 210.

⁹⁵ Eide: 399.

⁹⁶ Heiberg: 711.

⁹⁷ Heiberg: 731, 852 og 935.

at nordmennene står frie til å endre grunnloven som de vil, også hva angår regjeringsformen.⁹⁸ Alle republikanerne sier seg selvsagt enige med Konow i at § 1 står åpen for endring, men det verserer også en annen oppfatning av hvorfor.⁹⁹ Det er Eriksen som fremmer dette perspektivet. For ham er ikke det vesentlige at hele grunnloven er midlertidig, hans argument er at § 1 har bortfalt, fordi denne paragrafen også nevner unionen med Sverige som ikke lenger eksisterte.¹⁰⁰

Stortingspresident Berner¹⁰¹ forfekter på sin side at da stortinget gikk inn for 7. juni-vedtaket, så tolket samtidig stortingsrepresentantene det som at både grunnloven og monarkiet fortsatt bestod. Den andre delen av dette vedtaket var nemlig Bernadottetilbudet, hvor stortinget gikk inn for at Norge skulle få en svensk prins til konge. ”... deri ligger dog saa tydelig som muligt udtrykt, at stortinget gik ud fra, at den monarkiske statsform fremdeles bestod.”, påstår Berner.¹⁰²

Republikanerne er ikke enige i at dette er så tydelig. Både Konow og Andreas Hansson hevder at de gikk inn for Bernadottetilbudet for å unngå krig med Sverige, ikke fordi grunnloven tilsa at Norge var et monarki.¹⁰³ Her talte de primært sant. Venstrerepublikanerne hadde blitt overbevist av Michelsen-ministeriet om at Bernadottetilbudet var nødvendig for et fredelig brudd med svenskene. I tillegg hadde regjeringen truet med å trekke seg dersom forslaget ikke ble stemt igjennom. Endelig var det også avgjørende at alle anså sannsynligheten for at kong Oscar ville godta tilbudet som svært liten.¹⁰⁴ Alt dette hadde fremstått som gode grunner til å gå inn for Bernadottetilbudet, selv for en republikaner. Men Konow forteller ikke hele sannheten. I de hemmelige stortingsforhandlingene dagen før Bernadottetilbudet ble stemt igjennom, sa han nemlig følgende: ”Jeg er enig i den hovedbetragtning, som regjeringens chef har gjort gjældende, at naar unionen er opløst, da træder Eidsvoldforfatningen i kraft.”¹⁰⁵ Denne inkonsekvensen blir ikke plukket opp av monarkistene. Grunnen til det var trolig at de ikke ville uttale seg offentlig om det som ble

⁹⁸ Heiberg: 703-704.

⁹⁹ Heiberg: 721, 738 og 862.

¹⁰⁰ Heiberg: 721.

¹⁰¹ Ved flere anledninger tar jeg Berners uttalelser tatt til inntekt for regjeringen. Dette fordi han åpenlyst stod på regjeringens side og var delaktig i å forme dennes politikk, noe Egede-Nissen også fastslår under debatten. Heiberg: 881.

¹⁰² Heiberg: 742. Noe Berner ikke nevner, er at stortinget – som tidligere sagt – ikke var helt enstemmig; de fem arbeiderpartirepresentantene stemte imot Bernadottetilbudet.

¹⁰³ Heiberg: 703 og 717-718.

¹⁰⁴ Ferkingstad: 54-56 og 61-62, og Stortinget: 59-70.

¹⁰⁵ Stortinget: 60.

sagt i hemmelige møter, men Konows utsagn var i alle tilfeller med på å bekrefte Berners påstand om at venstrerepublikanerne hadde skiftet synspunkt på § 1 i grunnloven siden 7. juni.

Castberg mener i alle tilfeller at også enkelte monarkister har skiftet ståsted. Han påstår at Michelsen i et av stortingets offentlige møter lovte at dersom Bernadottetilbudet ble avvist, så stod stortinget fritt til å velge den statsformen de selv ønsket.¹⁰⁶ Han refererer også til at redaktøren av Norske Intelligenssedler har skrevet at Michelsen den 29. juli innkalte landets avisredaktører til et møte, hvor statsministeren bl.a. skulle ha sagt at ”dersom Bernadottetilbudet bortfalt, vilde regjeringen ... forelægge spørsmålet om den fremtidige regjeringsform til afgjørelse af vælgerne.”¹⁰⁷ Diderich Brynildsen forsøker å uttale seg om denne anklagen, men blir avbrutt av stortingspresidenten som ikke tillater kommentarer om innholdet i hemmelige møter. Det kommer imidlertid tydelig fram at Brynildsen mente at Castbergs påstander var falske.¹⁰⁸

Møtet Michelsen angivelig skal ha hatt med pressen den 29. juli, lar seg dessverre ikke oppdrive (i hvert fall ikke meg bekjent). Men i møtene som ble holdt i stortinget – de hemmelige så vel som de åpne – fremmet Michelsen konsekvent synspunktet om at Norge fortsatt var et monarki.¹⁰⁹ Under de hemmelige stortingsforhandlingene 6. juni, uttalte han bl.a. følgende: ”Vi har vort norske kongedømme, og vi beholder vor grundlov ... men vil man gaa til at indføre republikken, da mener jeg ... at dette maa fastlaaes af en grundlovgivende forsamling.”¹¹⁰

Michelsen var imidlertid litt av en rev; i spesialkomiteens møte den 5. juni hadde han etter press fra republikanerne sagt at dersom Bernadottetilbudet ble avslått, så ville spørsmålet om statsformen kunne overrekkes folket, dog i den forstand at deres folkevalgte nedsatte en grunnlovgivende forsamling.¹¹¹ Statsministeren lovet videre natt til 7. juni at regjeringen ikke skulle gå en ”tiggergang” etter konger i Europa, dersom Bernadottetilbudet ble avslått.¹¹² Eriksen og flere med ham forstod dette som at det ikke ville bli snakk om noe kongedømme,

¹⁰⁶ Heiberg: 766.

¹⁰⁷ Heiberg: 877.

¹⁰⁸ Heiberg: 804.

¹⁰⁹ Heiberg: 384 og 395 og Stortinget: 14 og 72.

¹¹⁰ Stortinget: 72.

¹¹¹ Ferkingstad: 57.

¹¹² Stortinget: 363.

dersom Oscar avslo Bernadottetilbudet.¹¹³ Michelsen hevdet imidlertid senere at han kun hadde ment det han sa, at regjeringen ikke ville *tigge* etter en konge; men å *forhøre* seg om egnede emner; det var det ikke noe i veien for!¹¹⁴ Det virker sannsynlig at den bergenske statsminister kan ha kommet med en liknende uttalelse til avisredaktørene den 29. juli. I så fall talte han med kløvd tunge til dem også. På dette tidspunktet hadde Michelsen nemlig ingen lyst på verken grunnlovsendring eller folkeavstemning.¹¹⁵ Selv om Michelsen hadde beholdt et konsekvent syn på hvor kongedømmet stod i grunnloven, vil det likevel være riktig å konkludere at heller ikke den monarkistiske ledelsen hadde opptrådt helt redelig i sitt syn på hvordan statsformen skulle fastsettes.

Hvem hadde mest rett i sin tolking av styreformens stilling i grunnloven? Jeg sier som Anton Bjørnaali: "... derom strides juristerne, og vi lægfolk bør da helst passe os for ikke at faa fingrene imellem."¹¹⁶ Rettere sagt, det var en grunn til at selv representantene med dypest innsikt i jussen ikke nådde noen enighet; spørsmålet rundt § 1 var nettopp et *tolkningsspørsmål*. Verken grunnloven, 7. juni-vedtaket eller andre lover og bestemmelser, ga klare føringer for hvordan saken skulle avgjøres. Både republikanerne og monarkistene må sies å komme med rimelige tolkninger av statsformens posisjon i grunnloven. Ettersom det ikke fantes noen fasit, ble tungen på vektskålen hvilken av de to gruppene som satt med fortolkningsmakten. Det var monarkistene. De var i klart flertall både i regjeringen og på stortinget, og det må kunne hevdes som demokratisk riktig at deres fortolkning vant fram.

Grunnloven og folkeavstemning

Et annet viktig spørsmål dreide seg om hvorvidt regjeringen hadde rett til å velge konge gjennom *folkeavstemning*. Inntil nylig hadde regjeringen gått inn for at stortinget skulle velge Norges fremtidige konge. Hjemmelen for dette hentet den i grunnlovens § 48: "Er den mandlige kongestamme uddød, og ingen tronefølger udkaaret, da skal en ny konge vælges af stortinget."¹¹⁷ Regjeringen hevdet at situasjonen var *som om* kongestammen var utdødd. De konservative monarkistene fastholdt at det riktige hadde vært om stortinget avgjorde saken,

¹¹³ Eriksen: 60.

¹¹⁴ Stortinget: 363.

¹¹⁵ Ferkingstad: 57.

¹¹⁶ Heiberg: 855.

¹¹⁷ Heiberg: 731-732.

men de sluttet opp om regjeringens linje fordi de var i mindretall og først og fremst ønsket at Norge skulle få sin konge.¹¹⁸

Både monarkistene og republikanerne var for så vidt enige i at grunnloven ikke nevnte folkeavstemning om styreformen. Men å endre grunnloven på dette punktet, var det bred konsensus om ville ta for lang tid.¹¹⁹ Ifølge rett prosedyre for grunnlovsending, måtte i første omgang proposisjonen om at folket skulle stemme over statsformen bli fremlagt og vedtatt i stortinget. Proposisjonen krevde 2/3 flertall, noe den høyst trolig ville ha fått. Dernest måtte proposisjonen stemmes igjennom med 2/3 flertall av neste storting.¹²⁰ Dette var langt mindre sikkert at ville skje; ingen visste hvordan det kommende stortinget kom til å bli sammensatt. Og gitt at forslaget vant fram også her, ville likevel prosessen ta snaut 1 ½ år. Det neste stortinget skulle velges høsten 1906, men ville ikke tre i kraft før på nyåret, 1907.¹²¹

En slik prosess hadde ikke monarkistene råd til å vente på. Et alternativ var å danne en grunnlovgivende forsamling, men det ble ansett som for radikalt.¹²² Francis Hagerup – som også var en anerkjent jurist – sier rett ut at for monarkistene blir ”*opportunitetsbetragtninger* ... langt mere end de formelle betragtninger hentede fra grundlovens lydelse det afgjørende.”¹²³ (min kursivering)

Hvordan forsvarte så regjeringen at det var nødvendig med folkeavstemning? Den vedgikk at prins Carls ønske om folkeavstemning er av betydning; målet var å etablere et tillitsforhold mellom ham og befolkningen fra starten av.¹²⁴ Handelsminister Arctander forfekter at når befolkningen har vært involvert i prosessen, ”da vil alle de bedre bestanddele inden minoriteten bøie sig for den afgjørelse, som er falden, og da vil det blive arbejdsro, ogsaa paa det politiske omraade ...”.¹²⁵ Carl Aas er mer eksplisitt, og innrømmer som eneste monarkist at det er ”absolut afgjørende ... at der fra vedkommende danske prins's side er udtalt et noksaa bestemt ønske om at faa erfare folkets mening om hans kandidatur.”¹²⁶ Det kunne han gjøre fordi han var en konservativ monarkist, skeptisk til hele folkeavstemningen. Jens Bratlie

¹¹⁸ Heiberg: 731-736, 754 og 904.

¹¹⁹ Heiberg: 705 og 750.

¹²⁰ Heiberg: 705.

¹²¹ Heiberg: 705-706 og 749-750.

¹²² Heiberg: 749-750.

¹²³ Heiberg: 750.

¹²⁴ Heiberg: 742 og 786.

¹²⁵ Heiberg: 761.

¹²⁶ Heiberg: 798.

følger opp og fastslår at stortinget burde ha tatt hånd om kongevalget alene. Han bøyer seg imidlertid for flertallet fordi ”landets stilling kræver, at alle hensyn nu maa sættes tilbage for dette, at man snarest muligt kan komme til stabile ordnede forhold ...”.¹²⁷

Hadde regjeringen egentlig rett til å fremme folkeavstemning? I likhet med spørsmålet om statsformen, ga ikke grunnloven noe klart svar; den nevnte ikke konseptet folkeavstemning over hodet. Folkeavstemning var en ny politisk institusjon for Norges del, første gang brukt noen måneder i forveien. Den gang fordi svenskene krevde det, nå foreslått fordi danskene gjorde det. Pragmatikken rådet. Hva mente så republikanerne om saken? Det kommer fram i deres hovedproposisjon.

Republikanernes prinsipale proposisjon – Timandsforslaget

Republikanernes prinsipale proposisjon var det såkalte *Timandsforslaget*. Konow og Castberg var sjefsarkitektene, og forslaget lød som følger:

Fastsættelsen af Norges fremtidige regjeringsform og afgjørelsen af de forandringer i grundloven, som nødvendiggjøres herved, og ved den stedfundne opløsning af unionen, udsættes til det storting, som træder sammen efter de almindelige valg høsten 1906.¹²⁸

Bakgrunnen for proposisjonen var primært at republikanerne så at en folkeavstemning høyst sannsynlig ville bikke i favør av monarkistene. Om man derimot ventet i over ett år – slik at krisefornemmelsene trolig hadde roet seg og det populære Michelsen-ministeriet forhåpentlig hadde avtrådt – trodde republikanerne på større oppslutning.¹²⁹ Dette nevner de selvsagt ikke i debatten; argumentet de bruker er at folkeavstemningen ikke blir nevnt i grunnloven; det ville være riktigere å gi oppgaven til det kommende stortinget.¹³⁰ Et nytt storting ville ha *mandat* til å avgjøre saken, hevdet de, fordi folket kom til å velge de nye stortingsrepresentantene med statsformen i mente. Dette kommende stortinget mente de igjen burde nedsette en egen grunnlovgivende forsamling, som straks skulle vedta statsformen.¹³¹ Det er interessant å merke seg at pragmatikken rådet, også hos de prinsippfaste republikanerne; tidligere på

¹²⁷ Heiberg: 736.

¹²⁸ Heiberg: 941.

¹²⁹ Ferkingstad: 81.

¹³⁰ Heiberg: 703, 750 og 773.

¹³¹ Heiberg: 807-808, 821 og 860.

høsten hevdet flertallet at en folkeavstemning ville være den riktigste måten å fastsette statsformen på.¹³²

Et stort spørsmål er dette: Ville Norge ha blitt en republikk dersom folket hadde stemt imot prins Carl? Svaret: I hvert fall ikke umiddelbart. Det hersket konsensus om at det daværende stortinget ikke skulle ha behandlet spørsmålet videre, ei heller skulle det finne sted en ny folkeavstemning. Det var bred enighet om at prins Carl var en egnet kandidat – ydmyk, ansvarsbevisst og med røtter tilbake i Hårfagre-ætten – så dersom folket ikke ville ha ham, ville det neppe ha monarkiet heller.¹³³ Republikanerne mente derfor – i likhet med Hagerup¹³⁴ – at det kommende stortinget hadde pliktet å innføre republikk dersom Carls kandidatur ble nedstemt. Noe annet mente de ville være respektløst overfor befolkningen.¹³⁵

Samtidig gikk avstemningen *formelt* sett kun ut på hvorvidt det norske folk ville ha prins Carl til konge eller ikke. Dersom folket ikke hadde sluttet seg opp om regjeringens proposisjon, hadde det avgjørende blitt hvordan det nye stortinget hadde blitt sammensatt. Det var som sagt nytt stortingsvalg allerede året etter, og da burde velgerne ha statsformspørsmålet øverst i hodet: Ble monarkistene den største gruppen, var det nok ganske stor sannsynlighet for at Norge likevel kunne bli et monarki. Kom derimot republikanerne i flertall, ja da var det liten tvil om hva som ville bli Norges styreform.¹³⁶

Monarkistenes proposisjon – Regjeringsproposisjonen

Regjeringsproposisjonen gikk ut på at stortinget skulle gi regjeringen lov til å forhandle med prins Carl om bli Norges nye konge, dersom flertallet av befolkningen sluttet seg opp om ham. Folkeavstemningen ønsket de å legge til 12. og 13. november.¹³⁷ I debatten gikk ikke regjeringen inn på hvordan spørsmålet til folket skulle formuleres, men den planlagte formuleringen var blitt gjort kjent noen dager i forveien, og den var i vesentlig grad lik som slik den endte opp:¹³⁸

¹³² Ferkingstad: 81.

¹³³ Fuglum: 128 og Heiberg: 759 og 803.

¹³⁴ Hagerup var jo de konservative monarkistenes leder, og både han, så vel som de andre konservative monarkistene, kommer flere ganger med små stikk til regjeringen. Grunnen til dette var at de som sagt ikke var enige i at spørsmålet om statsformen skulle forelegges folket. Eide: 413.

¹³⁵ Heiberg: 740, 847 og 916.

¹³⁶ Heiberg: 740, 747, 750 og 803.

¹³⁷ Heiberg: 942.

¹³⁸ Eide: 390-391.

Er den stemmeberettigede *enig i stortingets bemyndigelse* til regjeringen om at opfordre prins Carl af Danmark til at la sig velge til Norges konge, svarer han ”ja”, er han enig, svarer han ”nei” er han ikke enig.¹³⁹ (min kurisvering)

Republikanerne kritiserer regjeringen for *ordlyden* i spørsmålet til folket. I den kursiverte delen ser man at regjeringen poengterer at stortinget ønsker at Carl skal bli Norges konge. Dette mener republikanerne vil legge en uheldig føring for velgerne.¹⁴⁰ Derfor kommer Thore Foss med en alternativ proposisjon (skjønt også han primært gikk inn for Timandsforslaget). Foss’ forslag innebærer også folkeavstemning, men det utelater å nevne stortingets holdning i saken. Foss foreslår også at prins Carls navn skal utelates i spørsmålet til folket, ut av et ønske om å understreke at det ikke hovedsakelig var et valg av en monark, men av en statsform. Han foreslår dessuten av valget legges til den 19. og 20. november, altså en knapp uke senere enn hva regjeringen ønsket.¹⁴¹ Republikanerne mente nemlig at den gjengse nordmann var underlagt monarkistenes ideer i alt for stor grad, fordi ”regjeringens presse” hadde fått frykten for hva en republikk kunne medføre ”til at sive ind i det norske folk ...”.¹⁴² Følgelig forfekter de at befolkningen behøver lengst mulig tid til å riste av seg monarkistens ensrettede tale.¹⁴³

Monarkistene tilbakeviser kritikken blankt. Berner sier at en folkeavstemning hvor folket skal stemme over en avgjørelse som allerede er fattet av politikerne, kalles et ”referendum”,¹⁴⁴ og at denne institusjonen er innarbeidet i flere land.¹⁴⁵ Monarkistene forfekter at de er i sin fulle rett til å klargjøre stortingets holdning. Ja, de mener sågar det er et *gode*, siden stortingsmennene er de som har satt seg best inn i saksforholdene, saksforhold som til dels må holdes skjult for befolkningen.¹⁴⁶ ”... sagen er af saa stor viktighed, at ... det kommer her an paa for stortinget at være veileder ...”, fastslår revisjonsminister Harald Bothner.¹⁴⁷ Han peker også på at ingen klagde på proposisjonen da folket ble spurt om det var *enig* med stortinget i at unionen med Sverige var oppløst.¹⁴⁸

¹³⁹ Bomann-Larsen: 432.

¹⁴⁰ Heiberg: 741, 894 og 900.

¹⁴¹ Heiberg: 741 og 896.

¹⁴² Heiberg: 882.

¹⁴³ Heiberg: 741, 845 og 919.

¹⁴⁴ I dag kalles denne type undersøkelser snarere *plebisitt*. Nilson: 9.

¹⁴⁵ Heiberg: 747.

¹⁴⁶ Heiberg: 746-747, 762 og 800. Saksforholdene som måtte holdes skjult dreide seg primært om fyrsteforbindelser; dette kommer jeg tilbake til i *Statsformene og ”hensynet til udlandet”*.

¹⁴⁷ Heiberg: 849.

¹⁴⁸ Heiberg: 848.

Republikanerne stiller seg imidlertid ikke bare negative til regjeringsproposisjonen; enda sterkere kritiserer de at regjeringen har satt *stillingen sin* inn på å få igjennom kongevalget.¹⁴⁹ Dette hadde blitt gjort kjent i pressen allerede noen dager i forveien, og det ble bekreftet av regjeringen under debattens første dag.¹⁵⁰ Kabinettspørsmålet var toleddet. Det var både myntet på stortinget og på befolkningen. Regjeringen forfektet at den ville trekke seg dersom noen av disse partene stemte imot dens proposisjon.¹⁵¹

Det er særlig kabinettspørsmålet til *folket* som republikanerne reagerer negativt på. Både Eriksen og Knut Hougen hevder at dersom ikke folkeviljen får komme fritt til uttrykk nå, vil det oppstå ulmende motstand mot monarkiet og derfor nye forfatningskamper innen kort tid.¹⁵² Kun dersom republikanere taper i ”*fair play*”, hevdes det at de vil de godta nederlaget.¹⁵³ Abraham Berge sier at ”... hvis det norske folk finder, at vi, regjeringen, har svigtet det, saa vil det stemme os ned.” Castberg leser dette som et krystallklart uttrykk for at spørsmålet regjeringen ønsker svar på, ikke er hvorvidt det norske folk er for eller imot kongedømmet, men om de er for eller imot *regjeringen*.¹⁵⁴ Den republikanske lederen fastslår at det er ”en *karikatur* af en fri folkeafgjørelse.”¹⁵⁵

Republikanerne poengterer dessuten at den sittende regjeringen springer ut fra stortingets flertall. Om regjeringen skulle trekke seg, blir stortinget følgelig nødt til å stable sammen en *mindretallsregjering*.¹⁵⁶ Konow spør retorisk om folket vil ”kunne afgive et frit, reelt, rent svar paa spørsmålet, lige overfor et kabinetsspørsmaal, som vil opløse det hele i anarki, hvis folket udtaler sig mod kongedømme?”¹⁵⁷ Han hevder at dette ville være en opprivende prosess i seg selv, og at regjeringen i tillegg ville bli svært lite handlekraftig, og det i en tid hvor nettopp handlekraft kom til å være avgjørende.¹⁵⁸

¹⁴⁹ Heiberg: 794, 846 og 861.

¹⁵⁰ Heiberg: 717.

¹⁵¹ Wyller: 43.

¹⁵² Heiberg: 794 og 846.

¹⁵³ Heiberg: 846.

¹⁵⁴ Heiberg: 878.

¹⁵⁵ Heiberg: 765. Jeg omtaler Castberg som den *republikanske lederen* i min gjengivelse av debatten. Dette fordi han var republikanernes førende stemme under stortingsdebatten, både for sin egen gruppe, venstrerepublikanerne, men også i all hovedsak for sosialdemokratene, siden gruppene holdt sammen i debatten. Strengt tatt var Konow var den mest anerkjente republikanske lederen av de to, men han har ordet langt mindre. Begge hadde de imidlertid så stor makt at venstrerepublikanerne ofte blir omtalt som *Konow-Castberg-gruppen*. Ferkingstad: 55 og 91.

¹⁵⁶ Heiberg: 707-708, 726 og 809.

¹⁵⁷ Heiberg: 707.

¹⁵⁸ Heiberg: 707.

Castberg påstår videre at kabinettsspørsmålet til folket går på akkord med prins Carls oppriktige ønske om å få rede på hvorvidt folket virkelig støtter oppunder kandidaturet hans.¹⁵⁹ Tore Aaen døper kabinettsspørsmålet et ”parlamentarismens vrægebillede”.¹⁶⁰ Parlamentarismen ble etablert nettopp fordi folket skulle få sin vilje igjennom – selv om denne brøt med oppfatningen til landets ledelse – ikke motsatt.¹⁶¹

På debattens siste dag trekker republikanerne endelig fram at finansminister Gunnar Knudsen har fratrådt stillingen sin fordi han er uenig i kabinettsspørsmålet.¹⁶² Knudsen var regjeringens mest overbeviste republikaner, og svært skeptisk til at regjeringen hadde spurt prins Carl bak stortingets og folkets rygg. Dråpen som fikk ham til å renne ut av regjeringsbegeret, var imidlertid kabinettsspørsmålet. Han mente det var et urimelig pressmiddel og reagerte i tillegg på at Michelsen og hans nærmeste hadde vedtatt forslaget uten å ha forhørt seg med en samlet regjering.¹⁶³ Konow sier at det for det første burde være opp til stortinget å avgjøre om Knudsen skulle avtre, og for det andre mener han at episoden viser hvor uredelig regjeringen har opptrådt med henhold til å sikre landet en ny konge.¹⁶⁴

Regjeringen nekter å kommentere avgangen til Knudsen, og den øvrige kritikken avviser de og de andre monarkistene atter fullt og helt. I kor konstaterer de at det er fullstendig rimelig at regjeringen setter stillingen sin inn på en så *sentral* sak. Folket har indirekte valgt regjeringen til å lede seg, og nå må det gjøres bevisst hvor høyt denne regjeringen setter monarkiet.¹⁶⁵ Berner hevder at kabinettsspørsmålet ”... er i fuld overenstemmelse med almindelige parlamentariske krav.”¹⁶⁶ Monarkistene er dessuten uenige i at det vil bli snakk om noe anarki dersom velgerne går imot proposisjonen; de påstår at det vil være fullt mulig å danne en ny regjering.¹⁶⁷ A. Berge vedgår imidlertid at denne regjeringen trolig vil få mindre handlingsrom enn den gamle; derfor oppfordrer han alle til å stemme fram regjeringsforslaget!¹⁶⁸

¹⁵⁹ Heiberg: 880.

¹⁶⁰ Heiberg: 809.

¹⁶¹ Heiberg: 809.

¹⁶² Heiberg: 900, 921 og 940. Knudsen hadde planlagt å trekke seg en liten stund, men det skjedde formelt under debattens siste dag, den 31. oktober. Bothner, Harald, *Dagbøker fra 1905*, Tapir forlag, Trondheim 1987: 303.

¹⁶³ Bystrom, H. B., *Gunnar Knudsen, Erindringer 1905-1925*, Grenmar forlag, Porsgrunn, 1998: 53-55 og Eide: 422.

¹⁶⁴ Heiberg: 921.

¹⁶⁵ Heiberg: 747, 760 og 848.

¹⁶⁶ Heiberg: 747.

¹⁶⁷ Heiberg: 747, 760 og 847.

¹⁶⁸ Heiberg: 815.

Hva skal man si om regjeringens proposisjon? Berner må gis rett i at hva han kalte ”referendum” var innarbeidet i flere land, bl.a. Sveits. Norge hadde også benyttet nøyaktig den samme valgformen noen måneder tidligere, så man kan vanskelig si at det var noe formelt galt i å bruke den. Men var det *illegitimt* – demokratisk sett *feil* – av regjeringen å innlemme stortingets holdning i proposisjonen sin? På den ene siden visste folk flest at forslaget var stemt gjennom i tinget, dermed kan ikke formuleringen sies å bringe noe nytt til bordet. På den andre siden bidro den nok til at luften i stemmelokalene ble fylt av stortingsmajoritetens tyngde.¹⁶⁹ Et annet poeng var *tidspunktet* for folkeavstemningen. Den korte fristen republikanerne satte, må kunne sies å ha forhindret en demokratisk opinionskamp, og dermed å ha gjort avstemningen mindre legitim enn hva den ville ha blitt om den ble avholdt senere, om enn kun en uke.¹⁷⁰

Hva så med kabinettsspørsmålet regjeringen stilte folket (noe som i dag gjerne omtales som et falskt kabinettsspørsmål)? Igjen må det sies at regjeringen ikke gjorde noe ulovlig. Men kabinettsspørsmålet gjorde unektelig folkeavstemningen mindre fri og dermed mindre legitim enn den ellers ville ha vært; især med tanke på at Michelsen-ministeriet var så populært.¹⁷¹ En interessant parallell er at Bratteli-regjeringen også stilte et falskt kabinettsspørsmål i forbindelse med Norges fjerde folkeavstemning, EF-avstemningen i 1972. I dette tilfellet førte det til at regjeringen måtte gå av. Thomas Chr. Wyller skriver følgende om EF-avstemningen: ”Vi nevnte kabinettsspørsmålet som et plebisittært innslag. Plasserer vi dertil ressursujevnheten i regnskapet, øker tvilen om avstemningens demokratiske gehalt.”¹⁷² Det samme kunne ha blitt sagt om avstemningen om statsformen. Man kan dermed trygt fastslå at republikanerne alt i alt må gis rett i sin kritikk av regjeringsproposisjonen.¹⁷³

En ”galionsfigur”?¹⁷⁴

En helt avgjørende forutsetning for at de taktiske monarkistene gikk inn for monarkiet, var at de ikke trodde denne styreformen ville gi mindre demokratisk styring enn republikken.

¹⁶⁹ Nilson: 8-9 og 22 og Wyller: 43-44.

¹⁷⁰ Wyller: 66.

¹⁷¹ Nilson: 23 og Wyller: 44.

¹⁷² Wyller: 81.

¹⁷³ Med tanke på valgets utfall var imidlertid ikke verken proposisjonsformuleringen eller kabinettsspørsmålet avgjørende, all den tid regjeringen hadde så bred oppslutning at de høyst trolig ville ha vunnet valget uansett.

¹⁷⁴ Heiberg: 833.

Mange av republikanerne uttrykte på sin side en frykt for at den nye kongen vil gripe den store makten grunnloven skjenket ham.

Det eneste som skiller monarkiet fra republikken er *formen*, hevder Løvland. Eller rettere sagt; et *konstitusjonelt monarki* – et kongedømme hvor monarken er underlagt grunnloven – kan arte seg like demokratisk som en republikk.¹⁷⁵ Utenriksministeren trekker veksler på Fredrik Stang som i sin tid sa at ”det konstitusjonelle monarki ikke var en modifikation af enevældet, men en modifikation av republikken.”¹⁷⁶

Hagerup viser til at professor Jellinek (en anerkjent statsrettslærer) regner den norske forfatningen blant de republikanske.¹⁷⁷ Grunnen til det, er at i parlamentariske land knytter ikke den politiske makten seg til statsoverhodet, ”men den knytter sig til den, som behersker den parlamentariske majoritet.”¹⁷⁸ En president hadde blitt like mye av en gallionsfigur som kongen, gitt Norges forfatning og parlamentarisme, hevder den tidligere statsministeren. Hagerup viser til det parlamentariske Frankrike hvor det spøkefullt sies at det ikke finnes en eneste person innen statslivet som sitter med mindre makt enn presidenten.¹⁷⁹

Med henhold til grunnloven var fortsatt kongen den utøvende makt, med rett til å utpeke ministre, komme med, og gå imot lovforslag, samt å styre utenrikspolitikken. Prins Carl kom altså i vesentlig grad til å bli skjenket samme formelle makten som den Karl Johan hadde hatt i 1814. Det var et avgjørende premiss for de taktiske monarkistene at de var overbeviste om kongen ikke ville få mulighet til å benytte denne makten, at han blott skulle bli en samlende gallionsfigur. Når monarkistene ikke anså et slikt scenario som sannsynlig, var det først og fremst på bakgrunn av *parlamentarismen*.¹⁸⁰ Før vi går videre i debatten, vil det være lurt å kikke litt på hva parlamentarismen innebærer, og hvordan den var fatt i 1905.

I Norge kom startskuddet for parlamentarismen i 1884. Stortinget – ledet an av Johan Sverdrup – gjentok tre ganger et lovforslag om at statsrådene skulle ha møterett i stortinget. Regjeringen og kong Oscar II nektet å godta forslaget, også den siste gangen. Stortingsopinionen mente at dette var ulovlig, at kongen i grunnlovssaker som i vanlige

¹⁷⁵ Heiberg: 722.

¹⁷⁶ Heiberg: 714-715.

¹⁷⁷ Heiberg: 751.

¹⁷⁸ Heiberg: 751.

¹⁷⁹ Heiberg: 751-752.

¹⁸⁰ Heiberg: 751, 755 og 854.

lovsaker bare hadde et utsettende veto han kunne bruke tre ganger. Stortinget stilte statsminister Christian Selmer for riksrett fordi han i likhet med kongen nektet å bøye seg for stortingsflertallet. Han ble funnet skyldig og tvunget til å avtre fra stillingen sin.¹⁸¹

Den forenklede versjonen sier at denne hendelsen markerte innføringen av parlamentarismen, at regjeringen fra og med da ikke kunne ha stortings-flertallet imot seg. Den sannferdige versjonen sier at det var et *startskudd*, uten at sedvanen dermed var etablert en gang for alle: Johan Sverdrup, ”parlamentarismens far”, avtrådte ikke med regjeringen sin etter at den mistet støtten i stortinget, og i 1893 og 1894 ble Stang-regjeringen sittende selv om det var flertall for mistillitsforslag. Høyre var lenge imot sedvanen, men ved å stemme for 7. juni-vedtaket i 1905, sluttet også de opp om normen. Likevel stod ikke parlamentarismen fjellstøtt i 1905, den var ikke nedfelt i loven og det hadde vært for mange brudd med prinsippet til at den med rette kunne kalles en sedvane. Først på 1930-tallet ble parlamentarismen innarbeidet som rettslig norm, og ikke før 2007 ble den innført i grunnloven.¹⁸²

Ikke desto mindre argumenterte de taktiske monarkistene for at parlamentarismen var en etablert sedvane, og de hevdet at denne sedvanen var den fremste garantien mot at en fremtidig konge skulle gå imot folkeviljen: Det var ikke kongen som skulle kontrollere den utøvende makten, det skulle være stortingsflertallet som la grunnen for denne.¹⁸³ Videre hevder monarkistene at 1884 ikke bare var året for at kongen mistet makten til å peke ut regjeringen, de påstår også at statsrådsaken hadde gjort det klart at kongen ikke hadde absolutt veto i grunnlovssaker. Monarkistene påpeker dessuten at riksrettsdommen fra 1884 fastslår at kongens veto i vanlige lovsaker ikke gjelder ved plenumsvedtak, og følgelig forfekter de at regjeringen vil bli felt ved mistillitsvotum om den skulle gå imot stortingsflertallet i et slikt tilfelle.¹⁸⁴ Kort fortalt: Monarkistene hevdet at stortinget hadde overtatt all vesentlig makt fra kongen.

Republikanerne betviler denne påstanden. De er langt ifra enige i at parlamentarismen står fjellstøtt. Flere av dem argumenterer for at en monark med maktambisjoner kan finne måter å styre regjeringen på. En del av republikanernes begrunnelse for Timandsforslaget – som jo

¹⁸¹ Nordby, T., *Politikken i sentrum*, Universitetsforlaget, Oslo 2004: 128.

¹⁸² Nordby: 39, 128 og 130.

¹⁸³ Det er de taktiske monarkistene, altså ikke de konservative monarkistene som argumenterer med dette. Det kan tenkes at de konservative monarkistene håpet at de tok feil, men de nevner det i så fall ikke.

¹⁸⁴ Nordby: 128 og 130.

innebar å utsette spørsmålet om statsformen til neste storting – var ønsket om at større deler av grunnloven skulle komme i orden før styreformen ble valgt. Å endre forfatningen i kongens disfavør, anser de som vanskeligere dersom han allerede sitter godt plantet på tronen.¹⁸⁵ Republikanerne vil endre paragrafen som fastslår at kongen er herre over hær og flåte og kan avgjøre spørsmål om krig og fred uten stortingets samtykke. De vil innføre paragrafer som fastsetter regler for kongens oppsigelse, slik at man ikke skulle havne i en liknende situasjon som den man nettopp hadde vært i med Oscar.¹⁸⁶ De vil også stryke ut paragrafen om kongens vetorett, og endelig vil de innføre en paragraf som fastslår kontrasignaturplikten. Republikanerne hevder at alle disse punktene kan føre til konflikt dersom grunnloven ikke endres.¹⁸⁷ Eriksen sier at dersom man skal gå inn for et kongedømme, så må man i alle fall ”først forsøge at faa istand en kontrakt ... en grundlov ... som indskrænker kongen til at blive en skyggekonige og en skrivemaskine.”¹⁸⁸

Monarkistene hevder at det ikke er tid til å endre grunnloven på disse punktene; det ville som sagt ta rundt 1 ½ år å endre den forskriftsmessig. De stiller seg imidlertid positive til å stemme igjennom grunnlovsendringer snarest mulig, men gir ingen konkrete løfter. Det mener de heller ikke er nødvendig. Kongen vil ikke få mulighet til å bryte med sedvanerettene, fastslår Berner.¹⁸⁹ Stortingspresidenten samtykker med republikanerne i at det har vært flere tilfeller av konflikt mellom stortinget og konge. Ikke desto mindre har Norge utviklet seg i en selvstendig og demokratisk retning i løpet av det siste århundret. Til slutt veltet stortinget kongen av tronen, og det dypest sett fordi han ikke anerkjente parlamentarismen. Det i seg selv viser hvor makten ligger og er en garanti for at noe liknende ikke vil skje igjen, hevder han. Berner mener at republikanernes anklager primært røper ”en undervurdering af folkets evne til at gjøre sin vilje og sin ret gjældende.”¹⁹⁰

Hagerup Bull er enig, og forfekter at kongens makt er tilstrekkelig begrenset av grunnloven ”gjennem bevilgningsretten, gjennem anordningen af det suspensive veto o.s.v.”,¹⁹¹ og ikke minst gjennom parlamentarismen og annen konstitusjonell sedvanerett. Justisministeren forfekter at ikke alle konstitusjonelle regler trenger å være nedskrevne for å håndheves, og

¹⁸⁵ Heiberg: 776 og 842.

¹⁸⁶ Heiberg: 842.

¹⁸⁷ Heiberg: 739 og 775-776 og 842.

¹⁸⁸ Heiberg: 842.

¹⁸⁹ Heiberg: 828.

¹⁹⁰ Heiberg: 743.

¹⁹¹ Heiberg: 784.

viser bl.a. til det engelske statssystemet. Han tilføyer at regjeringen dessuten vil ta ”de nødvendige forbehold lige overfor den mand, som man forhandler med om at modtage kongevalg.”¹⁹² Kongsemnet skulle altså informeres nøye om hvilken makt han ville bli skjenket.¹⁹³ Hagerup hevder at regjeringen kommer til å gjøre det klart for tronekandidaten at enkelte punkter i grunnloven vil bli endret, og dette på bekostning av Carls fremtidige makt, og at han må anerkjenne dette for å få sin krone.¹⁹⁴

Castberg sier at han tviler på at man får en fremmed fyrste til å gå med på de betingelsene Hagerup beskriver. Han peker dessuten på at Hagerup indikerer at visse uferdige punkter i grunnloven – som hvordan man skal gå fram i diplomatiske, utenrikspoliske saker – kan bli avgjort i hemmelige forhandlinger mellom regjeringen og kongsemnet, ikke på tinget. En slik prosess stiller Castberg seg svært skeptisk til.¹⁹⁵ Videre mener han at det er historieløst å tro at en fremtidig norsk konge vil ta hensyn til demokratiske lover. Han sier at de konstitusjonelle kongene i Europa riktignok har blitt flinkere til dette de siste 20-30 årene, men at for eksempel striden mellom Oscar og stortinget viser at problematikken fortsatt er svært aktuell. At stortinget kom seirende ut av kampen, hevder han i stor grad skyldtes at unionskongen møtte motstand i en hel *nasjonalfølelse*. Hva vil skje dersom Norge får sin helt egen konge?¹⁹⁶

At kongen bor her til lands vil også kunne bidra til at han vil få større innflytelse over politikken, hevder Castberg. Han påstår at det faktum at unionskongen sjeldent holdt hus i Norge, førte til at regjeringen kunne ta flere avgjørelser på hans vegne.¹⁹⁷ Hagerup Bull mener det er motsatt fatt: Det at kongen hadde sin base utenfor Norge gjorde det bare enda vanskeligere å påvirke ham. Han forfekter at det heller var *på tross* av dette, at ”folkesuvereniteten” ble gjennomført. Og uansett, med en *nasjonal* konge tror justisministeren alt vil gå så meget bedre.¹⁹⁸ Løvland er enig: Landets nye monark vil bare ha dette landets interesser å ivareta, og følgelig vil han opptre samarbeidsvillig og lydhørt overfor stortinget.¹⁹⁹ Litt makt innrømmer likevel monarkistene at kongen vil få, uten at de

¹⁹² Heiberg: 785-786.

¹⁹³ Heiberg: 786.

¹⁹⁴ Heiberg: 846. Dette hevder Hagerup på tross av at han ikke sitter i regjeringen. Regjeringen gir merkelig nok ingen slike lovnader.

¹⁹⁵ Heiberg: 876.

¹⁹⁶ Heiberg: 769.

¹⁹⁷ Heiberg: 769.

¹⁹⁸ Heiberg: 784.

¹⁹⁹ Heiberg: 714.

syns at det er et onde: Er han oppegående og setter seg inn i landets forhold, vil han selvsagt kunne øve en viss innflytelse over statsrådene, sier Berner.²⁰⁰

Historien skulle gi monarkistene rett i sine spådommer: Prins Carl (rettere sagt kong Haakon VII) fant seg ydmykt til rette som gallionsfigur i baugen av den norske stat.²⁰¹ Det finnes svært få eksempler på at han eller hans etterfølgere har benyttet sin formelle politiske makt; kun to tilfeller er nevneverdige. Det første var da Haakon fastholdt parlamentarismens prinsipper og sørget for at Arbeiderpartiet kunne danne sin første regjering (Hornsrud-regjeringen) i 1928. Det andre gjaldt også kong Haakon. I juli 1940 ba stortingets presidentskap, under tyskernes påtrykk, kongen om å abdisere slik at Norge kunne samarbeide med tyskerne. Haakon ga presidentskapet et klart *nei*, med henvisning til at stortinget kun noen måneder tidligere hadde stemt imot et slikt samarbeid.²⁰² Kongen var altså i begge disse tilfellene en forsvarer av parlamentarismen og folkesuvereniteten; han opptrådte m.a.o. stikk i strid med slik flere av republikanerne fryktet.

Men det at kongen ikke fikk noen betydelig politisk makt, impliserer ikke at det var utenkelig at han kunne ha tilegnet seg det. Hadde republikanerne rett i sin skepsis? De hadde i hvert fall rett i at sjansen for at kongen skulle komme til å gripe makten hadde vært mindre dersom grunnloven slo fast at han blott skulle være en ”skyggekononge”.²⁰³ På den andre side er det forståelig at monarkistene ikke ville utsette kongeinnsettelsen med 1 ½ år, noe man hadde vært tvunget til om grunnloven skulle endres i forkant.²⁰⁴ Når monarkistene hevdet at kongen uansett ikke utgjorde noen demokratisk fare, var nok heller ikke dette et spill for galleriet.²⁰⁵ Det store flertallet i stortingssalen hadde i en årrekke kjempet for at all makt skulle ligge i denne sal.

Det er selvsagt umulig å gi et sikkert svar på om kongen kunne ha grepet sin formelle makt, men skal man svare svart-hvitt, må svaret bli det samme som det Haakon ga stortingets presidentskap i 1940: *nei*. Selv om ikke parlamentarismen sto fjellstøtt i 1905, gjorde *folkesuvereniteten* det. Det må imidlertid understrekes at republikanerne ikke var helt ens i sin

²⁰⁰ Heiberg: 831.

²⁰¹ Fuglum: 130.

²⁰² Jonsrud, K. O., *Monarki og egalitære verdier – et paradoks? En studie av monarkiets legitimitet i det norske samfunn*, hovedoppgave i statsvitenskap, Trondheim, 1996: 61.

²⁰³ Heiberg: 842.

²⁰⁴ Kontrasignaturplikten ble nedfelt i grunnloven i 1911, samtidig ble også kongens utsettende veto fjernet fra grunnloven. *Store norske leksikon*, URL: <http://snl.no/kontrasignatur> [Sist besøkt: 17.03.2013]

²⁰⁵ Ferkingstad: 57.

kritikk. Det var Castberg som ledet an i spådommene om at kongen skulle gripe sin formelle makt. Flertallet opptrådte imidlertid noe schizofrent, slik som Eriksen. Som sagt var han svært opptatt av at grunnloven skulle begrense kongens makt, men han kunne også finne på å si at ”kongedømmet ... har mistet al virkelig funktion, al magt, al myndighet.”²⁰⁶ At kongen ville ende opp som en maktesløs gallionsfigur, var da også en utbredt oppfatning i hele det republikanske miljøet, og en forutsetning for at så mange hadde blitt taktiske monarkister.²⁰⁷

Følgelig synes det som at Castberg og de andre i første rekke søkte å tegne opp et skremmebilde myntet på folket. Men dette bildet virket nok ikke særlig skremmende, da det var for fullt av selvmotsigelser til å fremstå realistisk. Konow: ”... republikken med alle dens fuldkommenheder har vi i virkeligheden.”²⁰⁸ Han skynder seg imidlertid å tilføye at selv om kongen neppe vil få formell makt, så finnes det flere måter han kan påvirke på: ”Han kan øve indflydelse ved sit ekspempel, han kan øve indflydelse ved samtaler med de mænd, som i grunden har ansvaret.”²⁰⁹

Der hvor det virker usannsynlig at republikanerne fryktet kongens formelle makt, synes det mer sannsynlig at de fryktet at han skulle skaffe seg betydelig *uformell* innflytelse. Konow hevder at faren består i at de konservative kreftene vil ”benytte det kongedømme som skal reises, paa samme maade, som de har søgt at benytte det unionelle kongedømme.”²¹⁰ Han mener det er sannsynlig at flere av monarkistene har et skjult motiv om å skaffe landet en ny konservativ garantist.²¹¹ Castberg deler også disse bekymringene og følger opp med å vise til at Norges unionskonge hele veien har støttet høyresiden i den grad at han har blitt omtalt som ”partikonge” og ”høires konge ...”.²¹² Eriksen sier seg enig, og knytter det konkret opp til sitt partipolitiske ståsted. Han mener det er en fare for at monarkistene i kongen søker en garanti ”mod fremskridstrangen og mod de arbeidende klassers krav ...”.²¹³ Den konservative Hagerup vil ha se frabedt slike beskyldninger. Han går ikke inn på sine egne eller de andre konservative monarkistenes motiver, men poengterer at kongen ikke har noen nasjonale røtter, ingen gamle forbindelser å ivareta.²¹⁴

²⁰⁶ Heiberg: 723.

²⁰⁷ Ferkingstad: 21.

²⁰⁸ Heiberg: 823.

²⁰⁹ Heiberg: 823.

²¹⁰ Heiberg: 708.

²¹¹ Heiberg: 872.

²¹² Heiberg: 872.

²¹³ Heiberg: 723.

²¹⁴ Heiberg: 752.

Var det noen fare for at kongen skulle opparbeide seg stor uformell makt? I dag virker det nærmest absurd å forestille seg at kong Harald – med et hvisk i øret og noen smarte kommentarer under regjeringsmøtene – skulle utøve nevneverdig innflytelse over Norges ledelse. Men dette var langt ifra like urealistisk i 1905: Vi må huske på at Europa fortsatt var fullt av mektige monarker, og at respekten for disse også generelt sett var høyere blant politikerne enn i dag. Ingen kunne med sikkerhet forutsi hvordan prins Carl kom til å te seg, selv om han virket som en ydmyk mann. Det har imidlertid (meg bekjent) aldri blitt funnet noe prov på en konspirasjon om å skyve prins Carl inn i et uformelt maktsentrum. Trolig satt verken de konservative monarkistene med slike planer. Ei heller de mest liberale og formuende av de taktiske monarkistene – som A. Berge og Michelsen – disse kunne jo også tenkes å ønske seg en konservativ garantist. Det er likevel ikke helt utenkelig at disse herrene bar på et lite håp om at kongen kunne bli en nyttig støttespiller.

Som kjent ble verken Haakon eller hans etterfølgere noen partikonge. Årsaken til det var nok til dels fordi han ikke selv ønsket det, og til dels fordi de sterkeste politiske kreftene i landet heller ikke ønsket det. Den konservative fløyen var ikke svak i 1905, men svakere enn motparten, og den skulle bare falme ytterligere utover i det 20. århundret. Endelig hadde nok Hagerup også et relevant poeng i at kongen ikke hadde noe etablert nettverk i Norge.

”Hvilken republik”?²¹⁵

Det var imidlertid ikke bare republikanerne som kritiserte monarkistene for å ikke kunne si hvordan statsformen deres kom til å arte seg; monarkistene kritiserte republikanerne hyppig for det samme. Og det *var* riktig at republikanerne ikke hadde samlet seg om et felles republikansk program, men det mente de selv at det fantes gode grunner for.

”Vi vet intet om, vi har ingen sikkerhed for, hvordan republiken vil komme til at blive; for øieblikket staar jo den ganske i det blaa.”, fastslår Erik Enge.²¹⁶ Berner sier er enig og hevder at for eksempel Konow har skissert en president med stor makt, ”en der ledede og styrede den hele udvikling, saaledes at han nærmest maate betegnes som en enevoldspræsident ...”.²¹⁷ Mens andre derimot, mener han at indikerer at presidenten ikke skal ha mer makt enn den

²¹⁵ Heiberg: 781.

²¹⁶ Heiberg: 897.

²¹⁷ Heiberg: 745.

konstitusjonelle kongen, altså knapt noen. Berner: ”... da forkommer det mig at være en noget tvilsom sag at sige til vort folk: vil I have kongedømme eller republik? uden at gjøre rede for, af hvad art denne republik skal være.”²¹⁸

Ingen republikanere svarer Berner direkte på disse anklagene, men det burde de ha gjort. Berner feiltolker nemlig Konow kraftig. Konow legger riktig nok vekt på at statens høyeste embete er en betydelig stilling, og at især ”i den utenlandske politik der kommer statschefen til at have en meget stor indflytelse, enten der vælges en konge eller en præsident.”²¹⁹ Følgelig hevder han at det er viktig at dette er en posisjon som ikke arves, men at det er ”den dygtigste mand” som blir valgt til stillingen.²²⁰ Like fullt benekter Konow at en presidenten er tiltenkt stor makt, noe heller ingen andre republikanere gir uttrykk for.²²¹

Problemet til republikanerne var at deres planer virket usikre, fordi de ikke hadde samlet seg om noe felles republikansk program. Hvorfor hadde de ikke det? Castberg hevder at dette ikke bunner i latskap eller splid innad i gruppen, men snarere i et ønske om at folket skal få utforme republikken selv. ”Det gaar selvfølgelig ikke an at trække op paa forhaand enkelthederne.”, fastslår Castberg.²²² Hvis folket stemmer imot kongedømmet, så mener han at det er mest demokarisk at det kommende stortinget – som i så fall bl.a. blir valgt inn på dette grunnlaget – skal bestemme enkelthetene i hvordan republikken skal arte seg.²²³ Castberg påpeker at det imidlertid er feil at det ikke har kommet noe programforslag for republikken: ”Der er udgivet et forslag fra privat hold om en ordning ...”, men dette forslaget står kun denne privatpersonen til ansvar for, ikke en samlet republikansk bevegelse, sier han.²²⁴

Privatpersonen Castberg snakket om var Johan Scharffenberg. Han var lege og fritenker med tilknytning til Arbeiderpartiet, og trolig den mest aktive av samtlige republikanere.²²⁵ Scharffenberg var hovedmannen bak det som kan sies å ha vært det eneste gjennomarbeidete republikkforslaget. Det var laget på oppfordring av sosialdemokratene og ble offentliggjort

²¹⁸ Heiberg: 745-746.

²¹⁹ Heiberg: 709 og 710.

²²⁰ Heiberg: 710.

²²¹ Heiberg: 710.

²²² Heiberg: 875.

²²³ Heiberg: 875.

²²⁴ Heiberg: 875.

²²⁵ Ferkingstad: 131.

den 17. oktober i *Social-Demokraten*.²²⁶ Den gjeldende 4. novembergrunnloven var bare endret på de punktene som ble berørt av unionens oppløsning og unionskongens avsettelse. Den utøvende makten skulle skjenkes til en regjering valgt av stortinget for tre år av gangen. Stortinget skulle også velge formannen, altså presidenten, og nestformannen i regjeringen. Forslaget baserte seg i stor grad på den sveitsiske grunnloven av 1848. De hadde imidlertid enkelte vesentlige forskjeller: Sveits' ministerpresident ble valgt for ett år av gangen, den norske presidenten skulle velges hvert tredje år. Det ble imidlertid aldri noen stor diskusjon rundt Scharffenbergs republikanske program, ettersom kun sosialdemokratene – og ikke alle disse heller – støttet oppunder det.²²⁷

Republikanerne hadde uten tvil vært tjent med å komme fram til et felles program. De hadde også vært tjent med å ha klargjort noen presidentkandidater, noe de heller ikke hadde gjort. Folk flest hadde liten idé om akkurat hvilken type republikk de ønsket seg og hadde trolig verdsatt et konkret forslag.²²⁸ Når (venstre)republikanerne ikke ga dem dette, så var det ikke kun som Castberg hevdet, fordi de mente at det var en udemokratisk fremgangsmåte. Like viktig var nok det faktum at venstrerepublikanerne savnet støtte i størstedelen av partiapparatet. I kombinasjon med at de kom sent i gang med sitt republikanske prosjekt, lammet dette handlekraften deres. De fant heller ikke tonen med sosialdemokratene godt nok til at de republikanske kreftene kunne samles om ett program, i én felles front.²²⁹

²²⁶ Noe ingen nevner, er at *Bergens Tidende* også lagde et grunnlovskast, som ble offentliggjort i avisen den 18. oktober. Utkastet delte imidlertid de fleste punkter med sosialdemokratenes forslag, og kom fra mindre profilerte republikanere, noe som må ha vært grunnen til at det ble neglisjert. Eide: 451-453.

²²⁷ Eide: 446-451.

²²⁸ Eide: 397-398.

²²⁹ Ferkingstad: 130-131 og 151.

II. Statsformene ”overfor utlandet”²³⁰

Nå har vi sett på hvilke konsekvenser monarkistene og republikanerne mente de ulike statsformene ville ha for Norges politiske system. Det var imidlertid ikke innlandet, men *utlandet* som var det største temaet i debatten, og det var monarkistene som la størst vekt på dette aspektet. Andreas Andersen Grimsø er stereotyp når han sier at det viktigste er hvilken regjeringsform som ”sikrest kan betrygge vort lands stilling særlig utad ...”.²³¹ Det var særlig de taktiske monarkistene som fokuserte på temaet, det var nemlig i første rekke på bakgrunn av utenriksrelasjoner at de hadde ofret sine republikanske prinsipper.²³² De to viktigste faktorene som ble diskutert var *økonomi* og *sikkerhet*. Vi begynner med å se på debatten rundt statsformene og sikkerhetspolitikken.

”At holde sig neutral”²³³

Målet til både monarkistene og republikanerne var at Norge skulle bli en *nøytral* stat, det var i seg selv ingenting å diskutere.²³⁴ Begge parter var også enige om at for å sikre seg en nøytral stilling, måtte landet stå i gunst hos flest mulig stormakter. Republikanerne mente at tette handelsforbindelser og andre realpolitiske interesser var det sentrale for om Norge kom til å få støtte fra stormaktene. Monarkistene var ikke uenige i dette, men hevdet at et norsk monarki også ville være av vesentlig betydning.

Hvordan forklarte monarkistene et slikt synspunktet? På en meget diffus måte. Hagerup og Berner går faktisk lengst når de fastslår at kongedømmet vil sikre landet ”sympati” hos flest utenlandske makter.²³⁵ Men de kommer ikke inn på hvorfor og på hvilken måte. Hvorfor gjorde de ikke bedre rede for påstanden? Som vi skal se, fantes det punkter angående fyrsteforbindelser som monarkistene ikke kunne gå offentlig ut med. De hadde imidlertid ikke hatt noe å tape – snarere motsatt – på å presisere den generelle verdien de mente at et norsk kongehus innebar med sikte på utlandet. Dersom de hadde gitt en slik forklaring, ville den trolig gått som følger:

²³⁰ Heiberg: 773.

²³¹ Heiberg: 886.

²³² Ferkingstad: 59.

²³³ Heiberg: 715.

²³⁴ Heiberg: 715, 772, 824 og 896.

²³⁵ Heiberg: 744, 753 og 829 .

I Europa var det kun Frankrike og Sveits som var republikker i 1905. Monarkistene trodde at monarkiene ville sympatisere mest med andre monarkier, fordi de sammenfallende styreformene i seg selv ville føre statene tetter sammen: Like barn leker best, sier man gjerne. Antageligvis handlet det også om at monarkistene ikke ville fremstå som noen trussel, en som kunne gjøre slutt på kongehusenes ”lek”. De mente at Europas fyrster fryktet at dersom Norge ble republikk, så kunne det utgjøre et lite ledd i en republikansk dominoeffekt som til slutt ville velte dem av tronen.

Slike påstander finnes det flere belegg for. Fritz Wedel Jarlsberg var ved siden av Fridtjof Nansen den mest sentrale diplomaten i kongsforhandlingene i 1905. Han skriver i sine memoarer at keiser Wilhelm II og utsendinger fra mange europeiske land fortalte ham at dersom Norge ble selvstendige, ville de nødig se den unge staten ta form av en republikk.²³⁶ Dette forklarer Wedel Jarlsberg slik:

Paa den tid var der keisere og konger i de fleste land, og selv om de var uenige om meget andet, holdt de sammen naar det gjaldt aa beskydde det monarkiske princip. Krigen hadde endnu ikke vendt op og ned paa forholdene i Europa.²³⁷

Denne typen holdninger var kjent blant alle mennene i stortingssalen. Republikanerne trodde likevel ikke at Europas stormakter ville snu ryggen til Norge, bare fordi landet skulle bli en republikk. Sveits nyter for eksempel stor sympati i utlandet, sier Castberg; selv om den lille fjellstaten er republikk, er den en av få hvis nøytralitet er garantert. Hvorfor skulle ikke det samme skje med Norge?²³⁸ Arctander mener sammenlikningen halter fordi Sveits har vært republikk i en årrekke. Han forfekter at stormaktene tok lite hensyn til den lille republikken i dens unge år. Det tar tid å etablere tillit når man skifter til en mindre populær regjeringsform, hevder Arctander.²³⁹ Konow svarer handelsministeren på følgende måte:

Schweitz’ neutralitet ble garanteret den gang, da Europa var i reaktionens tid saa stor, som vi kanskje ikke nogensinde har oplevet siden. Der er langt friere betragtingsmaader blant nationerne nu, end der var paa Wienerkongressens tid, da Schweitz’ neutralitet blev garanteret af alle stormagter.²⁴⁰

²³⁶ Wedel Jarlsberg, F., 1905, *Kongevalget*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1946: 11-12.

²³⁷ Wedel Jarlsberg: 12.

²³⁸ Heiberg: 772.

²³⁹ Heiberg: 755.

²⁴⁰ Heiberg: 939.

Selv om situasjonene ikke er fullstendig sammenliknbare, må Konow hovedsakelig sies å ha rett i påstanden. Ingen monarkister forsøker heller å tilbakevise den.²⁴¹ Castberg mener det uansett ikke er noe poeng å dvele lenger ved eldre historie; det handler om Norges situasjon i dag. Han påpeker at den lille fjellnasjonen i nord allerede tidlig etter unionsoppløsningen med Sverige fikk en midlertidig anerkjennelse av de utenlandske maktene, en anerkjennelse som innebar at de tok imot den provisoriske regjeringens konsuler og diplomater. Dette mener den republikanske lederen er en forsikring om at utlandet er klare til å anerkjenne Norge, uavhengig av hva slags statsform landet skulle få.²⁴²

Og flere forsikringer skulle komme. Den 31. oktober – tredje og siste dag i debatten – kunne utenriksminister Løvland informere stortinget om følgende: Norge hadde blitt anerkjent som selvstendig stat av bl.a. ”Rusland, England, Schweitz, Italien, De forende Stater og Brasiliens forenede stater”²⁴³ Utenriksministeren sier også at når ”3-4” land ennå ikke har svart, så skyldes det antakelig at de ikke har hatt regjeringsmøter ennå.²⁴⁴ Dette hadde mennene i stortingssalen vært så godt som sikre på en stund – de hadde nemlig blitt underrettet om fremgangsrike forhandlinger under det hemmelige stortingsmøtet som fant sted morgenen den 28. oktober²⁴⁵ – men det kom likevel som en gledelig bekreftelse.²⁴⁶

Så hva var problemet? Republikanerne tar umiddelbart anerkjennelsen til inntekt for at Norge oppnår tilstrekkelig sympati uavhengig av statsform.²⁴⁷ Monarkistene sier seg uenige: Å bli anerkjent av utenlandske makter, er ikke ensbetydende med at de vil inngå *allianser* som sørger for at Norges suverenitet blir ivaretatt. Sympatien et kongedømme medfører vil fortsatt være avgjørende, forfekter monarkistene.²⁴⁸

²⁴¹ Sveits’ nøytralitet ble garantert av alle stormaktene under Wienerkongressen som fant sted i 1815, i kjølvannet av Napoleonskrigene. Stormaktene gikk aldri tilbake på dette løftet. Det må imidlertid understrekes at Sveits’ historie er annerledes enn Norges: Grunnstammen av Sveits’ kantoner hadde ingen tradisjon for monarki, snarere motsatt: Grunnet Napoleons erobring, hadde disse kantonene utgjort en helvetisk republikk siden 1798. Palmer, R. R., *The Age of the Democratic Revolution, The Challenge*, Princeton University press, New Jersey 1989: 358., og *Store norske leksikon*, URL: http://snl.no/Sveits_historie [Sist besøkt: 28.09.2013]

²⁴² Heiberg: 773-774

²⁴³ Heiberg: 867. Skjønt ordet *anerkjent* ble ikke brukt, Løvland sa at landene ville ”træde i forbindelse med Den norske regjering ...” Heiberg: 867. Grunnen til dette, var at regjeringen allerede anså og hadde erklært Norge som en selvstendig stat, og følgelig hadde de ikke søkt de utenlandske maktene om *anerkjennelse*, kun om de ville ”modtage diplomatiske og konsulære udsendinger fra Norge.” Stortinget: 410.

²⁴⁴ Heiberg: 867.

²⁴⁵ Stortinget: 410-412.

²⁴⁶ Heiberg: 867.

²⁴⁷ Heiberg: 867 og 883.

²⁴⁸ Heiberg: 744 og 753.

Castberg er uenig. Det avgjørende for hvorvidt utenlandske makter vil inngå allianser, mener han er et tette handelsforbindelser. Slike bånd fantes allerede, og han ser ingen grunn til at de skulle ryke med innføringen av en republikk. Han mener dessuten at andre realpolitiske hensyn vil være avgjørende.²⁴⁹ Han kommer ikke inn på hvilke hensyn det er snakk om, men trolig siktet han til forhold som geografisk beliggenhet og ressurser. Endelig forfekter Castberg at tilliten ikke minst beror på tilstrekkelig *stabilitet* innad i landet. Castberg mener Norge har denne stabiliteten, og han ser ingen grunn til at den skulle kollapse med innføringen av en republikk.²⁵⁰ Monarkistene var uenige i dette. Men ikke bare av grunnene som har blitt skissert opp til nå, de mente også at prins Carls *fyrsteforbindelser* ville være av stor betydning.

Prins Carl og Novembertraktaten

Monarkistene mente at allianser var nødvendig for at Norges nøytralitet skulle bli sikret. Det landet de i første rekke ønsket hjelp fra, var *England*.²⁵¹ Britene hadde tradisjonelt vært dem som Norge hadde hatt det tetteste forholdet til, det var dem nordmennene hadde den mest omfangsrike handelen med, og britene hadde dessuten verdens største flåte, noe som passet sjøfartsnasjonen Norge bra. Republikanerne ønsket også støtte fra England, men de ønsket ikke en traktat kun undertegnet av britene og noen få stormakter til; hvis ikke alliansen innebefattet *alle* stormaktene, mente de at det ville være bedre å klare seg uten. Endelig mente monarkistene at prins Carl ville være en helst sentral brikke når det gjaldt å skaffe landet en nøytralitetstraktat, særlig med tanke på britene. Republikanerne var atter uenige.

Utenriksminister Løvland understreker at målet til regjeringen er å sikre en traktat hvor *alle* stormaktene garanterer Norges nøytralitet. Han forsikrer om at landet ikke skal blande seg inn i utenlandske konflikter, at det ikke skal ta parti eller provosere på andre måter. Målet er å stå på god fot med alle stormaktene.²⁵² Hagerup støtter oppunder Løvlands uttalelser og sier at det ville være svært uheldig å komme ”under en særlig afhængighed af en enkelt stormagt eller en enkelt gruppe av stormagter.”²⁵³ Dette var en holdning alle monarkistene sa seg enige

²⁴⁹ Heiberg: 773-774.

²⁵⁰ Heiberg: 773-774.

²⁵¹ Debattantene veksler mellom å bruke *England* og *Storbritannia*. Jeg bruker primært *Storbritannia*, siden det strengt tatt var britene, ikke engelskmennene som stod for utenrikspolitikken.

²⁵² Heiberg: 715.

²⁵³ Heiberg: 753.

i. Et par stykker ytrer imidlertid et ønske om å gjøre et unntak når det kommer til *mindre* stater: Berner og Andersen Grimsø snakker begge varmt om et *skandinavisk* samarbeid. De sier at alle de skandinaviske landene søker å holde seg utenfor stormaktskriger, og hevder at de best kan ivareta nøytraliteten i forening, selv om de understreker at man også er nødt til alliere seg med mektigere stater. De ønsker dessuten å redusere muligheten for konflikt de skandinaviske landene imellom og vektlegger spesielt at Norge fremdeles står i et anstrengt forhold til sin gamle unionsfelle i øst.²⁵⁴ Berner bedyrer at det er synd at like styreformer er forutsetningen for et tettere skandinavisk samarbeid, men han er ikke desto mindre sikker på at det er tilfellet.²⁵⁵

Stortingspresidenten og Andersen Grimsø møter ingen kritikk for forslaget om et skandinavisk sikkerhetspolitisk samarbeid. Grunnen til det var nok at republikanerne også støttet et slikt prosjekt, men de mente for sin del at en republikk slettes ikke ville stå i veien for det.²⁵⁶ Konow forfekter snarere at den ”vil vinde vore naboers beundring! Jeg tænker, det vil gaa som efter 1814, da vi var foregangslandet i politisk udvikling.”²⁵⁷ Samarbeidet ble dog aldri noe av. Dette skyldtes imidlertid en mengde forhold, som kryssende stormaktsinteresser og en manglende tillit de skandinaviske landene imellom. Kanskje ville en norsk republikk ha forvansket samarbeidet ytterligere, men ettertiden har vist at monarkiet i alle tilfeller ikke var nok til å etablere det.²⁵⁸

På tross av monarkistenes lovnader om å ikke knytte seg for tett opp til få stormakter, føler ikke republikanerne seg overbeviste om at regjeringen vil styre etter dette prinsippet. Konow sier at det i pressen går rykter om at regjeringen driver hemmelige forhandlinger om en fornyelse av *Novembertraktaten*. Dette var en avtale inngått i 1855 hvor Storbritannia og Frankrike garanterte for Norge som suveren stat. Bakgrunnen for traktaten var særlig frykten for at Russland skulle invadere Sverige-Norge. Den hadde imidlertid blitt inngått med unionen som premiss, og det var uklart hvorvidt den fortsatt var gyldig etter 7. juni.²⁵⁹

²⁵⁴ Heiberg: 744, 887 og 932.

²⁵⁵ Heiberg: 744.

²⁵⁶ Ferkingstad: 86.

²⁵⁷ Heiberg: 824.

²⁵⁸ Berg, 1995: 66-70.

²⁵⁹ Berg, R., *Norsk utenrikspolitikk historie, 1905 -1920*, doktorgradsavhandling ved Universitetet i Bergen, Høgskolesenteret i Rogaland, 1994: 61.

Konow er sterkt skeptisk til en traktatfornyelse, siden den stiller Norge i et avhengighetsforhold til England og Frankrike og har en klar brodd mot Russland. Målet må være ”neutralitetserklæringer for Norge fra alle stormagter.”, forfekter han.²⁶⁰ Videre hevder Konow at valget av Prins Carl har vært avgjørende for at regjeringen har kunnet oppta disse forhandlingene.²⁶¹ Han sier at ”det har været fremholdt sent og tidligt, at vi ville faa saadane gode forbindelser ... specielt naar vi valgte prins Carl av Danmark til Konge.”²⁶² Forbindelsene han siktet til, var at prins Carl var gift med Maud, datteren til Edward VII, kongen av England. Konow hevder indirekte at disse fyrsteforbindelsene er avgjørende for regjeringens ønske om å gjøre prins Carl til konge av Norge. Castberg slenger seg på og hevder at prins Carls kandidatur har skapt misnøye i Russland og Frankrike. Myndighetene uttaler seg selvsagt ikke offisielt om skepsisen til at Norge dermed knyttes tettere opp til England, men det gjør pressen i disse landene. Dette mener Castberg vil gjøre det vanskeligere for Norge å oppnå den nøytrale posisjonen landet etterstreber.²⁶³

Monarkistene nekter å uttale seg om prins Carl og fyrsteforbindelsene, ettersom slike uformelle koblinger skulle holdes skjult for det offentlige.²⁶⁴ De vil heller ikke gå inn på Novembertraktaten, ettersom forhandlingene rundt avtalen er taushetsbelagte.²⁶⁵ Berner imøtegår imidlertid republikanerne noe. Han sier seg enig i at den forrige Novembertraktaten hadde en klar brodd mot Russland, men dersom Norge skal inngå i en ny Novembertraktat, så blir dette en traktat som ikke ”skal have nogen braad mod nogen magt.”²⁶⁶ Snarere blir det en traktat som vil ”sikre Norges integritet i det hele, til alle sider.”, hevder stortingspresidenten.²⁶⁷

Selv om regjeringen ønsket støtte fra flest mulig hold, så den altså verdien av en sterk alliert. Og fra uoffisielle kilder fremgår det at fyrsteforbindelsene ble en viktigere faktor for Michelsen-ministeriet hva angikk sikkerhetshensyn, enn statsformen i seg selv.²⁶⁸ Den viktigste kilden i så henseende, er det hemmelige stortingsmøtet som ble holdt 19. oktober,

²⁶⁰ Heiberg: 706.

²⁶¹ Heiberg: 707.

²⁶² Heiberg: 707.

²⁶³ Heiberg: 872-873.

²⁶⁴ Ryktene om fordelene av prins Carls via Mauds tilknytning til kong Edward florerte dog i pressen, og de monarkiske avisene tilla fyrsteforbindelsen stor vekt. Ferkingstad: 91.

²⁶⁵ Heiberg: 706, 764 og 888.

²⁶⁶ Heiberg: 830.

²⁶⁷ Heiberg: 830.

²⁶⁸ Ferkingstad: 90 og 97.

hvor Michelsen underrettet om hvorfor valget av prins Carl var så viktig. Punktet statsministeren her la mest vekt på, var de uformelle samtaler Nansen hadde hatt med den britiske utenriksministeren lord Lansdowne under en privat middag, kvelden den 3. oktober.²⁶⁹

La oss først se hva som skjedde under denne middagen, ifølge Nansens dagbok. Polfareren spurte om utenriksministeren trodde at en norsk republikk kom til å få anerkjennelse fra Storbritannia og de andre stormaktene. Lansdowne trakk litt på det: "He should not like to say", at Storbritannia ikke ville anerkjenne en republikk.²⁷⁰ På den annen side mente han at et kongedømme ville gjøre anerkjennelsen lettere. Deretter spurte Nansen om Norges midlertidig regjering kunne vente seg anerkjennelse dersom man utsatte spørsmålet om statsformen til neste storting. Igjen dro utenriksministeren på det, før han uttalte at det kanskje kunne ta noen måneder, men at det nok ville skje. På den annen side, dersom prins Carl ble konge, sa Lansdowne at Norge ville få sin anerkjennelse umiddelbart og permanent.²⁷¹ Deretter gikk de over til å diskutere Novembertraktaten. Nansen spurte om Norge kunne regne med en avløsningstraktat for Novembertraktaten dersom landet ble republikk, eller om valget av prins Carl og Maud ville gjøre det lettere. Lansdowne visste ikke for sikkert, men han trodde nok at Norge ville få fornyet sin traktat i alle tilfeller. Ikke desto mindre: "prins Carl vilde hjelpe meget."²⁷²

Nansen fremstilte imidlertid ikke samtalen på samme måte i brevet som han sendte til Michelsen, og som statsministeren deretter leste høyt under det hemmelige stortingsmøtet. Det vil si, delene knyttet til Norges anerkjennelse ble presentert likt i det vesentlige, men når det gjaldt spørsmålet om Novembertraktaten, unnlot Nansen å skrive at Lansdowne trodde at det var sannsynlig at Norge ville få fornyet denne i alle tilfeller. Det eneste polfareren skrev om temaet var: "... valget af prins Carl af Danmark til norsk konge vilde være en væsentlig hjælp for os i denne hensende."²⁷³ Men det var ikke bare brevet til Nansen Michelsen leste opp, men også et brev som Lansdowne selv hadde sendt statsministeren, og det senere, nemlig den 16. oktober. Der skrev den britiske utenriksministeren bl.a. at en fortsatt provisorisk tilstand ville være uheldig for Norge, og valget av prins Carl ville "styrke de venskabelige

²⁶⁹ Andersen, Roy, *1905 – Spillet bak kulissene*, Aschehoug, Oslo 2005: 308-309.

²⁷⁰ Nansen, F., *Dagbok 1905*, Unipax, Oslo 2005: 98.

²⁷¹ Nansen: 98.

²⁷² Nansen: 99.

²⁷³ Stortinget: 356-357.

følelser, med hvilke vi alle betrakter deres folk, og jeg tviler ikke paa, at det vil lette en eventuel fornyelse af novembertraktaten af 1855.”²⁷⁴ Dette begrunnet den britiske utenriksministeren med at ”den offentlige mening i England” ville bli mer stemt for en traktatfornyelse pga. ”et venskabeligt og permanent opgjør ... under hvilket den norske trone vil blive overtaget af en prins saa nære beslegtet med vort koneghus.”²⁷⁵ Lansdowne lovet altså ingenting for sikkert, men mente at sympatien valget av prins Carl ville bære med seg, ville gjøre et samarbeid mer *sannsynlig*.

På det hemmelige stortingsmøtet informerte også Michelsen om at keiser Wilhelm om sommeren hadde stilt seg skeptisk til valget av prins Carl, siden dette kunne ”lede til en intimere forbindelse mellem Storbritannien og Norge ...”.²⁷⁶ Den tyske keiseren hadde imidlertid endret synet sitt etter at Michelsen hadde forsikret ham om at ”Norge lever under et konstitutionelt og parlamentarisk statsliv, hvor man ikke godt kan tænke sig muligheden af, at en prinsesses familieforhold vilde faa nogetsomhelst indflydelse paa landets udenrikspolitik.”²⁷⁷ Den siste autoriteten Michelsen trakk veksler på, var ”den danske konselipræsident I. C. Christensen ...”.²⁷⁸ Han hadde sendt et privatbrev til Michelsen, og statsministeren sa at han i det hadde uttalt at ”den republikanske statsform i Norge vil svække os innad og isolere os utad, og at vi paa denne maade risikerer at blive mindremanden mellem de tre nordiske riger ...”.²⁷⁹

Michelsens tale synes å ha overbevist en rekke politikere om at valget av prins Carl var helt nødvendig, særlig enkelte venstremenn som vaklet mellom om de skulle støtte republikken eller regjeringen og kongedømmet.²⁸⁰ Også Michelsens nære støttespillere uttrykker i sine dagbøker at de trodde på disse argumentene: Harald Bothner skriver at Nansen underrettet regjeringen om møtet med Lansdowne den 16. oktober. Her forteller han at polfareren virket grepet av møtet med den britiske utenriksministeren; det var tydelig at han mente at valget av

²⁷⁴ Stortinget: 357.

²⁷⁵ Stortinget: 357-358.

²⁷⁶ Stortinget: 358.

²⁷⁷ Stortinget: 358-359. Som sagt ønsket dog Tyskland at Norge skulle ha konge, ikke president, men de hadde opprinnelig ønsket en annen konge enn prins Carl av Danmark.

²⁷⁸ Stortinget: 359.

²⁷⁹ Stortinget: 359. Det må også sies at kong Edward ivret svært etter å se sin svigersønn på den norske tronen, og han ga uttrykk for dette ved flere anledninger både overfor Norge og Danmark. Kongens uttalelser ble tatt imot med glede av monarkistene, men regjeringen vektla ikke forholdet særlig, ettersom kong Edward hadde langt mindre makt enn sine ministre. Eriksen: 107-108.

²⁸⁰ Berg, 1995: 43-45 og Ferkingstad: 90 og 153

prins Carl ville være viktig, særlig med sikte på en fornyelse av Novembertraktaten. Bothner skriver:

Efteradt Nansen havde forladt mødet, tog Michelsen ordet og erklærede at han havde faaet flere og flere betænkeligheder ved folkeafstemning ... Nansens meddelelser havde øiensynlig gjort et stærkt inntryk ...²⁸¹

Hagerup Bull uttrykker på liknende vis i sin dagbok at han under samme møte ble overbevist om at britene mente alvor.²⁸² Selv om man skal ta disse uttalelsene med en klype salt – det kunne jo tenkes at de gjerne ville fremstille det for ettertiden som at de taktiske monarkistene gjorde det eneste rette – er det nok liten tvil om at både Nansen og Michelsen og resten av de ledende monarkistene faktisk trodde at valget av prins Carl ville ha en effekt. Likevel, ikke alle monarkistene uttrykker en sterk frykt. Den regjeringskritiske Hagerup sier for eksempel at han tror republikken også kan ivareta Norges utenrikspolitisk hensyn. Han skynder seg dog å tilføye at han tror sjansen for at den vil gjøre det godt er *litt* mindre enn med et kongedømme.²⁸³ Gitt forhold som jeg nå skal gå nærmere inn på, synes jeg det virker rimelig å anta at Hagerups posisjon var den mest utbredte også i regjeringen og blant de øvrige monarkistene. Trolig trodde de nok at en britene ville inngå i en allianse med Norge også dersom landet ble republikk. Men hvorfor ta sjansen på det? I et så viktig spørsmål som rikets sikkerhet, tror jeg monarkistene primært handlet ut ifra følgende prinsipp: Best å være på den sikre siden.

De som fortsatt holdt fast ved republikken under stortingsdebatten, mente imidlertid at Norge allerede befant seg på den sikre siden, og at landet ville fortsette å befinne seg der også som republikk. Den samme holdningen hadde de fremmet allerede under de hemmelige stortingsforhandlingene. Konow uttalte: ”Jeg tror ikke, at de betragtninger, som statsministeren er kommet med om den gunstige stilling ligeoverfor Novembertraktatens fornyelse, har nogen gyldighed eller betydning ...”.²⁸⁴ Hvorfor trodde ikke Konow det? Jo fordi: ”De lande former sin politik efter sine interesser. De tager ikke væsentlig hensyn til sit kongehus.”²⁸⁵

²⁸¹ Hals: 282.

²⁸² Hagerup Bull, E. *Edvard Hagerup Bulls dagbøker fra 1905*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1955: 196.

²⁸³ Heiberg: 744 og 753.

²⁸⁴ Stortinget: 367.

²⁸⁵ Stortinget: 367.

Monarkistene ville som sagt ikke komme inn på verdien av prins Carls forbindelser under stortingsdebatten. Republikanerne var på sin side ikke så nøye med at dette var konfidensiell informasjon. Selv om de ikke viser eksplisitt til det hemmelige stortingsmøtet, kommer de inn på forholdene som ble tatt opp der. En sentral innvending republikanerne har, er at man får svar som man spør: Selvsagt vil britene se Edwards svigersønn på den norske tronen, men det er ikke dermed sagt at britene vil inngå en gunstig traktat med Norge. Hougen sier at ”Det ligger nær at tro, at vore egne statsmænds opfatning delvis gaar igjen i de raad, vi faar fra udlandet.”²⁸⁶ Vide spør Hougen retorisk om ”vi havde faaet de samme raad, hvis vi f. eks. havde havt hr. Castberg som utsending i London, hr. Konow ... i Paris og Eriksen ... i Berlin.”²⁸⁷ Thore Myrvang slenger seg på og hevder at dem monarkistene forventer sin sympati fra i utlandet, er ”... disse enkelte stasmænd, disse tildels meget konservative mænd, som styrer i landenes udenrigsdepartementer ... Men har man undersøgt, hvad folket i udlandet tænker om disse ting?”²⁸⁸ Myrvang mener å ha snakket med og hørt om mange både i Sverige og Danmark som stiller seg mer positive til en republikk enn et monarki i Norge. Han siterer en svensk riksmann som skal ha uttalt at innføringen av monarkiet ”vil berøve Norge demokratiets sympati over hele verden.”²⁸⁹ Selv om verken Myrvang eller andre republikanere sier det eksplisitt, er trolig det ”folket” de referer til, den yngre generasjon av liberale og sosialdemokrater som var i ferd med å vinne fram i Vesten.²⁹⁰

Hougen mener dessuten at det er en forskjell mellom det utenlandske myndigheter *anbefaler*, og hva de vil *godta*. Han forfekter at stormaktene lenge har ønsket å bevare de rolige forholdene i nord, men hva skjedde etter 7. juni? Jo, stormaktene som først hadde vært negative til Norges løsrivelse, støttet etter kort tid oppunder den. Det samme mener han vil skje dersom Norge blir republikk: Det avgjørende er ikke fyrsteforbindelser, men faktiske interesser.²⁹¹ På disse innvendingene svarer ikke monarkistene. En del var nok dypt uenige, andre så republikanernes poenger, men turte ikke å stole helt på dem.

Og gitt at det faktisk skulle være hold i Michelsens lovnader om britenes vektlegging av fyrsteforbindelsene, så mente republikanerne at det ikke nødvendigvis var et gode.

²⁸⁶ Heiberg: 794.

²⁸⁷ Heiberg: 794.

²⁸⁸ Heiberg: 918.

²⁸⁹ Heiberg: 918.

²⁹⁰ Heiberg: 920. Et slikt argument ble i alle fall hyppig fremmet i den republikanske pressen. Ferkingstad: 101 og 116.

²⁹¹ Heiberg: 794.

Republikanerne mente at monarkiet grunnleggende sett var en statsform som fremmet krig og konflikt mer enn republikken, fordi det tradisjonelt hadde vært sedvane at sammenkoblede kongehus sto opp for hverandre. Norge kunne bli britenes kasteball, mente de.²⁹² Mens ”Republiken, det er freden.”, fastslår Castberg.²⁹³

Hvem hadde mest rett i sine tanker rundt prins Carls forbindelser og rikets sikkerhet? For det første må det gjentas at den britiske utenriksministeren hadde sagt at både anerkjennelse og en ny Novembertraktat *nok* ville komme i orden også dersom Norge ble republikk. Dette visste ikke republikanerne, men vi vet det nå, og de uttrykte mistanke for en slik holdning hos britene så vel som i det øvrige utland. Republikanerne hadde også et poeng i at man får svar som man spør. Nansen – som allerede hadde blitt overbevist om at Norge ville ha fordel av prins Carl på den norske tronen – spurte aktivt om det ville være gunstig om han ble norsk konge. Svaret fra Lansdowne hadde nok blitt mindre unnvikende dersom Castberg hadde vært i hans sted og ropt: ”Vi vil bli republikk! Vi vil fortsatt samarbeide med våre gamle venner! Hva sier dere?!” Dette er selvsagt satt på spissen, men faktum er at Nansen og regjeringen langt på vei også gjorde det, bare i motsatt ende.

Republikanerne skulle i alle tilfeller vise seg å få mye rett i sin kritikk. Ifølge Lansdownes versjon av samtalen med Nansen, hadde han bare ment at valget av prins Carl ville bidra til at den folkelige opinionen kom til å stille seg mer positiv til en avløsningstraktat. Verken han eller noen andre hadde imidlertid gitt noen garantier for at traktaten ville bli noe av, og han hadde heller ikke drøftet spørsmålet med regjeringen.²⁹⁴ Roald Berg skriver: ”Det britiske ’løftet’ var altså både uklart i sitt innhold og lite forpliktende.”²⁹⁵

Dette kom tydelig fram under traktatforhandlingene i årene som fulgte. Regjeringens ønske var en avtale hvor Storbritannia og Frankrike, og helst også Tyskland og Russland garanterte Norges nøytralitet. Med henhold til dette hadde altså Berner og de andre monarkistene talt

²⁹² Heiberg: 707, 855 og 875.

²⁹³ Heiberg: 772. Et interessant poeng som republikanerne ikke går ikke i detalj på under stortingsdebatten – men som er kjent fra øvrig republikansk argumentasjon – er dette: Dersom nordmennene inngikk en ny Novembertraktat, fryktet de at britenes konkurrerende stormakter ville se med misbilligelse på dette. De fryktet at det ville føre til at i første rekke Tyskland ville invadere Norge umiddelbart under en eventuell storkrig, fordi tyskerne visste at Norge gjennom sin handel ville støtte britene. Hvis Norge derimot ikke hadde garanti fra noe hold – bare gode forbindelser med alle stormaktene – så argumenterte republikaneren for at det ville være større sjanse for at Norge ville bli holdt utenfor krigen. Ferkingstad: 92 og 93.

²⁹⁴ Berg, R., *Norsk utenrikspolitikk historie, 1905 -1920*, doktorgradsavhandling ved Universitetet i Bergen, Høgskolesenteret i Rogaland, 1994: 64.

²⁹⁵ Berg, 1994: 64. Også Ferkingstad sier seg enig i dette. Ferkingstad: 155.

sant. Under forhandlingene i 1907 ble minister Nansen underrettet av den britiske *first sea lord* Fisher, om at Storbritannia ikke ville støtte en slik nøytralitetstraktat fordi den ville forhindre britene i å besette norske havner dersom det skulle bli stormaktskrig i Nordsjøen.²⁹⁶ ”Det hjalp ikke at Løvland formidlet en personlig meddelelse fra kong Haakon til dennes svigerfar.”²⁹⁷ Avtalen Norge endte opp med, var *Integritetstraktaten* av 2. november 1907 (den varte fram til 1928). Her garanterte Storbritannia, Frankrike, Tyskland og Russland for å hjelpe Norge dersom landets integritet ble krenket av en fremmed makt. Norge kunne likevel bli midlertidig invadert uten at stormaktene var forpliktet til å gripe inn. Traktaten var dermed mindre gunstig enn nøytralitetstraktaten regjeringen hadde gått inn for.²⁹⁸

Faktum var altså at Haakon og Maud ble en uvesentlig faktor i britenes sikkerhetspolitiske forhandlinger med Norge. Heller ikke utover Integritetsakten er det trolig at forbindelsene har hatt noen realpolitisk betydning. Tar man to steg tilbake er det likevel ikke *helt* utenkelig at de kunne ha hatt det: Man kan forestille seg at det hadde oppstått en diplomatisk krise mellom Norge og Storbritannia, og at Norges dronning ble skipet over kanalen sammen med andre delegater: Kanskje kunne en lønnlig samtale med faren ha spilt en liten rolle. Og selv om det royale båndet ikke viste seg realpolitisk betydningsfullt, kan det sies å ha brakt de to rikene tettere rent *symbolisk*. Men hva er symbolikk og usannsynlig kontrafaktisk historie? La oss konkludere med at fyrsteforbindelsene ikke fikk noen betydning for Norges sikkerhetspolitikk, og at det ikke heller var særlig sannsynlig at de ville få det.

Til slutt er det enda et poeng vi kan dvele ved. Går vi litt tilbake, ser vi at Wedel Jarlsberg i etterpåklokskapens lys skrev: ”Krigen hadde endnu ikke vendt op og ned paa forholdene i Europa.” Fyrsteforbindelser mistet så godt som all sin betydning i Vesten utover det 20. århundret, og 1. verdenskrig utgjorde – som Wedel Jarlsberg ganske riktig hevdet – det store vendepunktet. Monarkistene var ikke uenige med republikanerne i at det var de realpolitiske interessene det kom an på, men de holdt en knapp på at monarkiet med dets fyrsteforbindelser, var en slags realpolitisk interesse. 1905 var en brytningstid, men de kan nok bebreides for å ikke ha sett hva som var i emningen, like klart som det andre gjorde.

²⁹⁶ Berg, 1994: 71-72.

²⁹⁷ Berg, 1994: 71.

²⁹⁸ Berg, 1994: 72-73.

Eriksen: ”... i vor tid er det ikke glansen af de dynastiske forbindelser det kommer an paa ... [men] interesserne, interessestriden mellem de forskjellige stater.”²⁹⁹

”Arbeidsro i landet”³⁰⁰

Sikkerhet var ikke det eneste utenrikspolitiske hensynet som fikk republikkvennlige rikspolitikere til å bli taktiske monarkister, de *økonomiske* hensynene var også avgjørende. Som vist i innledningen, hadde de sikkerhetspolitiske argumentene falmet i betydning i takt med at forholdet til Sverige forbedret seg utover høsten. Det fantes selvsagt andre sikkerhetspolitiske bekymringer, men monarkistene var altså usikre på om republikken egentlig utgjorde noen fare for rikets sikkerhet. Da var det noe annet med økonomien. Hos Ferkingstad kan vi lese: ”Hensynet til næringslivets trivsel var vel det siste og avgjørende hensynsargumentet i 1905.”³⁰¹ Utsagnet gir god mening når man ser på stortingsdebatten: Monarkistene la større vekt de økonomiske farene de mente en republikk ville utgjøre, enn på de militære. La oss se hva de økonomiske bekymringene bestod i.

En forutsetning for at monarkistene kunne frykte at økonomisk samhandling med utlandet skulle bli svekket, var at samhandlingen allerede fantes og var avgjørende for Norges velstand. Som kjent var den det. Det var ikke kun snakk om handel, men også investering av utenlandsk kapital. Det var imidlertid handelen som var desidert viktigst. Utenriksminister Løvland sier at Norges eksportnæringer ikke er så omfattende hver for seg, men at de sammenlagt er av de mest omfangsrike i verden. Dessuten er Norge ”lidet selvhjulpne”; et land avhengig av import av en rekke varer.³⁰² Følgelig er det helt avgjørende å sikre seg gode traktater når det kommer til ”handels-, told- og kommunikasjonsforhold.”, fastslår Løvland.³⁰³

En av monarkistenes opprinnelige økonomiske bekymringer, var at flere utenlandske makter ikke ville anerkjenne Norge, og at de derfor ikke ville inngå handelsavtaler med landet. Idet stortingsdebatten startet, visste de imidlertid at de fleste statene var på randen til å anerkjenne Norge, og den siste dagen kunngjorde også Løvland at forhåpningene var innfridd.³⁰⁴ Men spørsmålet om anerkjennelse var ikke den eneste bekymringen monarkistene hadde. Løvland

²⁹⁹ Heiberg: 724.

³⁰⁰ Heiberg: 732.

³⁰¹ Ferkingstad: 108.

³⁰² Heiberg: 716.

³⁰³ Heiberg: 716.

³⁰⁴ Før Løvland annonserte nyheten, ble imidlertid også dette betvilt. Heiberg: 744.

mistenker at flere av Norges næringslivspartnere vil trekke seg dersom landet skulle bli republikk. Republikken vil nemlig ”i de første aar staa mistænkt, ikke mistænkt for at lure paa onde planer, men mistænkt for, hvorvidt det norske folk endnu kunde give den stabilitet.”³⁰⁵ Grunnen til at stabiliteten kunne utebli, hevder han, er ikke kun den nye statsformen i seg selv, men også at man i så falle må lage en ny forfatning og tilpasse seg denne.³⁰⁶

Dette var et av kronargumentene til monarkistene: Både nordmennene og utlendingene stolte på grunnloven og styreformen som allerede fantes; det ville være uklokt å endre på systemet og inntre i en ”provisorisk mellemtilstand”.³⁰⁷ Berner påpeker at forutsetningen for å skifte over til republikk er å ”finde sig i 1-1 ½ aars provisorium ...”.³⁰⁸ Som sagt var dette tiden det ville ta å endre grunnloven på reglementert vis. I denne perioden fryktet monarkistene at Norge ville stå mistenkt for å ikke kunne stable en solid stat på bena. De mente dessuten at det kunne ta sin tid før utlandet ble fortrolige med et republikansk Norge.³⁰⁹ Omkvedet – som monarkistene gjentok gang på gang – var at det gjaldt å få ”arbeidsro”.³¹⁰ Og da kunne ikke det unge Norge driste seg ut på et ”eksperiment” med forfatningen.³¹¹

I tillegg gjentar monarkistene poenget om det vil oppstå en *sympati* i utlandet dersom Norge går inn for monarkiet. De hevder at denne vil kunne virke gunstig på handelen, på samme måte som de mener den vil være heldig for et sikkerhetspolitisk samarbeid. Handelsminister Arctander formulerer det slik:

Utdad, ialdfald fall saa længe de europæiske stater er monarkier, vil smaa lande som Norge – især naar de er begyndere i den republikanske forfatning, ikke have saa let for at komme indi i det sympatiforhold til fremmede magter, som baade vort lille lands fredsbehov og dets næringsliv gennem traktater og andet venskabeligt samkvem har trang til og en stor fordel af.³¹²

Arctander går deretter over til å si at det haster å komme i ordnede forhold. For å klargjøre situasjonen kommer han med en sammenlikning, hvor grunnloven blir et uferdig hus og statsformen taket som mangler:

³⁰⁵ Heiberg: 716.

³⁰⁶ Heiberg: 716.

³⁰⁷ Heiberg: 744.

³⁰⁸ Heiberg: 829.

³⁰⁹ Heiberg: 791, 805 og 851.

³¹⁰ Heiberg: 732, 761 og 805.

³¹¹ Heiberg: 851.

³¹² Heiberg: 755.

Hvad enten nu taget bliver kongestyre eller republik, saa mener jeg, det haster med at faa det paa huset, hvis vi skal havet noget gavn af det, saa vi kan flytte inn i det frigjorte Norge.³¹³

Hougen synes Arctander er en dårlig byggmester. Han hevder at vel så viktig som å få satt på plass taket, er det å lage solide vegger. Det vil si, grunnloven må være endret dithen man ønsker, før valget at statsform blir truffet. ”Det kunde jo ellers hende, at det hele ramlede sammen.”³¹⁴ Republikanerne deler i det hele tatt ikke monarkistenes frykt for at tilliten til Norge vil briste dersom landet utvider sin provisorisk tilstand, ei heller dersom landet blir republikk.³¹⁵ Konow reagerer med symptomatisk uforståenhet og temperament:

Men har vi da ikke rolige tilstande? Er der noget tryk paa næringslivets mænd her i Norge paa grund af urolige tilstande? ... Det er vel ingen magt i verden, som vil nægte vore konsuler exekvatur, fordi om vi ikke har valgt en konge!³¹⁶

Hougen legger seg på samme linje og forfekter at monarkistene skaper en falsk fornemmelse av hastverk og krisetilstand.³¹⁷ Han ønsker også å vise at det ikke er sant at utlandet ser med mistro mot det lille landet i nord, og gjør det ved å sitere det kongetro Aftenposten som bl.a. har skrevet at i Berlin så har man ”ingen følelse at have af nogen særlig stagnation i det norske forretningsliv.”³¹⁸ Bjørnaali sier seg enig, og hevder videre at Norge har opparbeidet seg stor tillit i utlandet på bakgrunn av sin solide fremferd som forretningspartner over flere tiår:

Derfra slutter jeg, at den udenlandske forretningsverden vil vide at gjøre sig til nytte den erfaring, den har havt i dette lange tidsrum af omkring 40 aar, og gjøre det anvendeligt paa det aar, som nu vil staa igjen.³¹⁹

Men selv om republikanerne ikke mener at en økonomisk krise fantes eller ville oppstå, sier flere seg enig i at det kan oppstå en viss frykt i utlandet.³²⁰ Bjørnaali hevder sågar at de

³¹³ Heiberg: 755.

³¹⁴ Heiberg: 790.

³¹⁵ Heiberg: 705, 832 og 773-774.

³¹⁶ Heiberg: 705.

³¹⁷ Heiberg: 794.

³¹⁸ Heiberg: 792.

³¹⁹ Heiberg: 854.

³²⁰ Heiberg: 792, 854 og 883.

økonomiske innvendingene er det beste mot republikken.³²¹ Hougen tror imidlertid ikke monarkistene har rett i at denne frykten kan føre til at utenlandsk kapital trekkes ut av landet. Nei, ingen har vist tegn på å ville trekke seg, hevder han. Det man eventuelt kan gå glipp av, er *nye* investeringer, mener Hougen. Han vil ikke love at det ikke vil versere en viss nølen blant utenlandske investorer i noen få år fremover, men dersom så skulle være tilfellet, mener han det ikke vil innebære noen krise.³²² Når det er snakk om noe så essensielt som å ordne i stand en ny og bedre statsform, har man råd til å la økonomien vokse noe langsomt over en kort periode, forfekter Hougen: Republikken er verdt sin pris.³²³

Før Løvland gjør det kjent at de utenlandske maktene vil anerkjenne Norge som selvstendig stat, understreker også republikanerne gang på gang det faktum at landet fikk sin midlertidig anerkjennelse rett etter unionsbruddet. Dette tar de som et tegn på omverdenens gode tillit til den unge staten, dog gamle nasjonen: Landets konsuler og forretningsfolk vil bli tatt godt imot. Etter at den endelige anerkjennelsen blir bekreftet, peker de på at dette bare styrker deres argument.³²⁴ ”Det er intet, som tyder paa, at enten vor kredit svækkes, eller at der er nogen fare for uro indenlands.”, slår Castberg fast.³²⁵

Berner kontrer med å hevde at mellomtilstanden ikke bare vil være uheldig med tanke på utlandets tillit; kampen om statsformen vil også kunne virke opprivende *innenlands*:

Jeg tænker, vi skulde faa se en agitation, som vi kanske ikke har seet magen til før, og som vilde lægge beslag paa kræfterne i en sørgelig grad, fordi de kræfter kunde udnyttes ganske anderledes til vort lands bedste.³²⁶

Castberg er enig i at det vil ta noe av folkets tid å finne ut av hva slags statsform man støtter, og å kjempe for denne. Litt politisk aktivitet tror han likevel ikke vil sette arbeidslivet ut av spill. Verre mener han det blir om man på bakgrunn av hastverk og frykt skulle velge en styreform som man siden kom til å angre på; ”ja, da er det muligt, at der ikke bliver den arbejdsro, den tilfredshed i framiden, som der ellers ville blive.”³²⁷ Brynildsen mener Castberg griper saken feil an. Han tror heller ikke det vil bli noe stort problem med politisk

³²¹ Heiberg: 854.

³²² Heiberg: 792.

³²³ Heiberg: 792.

³²⁴ Heiberg: 867 og 882

³²⁵ Heiberg: 774.

³²⁶ Heiberg: 829.

³²⁷ Heiberg: 774.

aktivitet, men han frykter at det kan oppstå misnøye dersom folket ikke får arbeid pga. utlandets mistillit til Norge. Når monarkistene taler om arbeidsro, så taler de ikke om konkret ro til å arbeide, men de taler om ”den arbeidsro som betinges af tillidvækkende, kreditstrykende arbeidsforhold.”, fastslår den konservative monarkisten.³²⁸

I dette spørsmålet fikk monarkistene massiv støtte fra *næringslivet*. Rettere sagt, det var ikke kun snakk om støtte, men også *press*. Flertallet av de store bankene og næringslivsorganisasjonene hadde kommet med resolusjoner til storting og regjering hvor de oppfordret til å få styreformen på plass så fort som mulig.³²⁹ Et utdrag fra en typisk adresse lyder: ”Landet trænger uden ophold atter at komme ind i fæstnede forhold, ikke mindst i økonomisk henseende.”³³⁰ Monarkistene siterer ingen adresse, men de henviser til dem, bruker en svært lik retorikk som dem, og søker i stor grad å hente legitimitet hos dem. Berner hevder at disse fagfolkene neppe snakker ut ”af en agitationslyst”. Han forfekter at de er eksperter på sitt felt, og at det følgelig gjelder å ta henvendelsene deres alvorlig.³³¹

Et interessant spørsmål er om det var næringslivet som påvirket monarkistene, eller omvendt. Republikanerne skyldte på monarkistene, og det gjorde de nok i første rekke fordi det da som nå var mer sturent å kritisere medpolitikere, enn øvrige samfunnsgrupper. ”Hvorfor skal man skræmme disse næringsdrivende, som sandelig efter sine adresser at dømme, er opskræmte nok i forveien med sligt?”, spør Castberg.³³² Var dette en korrekt analyse? Næringslivet hadde trolig gått inn for kongedømme uansett, de mange adressene deres vitner om det. Deres primære interesse var stabilitet. Det må også kunne føyes til at det i næringslivet verserte flere konservative krefter enn i de fleste andre samfunnssjikt; krefter som nok delvis trodde at en konge kunne hegne om deres posisjoner. De taktiske monarkistene hadde nok på sin side høyst trolig gått inn for kongedømme uavhengig av næringslivets oppfordring (pga. den sikkerhetsmessige situasjonen), men det er sikkert at de hentet ytterligere motivasjon og legitimitet fra de næringsdrivende, og at denne effekten også gikk motsatt vei.

³²⁸ Heiberg: 805.

³²⁹ Det kom i alt 107 resolusjoner fra banker, og 79 fra foreninger av næringsdrivende som tok til orde for monarkiet. På den andre siden var det kun tre foreninger av næringsdrivende som støttet republikken. Disse tallene er et klart uttrykk for hva næringslivet mente, skjønt det var også mange banker o.l. som ikke lot høre fra seg. Heiberg: 672-679 og Ferkingstad: 137.

³³⁰ Heiberg: 678.

³³¹ Heiberg: 829.

³³² Heiberg: 773.

Monarkistene er imidlertid opptatt av å understreke at de ikke kun representerer interessene til en liten gruppe av landets rikeste. Hagerup sier:

Det er ikke blot de næringsdrivende, som det saa ofte har været fremhævet, som nu i høi grad føler trang til, behov til at komme i at komme ind i faste, ordnede forhold, men det er den hele nation.³³³

Republikanerne er uenige. De hevder at monarkistene i første rekke snakker på vegne av den rike eliten.³³⁴ Hougen spør retorisk om ”det er vore banker, vore handelsmænd og fabrikanter, som i første række bærer dette lands velfærd?”³³⁵ Nei – svarer han seg selv – det er ”den lille industri”, dens produksjon og trivsel som er det sentrale.³³⁶ Og den mener han ikke vil bli rammet.³³⁷ Republikanerne stiller også spørsmålstegn ved hvorvidt finanseliten faktisk vet hva den snakker om. Arne Arnesen påpeker at selv om de næringsdrivende kan mest om handel, så impliserer ikke det at de er eksperter på hva den politiske situasjonen Norge befinner seg i vil innebære for landets økonomi. Arnesen mener de næringsdrivende ikke er oppdatert på de politiske forholdene. Når han har spurt folk fra næringsstanden ”Hvad er det, som staar paa nu? da er der ingen, som kan paavise, hvad det er, som staar paa.”³³⁸ Mindre treffende er Arnesen sitt neste poeng. Han hevder at monarkistene tror næringslivet vil gå bedre dersom man har en konge i spissen, en å se opp til, lik som i gamle dager ”da man i baugen paa skibene absolut maatte have en gallion.”³³⁹ Deretter gjør han et fiffig poeng ut av at handelen har gått enda bedre etter at skipene lot gallionsfigurene falle. Argumentet er fyndig, men Arnesens kritikk rammer kun ham selv, da argumentet faller på sin egen urimelighet.

I spørsmålet om næringslivets autoritet til å kunne uttale seg om statsformenes virkning på økonomien, må man nok gi republikanerne og monarkistene omtrent like mye rett. De næringsdrivende visste at økonomien gikk bedre under stabile politiske forhold, men samtidig var det nok riktig at de i liten grad kunne forutsi at dette ikke ville bli tilfellet med en republikk. Næringslivets hovedanliggende var at det ikke ønsket å løpe noen risiko.

³³³ Heiberg: 750.

³³⁴ Heiberg: 793 og 833.

³³⁵ Heiberg: 793.

³³⁶ Heiberg: 793.

³³⁷ Heiberg: 793.

³³⁸ Heiberg: 833.

³³⁹ Heiberg: 833.

Republikken: Et økonomisk eksperiment?

Norges økonomi var allerede i en vanskelig situasjon, hevdet monarkistene. De mente også at nedgangstidene næringslivet erfarte nå, kun var forsmaken på hva Norge hadde i vente dersom landet utvidet sin provisoriske tilstand og gikk over til republikken. Republikanerne nektet ikke for at Norge befant seg i en liten økonomisk bølgedal, men de mente at den økonomiske nedgangen ikke kunne knyttes til valget av statsformen: Det var *krigsfrykt* og en generell *lavkonjunktur* som hadde skylden. Selv om de var enige med monarkistene i at økonomien kunne komme seg noe raskere med et kongedømme, trodde de at den i alle tilfeller ville ha rask fremgang også som republikk.³⁴⁰ Ingen grunn til bekymring, ”Tvertimod er alle paa det rene med, at nu er der begyndt bedre tider, efterat vi har havt nedgangstider saa længe.”, fastslår Castberg.³⁴¹

Hougen deler Castbergs optimisme og vektlegger særlig at forholdet til Sverige har bedret seg betraktelig på kort tid. Han påpeker at økonomien viser fremgang både i ”trelasthandel, vor skibsfart ... og ogsaa for foretningsegrene ...”.³⁴² Han går grundig til verks og refererer til flere positive børsnoteringer fra avisene.³⁴³ Bjørnaali peker videre på at Norge nå vil få sine egne menn til å representere interessene sine i utlandet, noe som vil hjelpe næringslivet ytterligere. Castberg er enig, og prøver dessuten å overbevise om at situasjonen tross alt ikke er så ille nå heller, bl.a. hevder han at Norge like etter unionsoppløsningen fikk tatt opp statslån under like gode vilkår som ved tidligere anledninger.³⁴⁴

Hagerup Bull støtter Castberg i at statslånet ble avsluttet på gode betingelser, men han mener at dette henger sammen med forventninger om at styreformen skal komme i stand straks. Verre er det med det private næringslivet, dette har allerede fått kjenne omverdenens kulde på kroppen, hevder justisministeren. Han viser bl.a. til at innskuddene i sparebanker og private banker i Kristiania har gått ned med omkring ti prosent i løpet av de siste sju månedene. ”Jeg spørger da ... hvordan tror man, det vil gaa med den indenlandske kapital og med den utenlandske kapital, naar vi skal kaste vor statsform i støbeskeen?”³⁴⁵

³⁴⁰ Heiberg: 791, 889 og 926.

³⁴¹ Heiberg: 876.

³⁴² Heiberg: 791.

³⁴³ Heiberg: 792.

³⁴⁴ Heiberg: 774

³⁴⁵ Heiberg: 784.

Hougen benekter ikke faktaene justisministeren presenterer, men deler ikke hans analyse av dem. Reduksjonen i innskudd mener han henger sammen med krigsfrykten som fantes i landet; folket ville skaffe seg et ”krigsforraad”.³⁴⁶ Vellykkede forhandlinger med svenskene mener han imidlertid har fått frykten til å fordampe, og han mener bestemt at den ikke vil transformeres om til en frykt for uvissheten rundt republikken.³⁴⁷

Republikanerne la ikke fram mindre statistikk for å beskrive Norges økonomiske situasjon enn hva monarkistene gjorde, snarere kom de mer, trolig fordi de hadde det største behovet for å overbevise om sine analyser. Begge parter var noe selektive med faktaene de presenterte, men ingen av dem kan beskyldes for å fordreie saksforholdene nevneverdig. Republikanerne led likevel under det faktum at de hadde få økonomiske eksperter å støtte seg til. De hadde imidlertid én som skilte seg ut, og han brukte de for alt han var verdt.³⁴⁸ De pekte gjentatte ganger på det faktum at den avtroppende finansminister Gunnar Knudsen gikk inn for republikken, og at han mente at valget av statsform ikke ville ha noe å si for landets velstand: Man må lytte til en mann som nøt en slik respekt for sin økonomiske innsikt, mente de.³⁴⁹

Monarkistene levner på sin side ingen tvil om at republikken ville være et hasardiøst prosjekt for Norges økonomi. De omtaler prosjektet som en ”prøveklud”,³⁵⁰ og hevder at republikanerne går inn for det for ”eksperimentets skyld.”³⁵¹ Hagerup Bull: ”Naar der er en slig uro i hele samfundslivet, kommer der ikke til at blive noget ordentligt arbejde.”³⁵² Selv om monarkistene også kom med en rekke mer moderate utsagn, var denne dommedagstenen gjennomgående i deres retorikk.

Alt i alt må man kunne hevde at republikanerne kom med de beste argumentene. Næringslivet hadde riktig nok blitt preget av situasjonen Norge befant seg i, men republikanerne hadde rett i at nedgangen i stor grad hang sammen med en internasjonal lavkonjunktur og frykt for krig med Sverige.³⁵³ Krigsfrykten var imidlertid så godt som forduftet, og Norge nøt tross alt stor

³⁴⁶ Heiberg: 792.

³⁴⁷ Heiberg: 792.

³⁴⁸ Ferkingstad: 108.

³⁴⁹ Heiberg: 792, 811 og 876.

³⁵⁰ Heiberg: 897.

³⁵¹ Heiberg: 851.

³⁵² Heiberg: 784.

³⁵³ Lavkonjunkturen oppstod på starten av 1900-tallet og skyldtes en lånefinansiert byggeboom i mange av storbyene i Europa i 1890-årene. Det hele endte med et skred av konkurser og bankfallitter, og situasjonen bedret seg først sent på året 1905. *Regjeringen.no*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nfd/dok/nou-er/1996/nou-1996-23/5/1/2.html?id=342425> [Sist besøkt 10.05. 2014]

tillit som handelspartner. Det er vanskelig å forestille seg at denne brått ville ha forduftet dersom Norge utvidet sin midlertidig tilstand med 1 ½ år. Den norske økonomien formelig blomstret det første tiåret etter 1905.³⁵⁴ Mest sannsynlig hadde også blomsten foldet ut sine kronblader under republikken, om enn noe langsommere. At utlandets tillit bestod avhang selvsagt av at det forble ro innad i landet, men her vil jeg støtte meg til Foss: ”Er der da nogen, som tror, at dette sindige og rolige folk skulde ville finde paa nogen slags revolte for at gjøre landet skade?”³⁵⁵

Monarkistene trodde nok heller ikke det. Gitt alle saksforholdene virker det urimelig å anta at monarkistene var så pessimistiske på republikkens vegne som det de framstilte det som. En slik usikkerhet røper de imidlertid ikke. Grunnen til det var trolig at de mente det var et sterkere argument å si at Norge ville bli sterkt skadelidende som republikk, enn å si at det var en *viss* risiko for at landet ville lide en *viss* skade. Monarkistenes dagbøker røper heller ingen frykt for økonomisk kollaps. Hagerup Bull – som opptrådte som den største dommedagsprofeten av dem alle – nevner ikke temaet med ord i sin ellers detaljerte dagbok. I realiteten var nok deres egentlige motivasjon den samme i det økonomiske spørsmålet, som i det sikkerhetspolitiske: Best å være på den sikre siden.

³⁵⁴ Fuglum: 140.

³⁵⁵ Heiberg: 740.

III. Statsformene og en rekke andre aspekter

Statsformenenes faktiske pris

Nå har vi sett på hva styreformene kunne koste med sikte på utlandet, men mynten hadde også en annen side, nemlig hvor mye statsformene ville koste i kraft av seg selv og sitt samspill med samfunnet. Denne gangen var det republikanerne som var på offensiven. De understreket til stadighet hvor kostbart kongehuset ville bli i forhold til et presidentskap. Monarkistene benektet ikke dette, men de hevdet at republikken kunne ende opp med å bli vel så kostbar pga. andre forhold.

Regjeringen hadde alt foreslått at det skulle bevilges en apanasje på 720 000 kroner i året.³⁵⁶ Grivi synes ikke bare summen er høy i seg selv, han anslår også at den vil øke når kongefamilien etter hvert øker i omfang og kronprinsen får egen apanasje osv.³⁵⁷ Eriksen er enig og sier dessuten at det ikke er utenkelig at kongefamilien vil bygge et og annet lystslott.³⁵⁸ Gjermund Grivi anslår at staten om ikke lenge må punge ut med én million årlig, for at kongefamilien skal være tilfreds. En president derimot, mener han vil klare seg godt med 50 000 i året.³⁵⁹ Grivi vedgår at én million ikke er en uoverkommelig utgift, men understreker samtidig at Norge hadde hatt god bruk for pengene andre steder: ”Jeg ser ikke andet, end at det er vanskelig nok at faa det norske statsbudget til at balancere.”³⁶⁰

Monarkistene tilbakeviser ikke disse anslagene, men synes ikke apanasjen er avskrekkende høy. Andersen Grimsø syntes den var vanskeligere å svelge tidligere, da kongen bodde utenlands, mens Norge nå ”har den fordel, at pengene helt bliver i landet.”³⁶¹ ”Ja det er i sandhed et bevis, som beviser meget, det. Det er det samme, hvorledes pengene bliver brugt, naar de bare bliver brugt her i landet.”, svarer Meyer Foshaug til det.³⁶² Han mener at det er fullstendig uhørt at så store summer skal gå med til å dekke kongens utgifter.³⁶³ Eriksen sier – typisk for republikanerne – at det er skam å bruke en slik mengde penger på ”en mand, som

³⁵⁶ Hagerup Bull: 84.

³⁵⁷ Heiberg: 818-819.

³⁵⁸ Heiberg: 844.

³⁵⁹ Heiberg: 818-819.

³⁶⁰ Heiberg: 818.

³⁶¹ Heiberg: 887.

³⁶² Heiberg: 889.

³⁶³ Heiberg: 890.

ikke skal have ansvaret, ikke skal have ledelsen, ikke skal have arbeidet, som kun skal være den uvirksomme og uansvarlige topfigur ...”³⁶⁴

Men det er ikke bare republikanerne som beskylder motpartens statsform for å ville bli kostbar; monarkistene hevder at presidentvalgene som følger med republikken vil koste samfunnet dyrt.³⁶⁵ Aas viser til de omfattende valgkampanjene i Nord-Amerika, og sier at de er dyre å arrangere i seg selv, men at den virkelige økonomiske ulempen består i at de generer en uvisshet i næringslivet, fordi de næringsdrivende blir usikre på hvem som skal sitte med makten de kommende årene, og derigjennom hvordan næringslivet vil arte seg. En konge vil derimot garantere stabilitet, mente den konservative monarkisten.³⁶⁶ Aas viser også til at statsutgiftene har gått kraftig opp i Frankrike etter at landet ble republikk. Han lanserer en teori om ”at jo mer ultrademokratisk en statsform er, jo mindre nøieregnende er man med udgifterne.”³⁶⁷ Dette begrunner han med at når all makt ligger i nasjonalforsamlingen, vil det bli inngått mange kompromisser, og ”da ruller kronerne alltid let.”³⁶⁸ Om Norge derimot blir et kongedømme, mener han monarken vil gripe inn å ta harde, men nødvendige avgjørelser.³⁶⁹

Republikanerne enser knapt Aas’ bekymringer, trolig fordi de mener han var usaklig og dessuten snakket ut ifra en maktesløs, konservativ posisjon. Argumentene hans holdt da heller ikke mål: Usikkerhet med sikte på hvem som ville få makten i landet, ville man ha fått i like stor grad gjennom vanlig stortingsvalg, siden det var her all makt nå høyst sannsynlig kom til å ligge. Dette faktum delegitimerer også hans andre bekymring: Kongen ville ikke ha makt til å skjære igjennom med tøffe avgjørelser. Hougen og Castberg går imidlertid inn på kostbarheten ved en presidentvalgkamp. De sier at de ikke ønsker en valgkamp i det hele tatt, men snarere hadde sett at presidenten ble valgt indirekte av stortinget. Generelt vil de – i likhet med alle republikanerne – ha en så lite kostbar utgave av republikken som mulig.³⁷⁰ Likevel vil ingen republikanere love noe, fordi de mener det er folkets oppgave – via det kommende stortinget – å utforme den fremtidige republikken.³⁷¹

³⁶⁴ Heiberg: 723.

³⁶⁵ Heiberg: 753, 800 og 907.

³⁶⁶ Heiberg: 800.

³⁶⁷ Heiberg: 801.

³⁶⁸ Heiberg: 801.

³⁶⁹ Heiberg: 801. Dette er det eneste tilfellet i debatten (meg bekjent), hvor en monarkist uttrykker håp og tro om kongen vil få betydelig politisk makt. Aas var riktignok en konservativ monarkist, men det er ikke desto mindre

³⁷⁰ Heiberg: 769 og 796.

³⁷¹ Heiberg: 769 og 875.

Monarkistene benekter ikke at et kongehus vil være en dyrere institusjon å opprettholde enn et presidentskap. Arctander forfekter imidlertid at det viktigste er å se på *summen* av hva en stat bruker. Han sammenlikner Norge med både Sveits og Frankrike og finner at landets utgifter på mange områder er lavere enn deres; og følgelig er kanskje et monarki mindre sløsende?³⁷² Arnesen kontrer med at økonomien både i Sveits, Frankrike og Nord-Amerika går forholdsvis godt sammenliknet med all verdens monarkier.³⁷³ Castberg er også sterkt skeptisk til Arctanders analyse. Han går nøye inn på Sveits statsbudsjett og viser at landet forholdsvis tjener mer enn Norge, og dessuten at de bruker mindre på en rekke sentrale poster, slik som forsvarsbudsjettet. Der hvor utgiftene til Norges regjering ligger på 136 000 kroner i året, så ligger utgiftene til Sveits' utøvende makt kun på 75 000 kroner. Følgelig kan den republikanske lederen ikke forstå hvorfor republikken skulle være mindre økonomisk gunstig enn kongedømmet. Norges utøvende makt – med kongehuset som den desidert største utgiftsposten – vil koste om lag 900 000 kroner, anslår han, mens den sveitsiske kun koster 75 000 kroner.³⁷⁴

Arctander kritiserer i sin tur Castbergs sammenlikning, fordi den ikke tar høyde for at en stor del av Sveits' utgifter går med i kantonene.³⁷⁵ Castberg svarer da at selv om man iberegner disse, så er Sveits' samlede budsjett *forholdsvis* lavere enn Norges. Det ligger på 170 millioner kroner fordelt på Sveits' 3 ½ million innbyggere, mens Norges ligger på over 100 millioner kroner, fordelt på 2 ¼ mill. innbyggere.³⁷⁶ Castberg sier ikke hvor mye over 100 millioner Norge bruker i året, men dersom det ikke kun er snakk om svært lite, er regnestykket slett: De to statene har omtrent nøyaktig like store utgifter per innbygger. Argumentet er heller ikke særlig relevant: Foruten statsformen er det en rekke faktorer som spiller inn på hvor store en stats samlede utgifter er.

Alt i alt må likevel republikanerne sies å vinne denne lille feiden: Den 16. november vedtok stortinget enstemmig at apanasjen skulle bli på 700 000 kroner.³⁷⁷ Det var 20 000 mindre enn foreslått, og monarkistene hadde ikke tatt vann over hodet når de hadde foreslått denne summen; De visste at Carl var innstilt på at han og hans familie skulle leve relativt spartansk

³⁷² Heiberg: 756-757.

³⁷³ Heiberg: 834.

³⁷⁴ Heiberg: 869-870.

³⁷⁵ Heiberg: 757.

³⁷⁶ Heiberg: 869.

³⁷⁷ Heiberg: 956.

til kongelige å være.³⁷⁸ Trolig var likevel 700 000 kroner langt mer enn hva et presidentskap ville ha kostet. Argumentene som begge parter brukte om at statsformene påvirket statlig pengebruk og næringslivet slik og slik, er det lite hold i. Det som er mest interessant å merke seg, er dette: Når det kom til statsformen og utlandet, hevdet republikanerne at det var irrelevant at Norge trolig kom til å tape inntekt. Men i spørsmålet om hvor mye statsformen i kraft av seg selv ville koste, gjorde de plutselig et stort nummer ut av hvor mye monarkiet ville koste staten. Det kan synes inkonsekvent at penger er et ikke-tema innen et felt, og plutselig et stort tema innen et annet. Det blir likevel ikke riktig å si. Poenget til republikanerne var aldri at penger var uvesentlig, snarere var de dypt forankret i en tradisjon av sparepolitikk.³⁷⁹ Poenget deres var at økonomisk verdi må settes opp mot moralsk: Republikken var verdt å ofre penger for, kongedømmet var det ikke.

”Historien faar belære os”³⁸⁰

For å avgjøre hvilken statsform som ville være best for Norge, argumenterte ikke bare debattantene med sikte på nåtiden og fremtiden, de trakk også til stadighet veksler på fortiden. Hva kunne *historien* fortelle om hvordan de to statsformene hadde fungert rundt om i verden? Hvordan hadde ulike republikker og monarkier bidratt til å fremme fred, frihet og kulturell og økonomisk vekst?

Løvland sammenlikner det konstitusjonelle kongedømmet i England med republikken i Nord-Amerika. Han trekker fram en tidlig engelsk statsmann – lord Chatham som virket under Frihetskrigene – og en nyere engelsk politiker, Robert Peel. Poenget hans er at engelskmennenes politiske system – i like stor grad som det amerikanske – har evnet å fostre begavede statsmenn. Løvland hevder videre at om man sammenlikner Nord-Amerikas og Englands respektive utvikling, så vil ”enhver uhildet dømmende” se at resultatet ”er det, at der er ingen prinsipiell forskjell mellem disse statsformer i henseende til frihed for folket til at udvikle alle aandelige og materielle kræfter.”³⁸¹

Hansson kritiserer utenriksministeren for å ikke trekke fram konger, kun statsmenn. Han hevder at dette røper at Løvland mener at det er kongens statsmenn – ikke kongen selv – som

³⁷⁸ Fuglum: 126.

³⁷⁹ Ferkingstad: 9.

³⁸⁰ Heiberg: 757.

³⁸¹ Heiberg: 712.

driver landet framover: ”... hvad nytte har saa kongerne gjort?”³⁸² Hanssons poeng er selvsagt relevant, men han bommer hovedsakelig med kritikken. Løvland er nemlig enig i at statsmennene er et lands sentrale drivkraft. Hovedpoenget hans er at *politikken* blir like god innen begge statsformer, fordi begge åpner for skarpe hoder i landets ledelse. Hansson går da også raskt over til å si at det egentlige problemet med kongen ikke er at han går i veien for staters fornuftig politikk: ”Det eneste, som det har medført ... er, at de har havt unødige beløb at udbetale i kongeløn”.³⁸³ – Sånn kan man også skifte tema.

Løvland trekker videre fram to mindre stater, nemlig kongeriket Danmark og republikken Sveits. Der går det begge steder svært godt, mener han. I Sveits har man klart å få fire nasjonaliteter til å fungere sammen, samtidig som den materielle veksten og folkeopplysningen er beundringsverdig. Danmark er også et rikt og opplyst land, som på 1800-tallet bevegde seg fra enevelde ”til et af de moderne konstitusjonelle kongeriker i Europa”.³⁸⁴ Utenriksministeren forfekter at landene er like gode, og ergo er styreformene det også.³⁸⁵

Castberg spør retorisk om hvorfor ikke Løvland nevner alle problemene kongen har påført Danmark. Han peker på de harde forfatningskampene om ”de kongelige prerogativer”³⁸⁶ som ble kjempet fra midten av 1860-tallet og ut i 1890-årene.³⁸⁷ På dette svarer ikke monarkistene, men det kunne de ha gjort. Castberg har for så vidt rett i at kongen (som primært vil si *regjeringen*), gikk imot flertallet i nasjonalforsamlingen flere ganger i løpet av forfatningskampene. På den annen side kom nasjonalforsamlingen seirende ut av striden med oppstarten av parlamentarismen i 1901. På samme måte som stortinget, viste folketinget at folket kan få viljen sin igjennom, om nasjonalforsamlingen kjemper hardt og grunnloven er tilstrekkelig demokratisk.³⁸⁸

Castberg anklager Løvland for å være vel selektiv med eksemplene sine: Hvorfor har han for eksempel ikke nevnt kongehuset i Spania? På 1860- og 70-tallet oppstod det der en voldsom

³⁸² Heiberg: 712 og 718.

³⁸³ Heiberg: 718.

³⁸⁴ Heiberg: 713.

³⁸⁵ Heiberg: 713.

³⁸⁶ Kongelige særretter.

³⁸⁷ Heiberg: 768.

³⁸⁸ *Danmarkshistorien.dk*, URL: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forfatningskampen/> [Sist besøkt: 09.06.2013]

konflikt mellom folket og monarken som søkte å bli eneveldig.³⁸⁹ Hvorfor har han heller ikke nevnt fyrsten som arvet makten i Bayern på 1880-tallet?³⁹⁰ Castberg referer til den kongetro Verdens Gang, som bare for litt siden var republikk-vennlig og bl.a. skrev følgende om fyrsten i Bayern: "... det beste som kan siges om ham, er, at han er spikende, splintrende gal ... Han dækker op og holder flotte middager for døde stormænd. Rundt bordet staar tomme stoler og vine og mad til de døde."³⁹¹ Arv kan gi oss galninger, *valg* derimot, sikrer skikkede menn, er poenget til Castberg.³⁹² Han topper det hele med å vise til ulike danske konger, som i sin tid var Norges overhoder: "... sindssyge konger, drikfældige, ødelagte, udsvævende konger, som det er en skam for landet at have i spidsen for sit styre ...".³⁹³

Hagerup Bull synes Castbergs innvendinger er slette. Han sier at Spania oppgjennom historien har prøvd ut ulike styreformer – både monarki og republikk – og han kan ikke se at landet fungerte noe bedre som republikk. Hagerup Bull viser også til republikanske stater av spansk herkomst,³⁹⁴ og forfekter at det ikke står noe bedre til der.³⁹⁵ Hva gjeler Bayerns gale konge, så hevder Hagerup Bull at styret av Bayern ikke har lidd under dette; andre har tatt styringsansvaret. Dette er vanlig praksis om kongen ikke skulle vise seg skikket til embete, mener justisministeren.³⁹⁶ Foss sier seg enig i at andre stort sett tar styringsansvaret dersom kongen er utilregnelig, men det finnes likevel ingen garantier for dette, og i hvert fall ingen for at ikke kongen skal bestemme over deler av politikken.³⁹⁷

Ser man på historien har selvsagt republikanerne rett i at mange utilregnelige monarker har vanstyrt, men dersom Norge skulle ha vært så uheldig å fått en sinnssyk konge, ville nok det samme ha skjedd, som skjedde med Otto av Bayern, og som var blitt sedvane for Europas konstitusjonelle monarkier: Han ville ha blitt satt under verge. I alle tilfeller var den norske kongen tiltenkt ubetydelig politisk makt, og følgelig blir det så godt som irrelevant når

³⁸⁹ I 1868 fant Den spanske revolusjon sted, hvor dronning Isabella II ble styrtet av republikanere, fordi hun opererte ukonstitusjonelt og dessuten vanstyrte landet. Spania ble erklært republikk i 1870, men allerede i 1874 grep monarkistene atter makten. *Store norske leksikon*, URL: http://snl.no/Spanias_historie [Sist besøkt: 12.12.2013]

³⁹⁰ Heiberg: 768. Fyrsten Castberg snakker om må ha vært Otto I (1848-1916). Han var kongen av Bayern fra 1866 og frem til året han døde. Som den forrige kongen, hans bror Ludvig II, var hans sinnslidende og benyttet store summer på ekstravagante prosjekter. Otto ble imidlertid fra starten av satt under verge og styrte kun politikken i liten grad.

³⁹¹ Heiberg: 871.

³⁹² Heiberg: 768.

³⁹³ Heiberg: 771.

³⁹⁴ Les: latinamerikanske stater.

³⁹⁵ Heiberg: 779.

³⁹⁶ Heiberg: 781.

³⁹⁷ Heiberg: 895.

republikanerne skremmer med konger med sterk politisk innflytelse. Monarkistene må for sin del sies å ha hatt et valid poeng når de hevdet at konstitusjonelle monarkier kunne skape like god politikk som republikker.

Debattantene kommer også inn på hvilken påvirkning statsformene har hatt på *kulturlivet*. Hagerup Bull viser bl.a. til at Ludvig II var helt avgjørende for det rike kulturlivet i Bayern. Han peker for eksempel på hvordan kongen la grunnlaget for at Wagner kunne få utfolde seg fritt kunstnerisk.³⁹⁸ Konow mener for sin del at historien har vist at republikken fremmer kulturlivet langt bedre enn republikken: ”De lande som lyser i oldtidens historie, Athen, de græske stater, de som først brøt igjennem i den nyere civilisation, det var republikker.”³⁹⁹ Videre viser han til Romerriket, Holland, Nord-Amerika og Frankrike.⁴⁰⁰

Til dette svarer ikke monarkistene, men det kunne de ha gjort. Konow hadde nok rett i at kulturelt mangfold har hatt en tendens til å spire best i republikken. Samtidig har unektelig monarkier – og (øvrige) enevelder lagt grunn for noen av de rikeste og mest avanserte kulturene i verden: Sumer, Kina, Egypt ... man kunne også tilføyd Romerriket, Holland og Frankrike, for disse statene var langt ifra republikker under hele sin blomstringstid. Det sentrale – med henhold til kulturell blomstring – er i alle tilfeller ikke at statsformen *heter* republikk, men at forfatningen og politikken åpner for privat initiativ og fri kunstnerisk utfoldelse. Dette ville ha blitt tilfellet i Norge – i hvert fall i stor grad – uavhengig av statsform. Historisk sett kan Konow sies å ha mer rett enn Hagerup Bull, men poenget hans var ikke overførbart for Norges stilling i 1905.

Det siste poenget er symptomatisk. Det er påfallende hvordan begge parter trekker inn en mengde historiske eksempler som ikke var overførbare til norske forhold. Ulike former for republikker, konstitusjonelle monarkier og enevelder ble slengt i hytt og vær. Begge parter diskuterte riktignok hovedsakelig de konstitusjonelle monarkiene fra slutten av 1800-tallet, men selv disse var ikke uten videre sammenliknbare med norske forhold; i de fleste av disse statene satt monarken med langt mer makt enn hva det var sannsynlig at kongen ville få i Norge. Republikanerne må nok sies å ha bommet grovest i sine sammenlikninger, fordi de gang på gang trakk inn stater hvor kongen hadde hatt svært stor makt. Selv om de ikke så ofte

³⁹⁸ Heiberg: 780.

³⁹⁹ Heiberg: 825.

⁴⁰⁰ Heiberg: 825.

klarte å formulere det, var nok likevel poenget de ville fram til, det Konow konkluderer med her: ”Det er min paastand, at præsidenten ... har varetaget statsforretningerne bedre end en arvelig konge, *hvordan end hans magtomraade er* – det har historien godtgjort ...”.⁴⁰¹ Ser man stort på det, har trolig historien godtgjort dette, men poenget var ikke desto mindre så godt som irrelevant for Norges fremtid, siden kongen ikke var tiltenkt noe makt.

Det må imidlertid sies at både monarkistene og republikanerne var bevisste at det ble operert med inkommensurable størrelser. I all hovedsak kritiserte de imidlertid motstanderens leir for å gjøre dette. Paul Aklestad registrerte for eksempel at republikanerne ved flere anledninger hadde trukket fram gamle keisere og vikingkonger, for å vise hvor lite tilforlatelige monarker kunne opptre. Men han ”ved ikke, om det egentlig passer for os nordmænd at drage frem, hvorledes hedenske forfædre opførte sig.”⁴⁰² Adam Egede-Nissen pekte på monarkistenes bruk av historien og sa: ”Det er besynderligt, hvorledes man bruger argumenterne, som de passer i øieblikket.”⁴⁰³

Grunnen til at partene kom med slike haltende sammenlikninger, var nok neppe bare naivitet. Særlig for republikanerne var det om å gjøre å trekke inn alskens autokratiske monarkier for å vise hvor ille kongedømmet *kunne* være. For begge grupperingene var det nok dessuten et mål å sole seg i glansen av alt hva deres foretrukne statsform hadde oppnådd. Her ble det ikke spilt på logos, men *patos*. Patos er egnet til å overbevise folket, og selv nøkterne rikspolitikere kan – især under en lang debatt – fylles av barnlig rus over historiens vidunderlige sus.

Tradisjon vs. progresjon

Et annet aspekt debattantene tok for seg, var Norges *egen* historie. Hvilken styreform samsvarte best med landets kulturelle og politiske fortid? Gitt at Norge hadde vært kongedømme siden statens fødsel, mente monarkistene at dette var monarkiet. Republikanerne kunne ikke si seg helt enige. De mente for det første at Norges styre hadde hatt mange republikanske innsalg oppgjennom historien, og for det andre at det i første rekke gjaldt å rette blikket mot hvor Norge befant seg i dag, samt hvor landet burde befinne seg i *fremtiden*.

⁴⁰¹ Heiberg: 823.

⁴⁰² Heiberg: 907.

⁴⁰³ Heiberg: 882.

Når jeg sa at *monarkistene* spilte på at det gjaldt å videreføre den monarkistiske tradisjonen Norge hadde, var det noe upresist. Det var nemlig i all hovedsak de *konservative monarkistene* som benyttet dette argumentet. Bratlie sier:

Man må huske paa – og det mener jeg, man maa tilægge ikke saa liden betydning – at kongedømmet har ældgammel rod i det norske folk ... Norge har havt sin gamle, hæderfulde historie, som vi alle med rette ser tilbage paa med stolthed.⁴⁰⁴

Den like konservative Brynhildsen sier: ”Man kan dog ikke af nyttehensyn gaa hen og hugge Norges gamle kongestol op til pindebrænde.”⁴⁰⁵ Han mener nemlig republikanernes fremste argument for republikken er at den er billigere, og slik sett mer praktisk. Personlig mener han at å skifte fra monarki til republikk, vil være som om en familie skulle ta en rusting den har arvet fra berømte forfedre, for så å støpe den om til ”moderne kar og gryder.”⁴⁰⁶ Bothner vektlegger også – som eneste taktiske monarkist – at det norske kongedømmet ”har rod i gammel tradition fra den tid, da der stod glans af det norske kongedømme ...”.⁴⁰⁷

Castberg kritiserer en slik form for nostalgi. Han mener at å bruke uttrykk som å ”’gjenreise’ den gamle tusendaarige norske trone” er en tom talemåte.⁴⁰⁸ Ser man tilbake på historien, var vikingkongene voldelige og eneveldige. Det er ikke det ikke noe merkelig, sier den republikanske lederen, gitt at de styrte i en helt annen tid. Men det gjør dem likevel ikke til forbilder som skal hedres.⁴⁰⁹ Eriksen sier at hvis man først skal trekke inn tradisjon, så vil det være mest tradisjonstro å innføre republikk, ettersom ”Ingen konge i virkeligheten har havt national hjemstavnsret i dette folk i løbet af de svundne 600 aar.”⁴¹⁰ At Norge hele denne tiden har vært kongedømme i navnet men ikke i gavnet, mener han kom tydelig fram gjennom at ingen klagde over å ha mistet kongen – at ingen ga uttrykk for noe savn – da stortinget detroniserte kong Oscar.⁴¹¹ Konow sier:

⁴⁰⁴ Heiberg: 736.

⁴⁰⁵ Heiberg: 806.

⁴⁰⁶ Heiberg: 806.

⁴⁰⁷ Heiberg: 851.

⁴⁰⁸ Heiberg: 767. Dette uttrykket ble ikke brukt i debatten, men hadde blitt benyttet av monarkistene tidligere.

⁴⁰⁹ Heiberg: 767.

⁴¹⁰ Heiberg: 724.

⁴¹¹ Heiberg: 724.

Det, som i gamle dage gjorde, at vort kongedømme, Harald Haarfagres æt, vandt en saa dyb rod i folket ... var det, at dette kongedømme fremfor nogen anden her i landet stod paa vakt mod fremmed magt og fremmed indflydelse ...⁴¹²

Men i dag er det republikken som best vil ivareta Norges interesser, hevder Konow.⁴¹³ Republikanerne vektlegger også hyppig at monarkiet ”har mistet al virkelig plass i det *moderne* samfundsliv ...”,⁴¹⁴ (min kursivering) mens republikken er den eneste statsformen for ”moderne mennesker ...”.⁴¹⁵ (min kursivering) Konow uttrykker det slik:

Hvad om vi nu blev foregangslandet, om vi nu atter tog det første skridt paa fremtidens bane, [jf. 1814] for det er fremtidens bane. Ingen skal indbilde os, at monarkiet bliver fremtidens statsform. Det bliver republikken.⁴¹⁶

Monarkistene mener på sin side at monarkiet er moderne nok.⁴¹⁷ Eller rettere sagt, med Løvlands ord, at ”det konstitutionelle kongedømme” har vist seg i utmerket stand til å bære ”en moderne samfundsorganistation ...”.⁴¹⁸

Løvland kan neppe klandres for å lyve på dette punktet; flere steder i Europa var konstitusjonelle monarkier vel så fremskrittvennlige som republikkene. Samtidig hadde republikanerne unektelig rett i at republikken var den *mest* moderne statsformen, med sitt fravær av arvelige særrettigheter. Og det var selvsagt fokuset på *demokrati* og *likhet* som var kjernen i dette ”moderne” som republikanerne hyllet. De tilkjennegir også en veldig *fremtidsoptimisme*, som var utbredt for starten av det 20. århundret. Det moderne blir framstilt som noe godt i seg selv, og republikanerne forfekter dessuten et teleologisk verdensbilde. Eriksen uttrykker det typisk når han sier at republikken er ”en naturlig følge af hele vor hidtilværende politiske utvikling.”⁴¹⁹

Det eneste republikanerne liker bedre enn å postulere at republikken er fremtiden, er fastslå at monarkiet er fortiden. Det er ”levninger fra en svunden tid”, en ”hindring for folkets

⁴¹² Heiberg: 824.

⁴¹³ Heiberg: 824.

⁴¹⁴ Heiberg: 723.

⁴¹⁵ Heiberg: 725.

⁴¹⁶ Heiberg: 824.

⁴¹⁷ Heiberg: 713, 751 og 830.

⁴¹⁸ Heiberg: 713.

⁴¹⁹ Heiberg: 728.

udvikling”,⁴²⁰ en ”anakronisme”, et ”tilbaketog”.⁴²¹ Eller med Hansson: ”[Monarkiet er] omtrent som blindtarmen i det menneskelige legemet; den havde en gang en funktion, men i udviklingens medfør har den tabt denne ...”.⁴²² I dag synes en slik fremtidsoptimisme litt naiv; vi vet at alt moderne ikke er til det bedre. Slike tanker kjente selvsagt også republikanerne til, men de valgte likevel å hylle det moderne. Antakelig fordi de primært trodde på det moderne prosjekt, men også fordi de visste det lød godt i folkets ører: *Det moderne* var et svært positivt ladet ord i 1905, enda mer enn i dag, to verdenskriger senere. Monarkistene reagerer heller ikke på ordbruken, ettersom det store flertallet av disse var enige i at republikken representerte et fremskritt.

Når det kommer til monarkistenes tradisjonsargument, er det vel verdt å merke seg at det ble benyttet sjeldent. Det henger nok sammen med at det nesten utelukkende var mindretallet av konservative monarkister som brant for det. De aller fleste gangene er det republikanerne som trekker inn tradisjonsargumentet, og da for å si at det ikke holder mål. Grunnen til at de taktiske monarkistene ikke benyttet det mer, var nok i stor grad at de ikke mente det var riktig å hylle Norges ”storhetstid”. Den taktiske monarkisten Aklestad: ”Jeg haaber, at ... de norske vikingers tid er forbi, og at deres slegter har tilegnet sig en noget bedre civilisation.”⁴²³ Et nytt kongedømme kom heller ikke til å minne mye om et gammelt vikingkongedømme, verken i sin makt eller prakt (i hvert fall ikke relativt sett), så det kan også tenkes at flere syntes sammenlikningen ble noe søk. Men som vi skal se i avslutningen kom også de taktiske monarkistene kom til å benytte det patosfylte tradisjonsargumentet når det virkelig gjaldt. I valgkampen ble det brukt flittig og med stort hell: Patriotisme – drømmen om gammel makt og storhet – vekker jo gjerne liv i massene.⁴²⁴

Det hørtes kanskje nedlatende ut, slik var det vel også ment. Likevel skal man passe seg for å redusere tradisjonsargumentet til usaklig og billig: Som Konow var inne på, kan man argumentere for at vikingkongene var flinke til å styre landet ut ifra datidens målestokk, og enkelte av verdiene deres – som mot og offervilje – vil de fleste mene at bør stå sterkt også i et moderne samfunn. Endelig må det påpekes at heller ikke republikanerne var frie for beundring for Norges fortid. Myrvang fastslår at ”vi er stolte af vor historie” og viser til

⁴²⁰ Heiberg: 842.

⁴²¹ Heiberg: 885.

⁴²² Heiberg: 916.

⁴²³ Heiberg: 907.

⁴²⁴ Eide: 487 og Ferkingstad: 145.

”høvdinger, som kunde gjøre sig gjældene i andre lande.”⁴²⁵ Disse betraktningene bruker han imidlertid til å si at følgelig bør det finnes flere eiende nordmenn til å bli presidenter!⁴²⁶

”Et nationalt kongedømme”?⁴²⁷

Republikanerne hevdet hyppig at dersom prins Carl ble Norges nye konge, så ville han ikke sette seg skikkelig inn i landets forhold, og de trodde heller ikke at den danske prinsen ville bli riktig godtatt av det norske folk. De fryktet også at Norges kongehus atter ville fordanske befolkningen. Monarkistene mente skepsisen var urimelig: Prins Carl ville bli nordmann god som noen.

Eriksen hevder at en utenlandsk konge vil forbli en *fremmed*. Han begrunner det med at befolkningen har sett seg trett på kongemakten; nå vil den styre selv.⁴²⁸ Konow sier seg enig og påstår videre at lik som folket ikke vil sette pris på kongen, så vil heller ikke kongen sette pris på folket. Prins Carl har ikke vokst opp i norsk kultur, og vil følgelig aldri kunne bli fullt ut nordmann, forfekter Konow.⁴²⁹ Derfor tror han heller ikke at han ”vil lytte til de naitonale strømninger, som gaar gjennom folket.”⁴³⁰ Castberg er helt enig, og klargjør hvorfor med et gammelt ordtak: ”Den mand ei har levet, som klog paa det har blevet, han først ei havde kjær.”⁴³¹ En utlending som prins Carl har ikke Norge *kjær* i utgangspunktet, og følgelig vil det ta minst én generasjon før kongen kan bli skikkelig klok på norske forhold.⁴³²

Berner fnyser av slik kritikk. Han mener det er fullstendig rimelig å forutsette at Norges nye konge vil ”leve sig ind i vort folks vilkaar, lære dets ønsker, dets krav at kjende og bidrage til at virekliggjøre dem ...”.⁴³³ Stortingspresidenten er også sikker på at folket i sin tur vil svare ham med tillit og anerkjennelse. I alle tilfeller mener han at den norske kongen etter noen slektsledd ”vil blive som en af os andre, fuldt ut normænd (sic) i følelse, i opfatning, i sind ...”.⁴³⁴ Bernadotte-familien var fransk, men nå anses den som fullverdig svensk, kompletterer

⁴²⁵ Heiberg: 917.

⁴²⁶ Heiberg: 917.

⁴²⁷ Heiberg: 709.

⁴²⁸ Heiberg: 843.

⁴²⁹ Heiberg: 708.

⁴³⁰ Heiberg: 709.

⁴³¹ Heiberg: 874.

⁴³² Heiberg: 874.

⁴³³ Heiberg: 743.

⁴³⁴ Heiberg: 743.

Arctander.⁴³⁵ Handelsministeren hevder videre at det som har gjort kongen fremmed for nordmennene de siste 500 årene, ikke er hans utenlandsk blod, men det faktum at han har holdt bo utenfor landets grenser, at han har hatt andre interesser å ivareta utover Norges. Dette mener han imidlertid vil endre seg nå; hvorfor skulle en konge søke å bli upopplær i eget land?⁴³⁶

Konow sier at det tok flere generasjoner før svenskene opplevde Bernadottene som ekte landsmenn. Han peker dessuten på at svenskene valgte ”en av Europas mest begavede politikere og hærførere”, og dertil en ”som hadde arbeidet sig op fra folkets laveste lag.”⁴³⁷ Kritikken av prins Carl er kun implisitt, men det er tydelig at han ikke synes han utgjør noe ideelt kongsemne.⁴³⁸ Brynildsen mener at det uansett ikke bare gjelder å se til Sverige; man må rette blikket utover hele historien. Gjør man det, vil man se at det finnes en hel rekke land hvor kongefamilien er av utenlandsk opprinnelse, for eksempel Romania, Bulgaria, Hellas og Belgia. Til slutt trekker han fram den tyske prins av Glücksberg, som i 1863 besteg Danmarks trone; han ”sidder der den dag i dag som en i høi grad elsket monark.”⁴³⁹

I dette spørsmålet må nok monarkistene gis mest rett: Det finnes mange eksempler på at utenlandske kongefamilier har blitt folkekjære i sitt nye hjemland. Det var selvsagt ikke dermed gitt at prins Carl kom til å bli akseptert, men historien hadde vist at sjansen absolutt var tilstede. Ikke minst var de ekstra gode i den danske prinsens tilfelle, siden den norske og danske kulturen hadde så mye til felles, og siden det brede lag av befolkningen ønsket ham velkommen. Det siste visste ikke monarkistene for sikkert, men de hadde sine kvalifiserte antakelser. Det skulle da også vise seg å stemme. For å sitere Tim Greve: ”Kongefamilien var uhyre populær og fotografier [av den] hang i de fleste norske hjem i mange år etter 1905.”⁴⁴⁰ Haakon og Maud grunnla og en svært folkekjær kongefamilie. Ble så Haakon selv klok på noe han ikke først hadde kjær? Det må sies at Haakon satte seg grundig inn i norsk kultur og politikk. ”Kong Haakon kjente folkets kår.”, fastslår Greve.⁴⁴¹

⁴³⁵ Heiberg: 764.

⁴³⁶ Heiberg: 764.

⁴³⁷ Heiberg: 825.

⁴³⁸ Heiberg: 825. En slik holdning er lite utbredt i debatten.

⁴³⁹ Heiberg: 805.

⁴⁴⁰ Greve, T., *Haakon VII, Menneske og monark*, Gyldendal norske forlag, Oslo 1980: 100.

⁴⁴¹ Greve: 274

Et annen bekymring hos republikanerne, var at de mente at prins Carl og hans hoff kunne fordanske det norske folk, slik det var tilfelle under dansketiden. Castberg sier at den danske prinsen vil trekke med seg mye dansk kultur og være til hinder for den ”naitonale bevægelse” og da spesielt ”maalsagen”.⁴⁴² Grunnen til dette, oppgir han, er at kongehusets skikker – slik som talemåten – alltid vil bli sett opp til. Den republikanske lederen viser til at i tiden under Sverige, så var det flere som talte svensk når de riktig skulle briske seg, og dette på tross av at det svenske kongehuset sjelden holdt bo i landet.⁴⁴³ Grivi erklærer seg også som ”maalmand” og stiller seg svært skeptisk til at Norges tronekandidat kommer fra nettopp det landet målbevegelsen så iherdig har forsøkt å gjendrive innflytelse fra. Saken er tydeligvis ikke uviktig for Grini: ”ti gange heller vilde jeg seet, at der var blevet virkelighed af Bernadottetilbudet end dette her.”, fastslår han.⁴⁴⁴

Anfinn Refsdal ønsker å gjøre Castbergs og Grivis bekymringer til skamme, og viser til at redaktøren for *Fjordens blad* har skrevet at det er et vakkert trekk at danskeprinsen ”er villig til at optage det gamle norske kongenavn ...”.⁴⁴⁵ Refsdal har utover dette ingenting å vise til, og argumentet sier i seg selv ikke all verden.⁴⁴⁶

Berner er enig i at danskene har hatt stor innflytelse over landet, men om man ser på de siste 50 årene, så mener han at trenden har snudd. Stortingspresidenten hevder at Norge både åndelig og materielt har gjort seg uavhengig av Danmark. Noe påvirkning vil det selvsagt alltid være, men ikke av skadelig art. Berner mener dessuten at ”paa det aandelige felt har den norske indflydelse ligeoverfor Danmark været i stadig vekst, medens den danske indlydelse i Norge har været i stadig aftagende.”⁴⁴⁷ Følgelig tror han det ikke er noen fare for at en ny dansk kulturbølge skal skylde inn over landet og rive roten ut av det norske.⁴⁴⁸

Republikanerne bruker argumentet om fordanskning relativt sjelden. Det henger nok sammen med at de færreste av dem delte Castberg og Grivis frykt. Dette gir mening også hvis man ser på det øvrige ordsiftet om statsformen: Argumentet ble spilt på i liten grad, og det på tross

⁴⁴² Heiberg: 874.

⁴⁴³ Heiberg: 874.

⁴⁴⁴ Heiberg: 819.

⁴⁴⁵ Heiberg: 903.

⁴⁴⁶ Heiberg: 903.

⁴⁴⁷ Heiberg: 831.

⁴⁴⁸ Heiberg: 831.

av at en betydelig del av befolkningen var opptatt av målsaken og øvrig norsk kultur.⁴⁴⁹ Grunnen til at de færreste fryktet at det danske skulle feste seg, var nok at der hvor Norge for hundre år siden hadde blitt styrt over og fordansket av en dansk konge, så lå alt nå til rette for at nordmennene nå skulle styre over og fornorske *ham*.

Et siste aspekt ved debatten om det nasjonale kongedømmet, dreide seg om hvorvidt en president eller en konge var figuren som i størst grad kunne binde nordmennene sammen. Arctander hevder at kongen vil fungere langt bedre som en nasjonal symbolsk personifikasjon enn en president. Dette primært fordi han vil være en mer *nøytral skikkelse*, en skikkelse som i motsetning til presidenten ikke vil ha noen partipolitiske tilknytninger. Derfor mener handelsministeren både at kongen vil være en bedre representant for landet *utad*, og en mer samlende representant for landet *innad*.⁴⁵⁰ Hagerup Bull slutter seg til argumentet: ”Han er ikke venstremand; han er ikke høiremand. ... Han er ikke bergenser eller trønder, ikke østlænding. – Han er nordmand, kun det.”⁴⁵¹

Castberg spør om man i republikkene Sveits, Frankrike og Nord-Amerika ser eksempler på at presidenten favoriserer noen landsdeler eller grupper over andre. Han svarer seg selv ved å si at det ikke skjer noe mer der enn i monarkiene. Han mener også det er feil å si at en konge er nøytral bare fordi han ikke er medlem av noe parti; monarken vil jo likevel ha sine politiske overbevisninger, og tradisjonelt sett har han tilhørt den konservative fløyen: Republikanerne fryktet jo at kongen skulle bli ”høires konge”.⁴⁵²

Som vi husker benektet også monarkistene at det var noen fare for at kongen skulle bli sentrum i en uformell konservativ allianse. Arctander peker imidlertid på et annet poeng, nemlig at det er en fordel at landets øverste formelle leder ikke er engasjert i det vanlige samfunnslivet gjennom vennskap og familie. Det vil en president være, og da kan han fort bruke stillingen sin til å fremme sine nærmeste, mener handelsministeren. En konge derimot, han er ikke involvert i samfunnslivet på samme måten: Hans nærmeste er kongefamilien, hvis plasser i samfunnet er fastspikret.⁴⁵³ Arctander mener ikke minst at kongens nøytrale posisjon vil gjøre ham perfekt skikket til sosiale opptredener hva gjelder veldedig arbeid og deltakelse

⁴⁴⁹ Nilson: 29.

⁴⁵⁰ Heiberg: 756.

⁴⁵¹ Heiberg: 782.

⁴⁵² Heiberg: 872.

⁴⁵³ Heiberg: 756.

i kulturlivet: Kongen og hans dronning vil ”være det initativgivende, det livgivende centrum for den frivillige sociale optræden ...”.⁴⁵⁴

Hvem hadde mest rett i dette spørsmålet? Monarkistene hadde nok mest rett i at det var større sannsynlighet for at en monark ville være mer samlende figur for nasjonen, enn en president. Delvis fordi – som ingen parter nevner – at en monark sitter over en lengre periode, slik at folket virkelig rekker å knytte bånd til vedkommende. Men ikke minst fordi en konge er – eller rettere sagt *framstår som* – en mer nøytral skikkelse enn en president. Grunnlaget for de norske kongenes popularitet, har nok i stor grad vært at de ikke har tatt stilling i kontroversielle debatter. De har kun fremmet verdier som menneskerettigheter, arbeidsmoral, og nasjonalfølelse; holdninger de fleste kan sympatisere med. Ikke dermed sagt at en president ville ha stått mye tilbake i popularitet; Norges statsministere har for eksempel stort sett nytt stor gunst hos befolkningen. Det må dog nevnes at presidenten var tiltenkt lite politisk makt, så det er mulig at han ville ende opp som mer av en grå mus.

⁴⁵⁴ Heiberg: 756.

IV. Statsformene ”i moralsk henseende”⁴⁵⁵

”Hoffsnobberi, stas og fjas”⁴⁵⁶

Republikanerne stilte seg skeptiske til ”Hoffsnobberi, stas og fjas”, som Enge så treffende uttrykker det. De hevdet både at snobberiet ville eskalere dersom kongefamilien og dets hoff rykket inn i Kristiania, og de påstod dessuten at et av motivene til monarkistene for å ønske kongedømme, var at de dermed kunne sole seg i glansen fra slottet. Monarkistene syntes begge anklagene var aldeles urimelige.

For riktig å beskrive hoffets vesen, støtter den fyndig Eriksen seg til den vel så fyndige dikteren P. A. Heiberg: ”Et hof er et akademi for alle de kunster, som er forbudt i Luthers katekismus.”⁴⁵⁷ Sosialdemokratenes leder følger opp med et retoriske spørsmål: ”Tror man da, at det norske folk vil betale 1 million kroner for at oprette et akademi for alle de kunster, som er forbudt i Luthers katekismus?”⁴⁵⁸ Som et ytterligere bevis på det utsvevende liv man ofte finner ved hoffet, nevner Eriksen inn Søren Jaabæks bok *Kongers og keiseres levevis*, som er en historisk gjennomgang av hvor syndige de kongelige og deres hoff har operert.⁴⁵⁹ Egede-Nissen støtter Eriksens syn på kongehuset og lufter spørsmålet om hoffet ”skal være toneangivende i moralsk henseende?”⁴⁶⁰

Monarkistene forsikrer for det første om at de tar fullt og helt avstand fra snobberiet.⁴⁶¹ ”Heller ikke holder jeg paa monarkiet, fordi jeg er nogen ynder af hof eller snobberi.”, forsikrer (den mistenkte) Hagerup.⁴⁶² Kanskje vil et kongehus føre med seg noe av dette, innrømmer han, men på den annen side mener at ”man ingenlunde maa tro, at ... den demokratiske republik er fri for et hofvæsen.”⁴⁶³ Hagerup viser til den franske tenkeren Alexis de Toqueville og hans *Om demokratiet i Amerika*, som tar utgangspunkt i franskmannens reise til Nord-Amerika på 1830-tallet.⁴⁶⁴ I dette berømte verket hevder Toqueville at det han kaller ”det demokratiske hofvæsen” ikke står noe tilbake i sin eksess og

⁴⁵⁵ Heiberg: 884.

⁴⁵⁶ Heiberg: 897.

⁴⁵⁷ Heiberg: 844.

⁴⁵⁸ Heiberg: 844.

⁴⁵⁹ Heiberg: 844.

⁴⁶⁰ Heiberg: 884.

⁴⁶¹ Heiberg: 745, 752 og 906.

⁴⁶² Heiberg: 752.

⁴⁶³ Heiberg: 752.

⁴⁶⁴ *Store norske leksikon*, URL: http://snl.no/Alexis_de_Tocqueville [Sist besøkt: 01.04.2014]

vulgære fremferd i forhold til hva han har erfart i monarkiet Frankrike.⁴⁶⁵ På dette svarer ikke republikanerne. Toqueville hadde unektelig et poeng i at snobberi kan spire ut fra andre grunnmurer enn slottets, men spørsmålet var hvorvidt franske eller amerikanske forhold i det hele tatt kunne overføres til norske. Hagerup mener ikke det. Han mener snarere at snobberi i alle tilfeller ikke vil bli noe problem i et lite land som Norge hvor alle lever ”under jevne, demokratiske forhold ...”.⁴⁶⁶

Castberg parerer Hagerup med å snu situasjonen på hodet. Det at Norge er et lite og demokratisk land er ifølge ham en ulempe. I land som Frankrike med adel og innarbeidet hoffkutyme, der stimler snobbene sammen i en eneste utilnærmelig boble. Dersom kongehuset slår rot i lille Norge, mener han derimot at gud og hvermann kan finne på å tro at hofflivet også er for dem, at målet er at alle skal leve like ekstravagant.⁴⁶⁷ Dette argumentet besvarer ingen av monarkistene, trolig fordi det er et snodig argument som trass en slags logikk, faller på sin egen urimelighet.

Republikanerne mener imidlertid ikke bare at snobberiet kleber seg til monarkiet, de mener også at en av grunnene til monarkistene går inn for det, er deres egen forfengeligheit. Eriksen forfekter at monarkistene har ”forelsket sig i denne gammeldagse glans og pragt, som straalere ud fra kongedømmet.”⁴⁶⁸ Konow er enig, og mener dessuten at monarkistene også vil sette pris på å komme i nærkontakt med de store kongehusene i utlandet.⁴⁶⁹ Slike anklager vil Berner ha seg frabedt. Han sier at hvis Konow ”tænker rolig over sagen”, vil han se at monarkistene kun handler ut ifra hva ”som gavner vort folk bedst – ikke af forfængelighedshensyn, ikke af snobberi ...”.⁴⁷⁰

Stortingspresidenten må gis mest rett i dette. Monarkistene – ledet an av venstremenn – stod i en tradisjon hvor idealene var likhet og nøysomhet. Dette syntes bl.a. i det faktum at de ikke ønsket å etablere noe stort hoff; i forhold til de fleste land i Europa ville de ofre små midler på kongehuset. Det kan dog nevnes at snobberi var mer utbredt blant politikere i 1905 enn i dag; en god del var velstående menn med høy sigarføring, som skipsreder Michelsen. Især kunne det tenkes at de konservative monarkistene ønsket glansen til kongehuset velkommen. Men at

⁴⁶⁵ Heiberg: 752.

⁴⁶⁶ Heiberg: 752.

⁴⁶⁷ Heiberg: 771.

⁴⁶⁸ Heiberg: 725.

⁴⁶⁹ Heiberg: 709-710.

⁴⁷⁰ Heiberg: 745.

dette var et avgjørende motiv for at flere av monarkistene, var urimelig av republikanerne å beskyldte monarkistene for. På den annen side trodde nok de færreste republikanere på sine egne beskyldninger. Snarere var det nok en strategi for å fornærme monarkistene, samt vinne folket over på sin side. Ferkingstad beskriver republikanernes angrep på hofflivet under stortingsdebatten slik: ”Ordene syntes å skulle ha en skremmende virkning i seg selv.”⁴⁷¹

Pragmatikk vs. prinsip

Flertallet av monarkistene hadde hele veien vært prinsipielt mest positive til republikken, til dens grunnleggende prinsipper om likhet og demokrati. Når så den tilsynelatende ideelle situasjonen for å omdanne Norge til en republikk meldte seg,⁴⁷² ga de brått avkall på sitt gamle ideal. Økonomiske og sikkerhetsmessige hensyn kom i veien, så de svingte til siden og ble taktiske monarkister. Ikke alle republikksympatisørene fulgte dette sporet; en knapp halvpart valgte å fortsette rett fram. De anså ikke kursendringen som en nødvendig, men som en feig og umoralsk manøver. Et sentralt spørsmål i stortingsdebatten var ikke bare hvilken part som hadde foretatt det mest fornuftige valget, men også hvem som hadde foretatt det *moralsk* riktige valget.⁴⁷³

Republikanerne mente at de taktiske monarkistene ikke hadde skiftet kurs ut av sann overbevisning, men pga. manglende tillit til seg selv, og også til befolkningen. De gjorde et stort nummer ut av at de bøyde seg for rådene til de utenlandske statssjefene og ikke turte å stole på *Norges* evne til å klare seg på egenhånd.⁴⁷⁴ Castberg: ”Jeg troede, at denne fattigmandsbetragtning var aflivet ... den 7. juni; da byggede vi ialfald paa den tro, at vort folk, saa lidet det var, maatte og kunde hævde sig selv ...”.⁴⁷⁵ Myrvang: ”Jeg for min del mener, at det er gammel overtro, dette, det er en svaghed ved os, at vi ikke kan stole paa vort eget eller paa os selv ...”.⁴⁷⁶ Tillit til alle sterke og ideelle krefter i landet ble altså ikke bare framstilt som rasjonelt, men også som en verdi i seg selv.

Men det var ikke bare befolkningen de taktiske monarkistene hadde sviktet, de hadde også sviktet seg selv. De manglet ryggrad og selvrespekt til å forfølge sin faktiske overbevisning,

⁴⁷¹ Ferkingstad: 22.

⁴⁷² Oftest ellers i historien har endring av styresett skjedd gjennom voldelig revolusjoner.

⁴⁷³ Ingen av partene bruker begrepet *moral* i dette anliggende, men det kommer likevel tydelig fram at dette er størrelsen de forholder seg til, selvsagt sammenkoblet med andre hensyn.

⁴⁷⁴ Heiberg: 796, 873 og 917.

⁴⁷⁵ Heiberg: 873.

⁴⁷⁶ Heiberg: 917

mente republikanerne. Dette argumentet gjentar de gang på gang. Og feigheten består ikke kun i at man lytter til ulne råd fra utlandet, men også i at mange følger regjeringen og partiledelsen slukøret fordi de ikke tør eller orker å kjempe.⁴⁷⁷ Konow spør om det da kan forundre noen ”at der er mænd i denne sal, som sætter idealerne høiere end regjeringens personer ... ?”⁴⁷⁸ De taktiske monarkistene nekter selvsagt at dette er tilfellet. Enge bedyrer at verken han eller noen andre går inn for monarkiet for å slutte opp om ledelsen. Nei, ”Enhver handler efter sin overbevisning.”⁴⁷⁹

Enges svar må sies å være en liten overdrivelse; faktum var nemlig at en god del av hva vi kan kalle *venstremonarkistene* gikk imot sin egen overbevisning, fordi de ønsket å støtte oppunder partiledelsen. Det igjen gjorde nok enkelte fordi de mente det var til det beste for landet, men det var nok også slik at andre tok hensyn til lojalitet og politisk karriere.⁴⁸⁰

Eriksen fnyser av Enges forsvar og forfekter på symptomatisk vis at de taktiske monarkistene er ”mænd som hele sit liv har været republikanere, [men] naar ... de kunde gennemføre sine ideer og kunde slaa et slag for sin overbevisning – da svigter de.”⁴⁸¹ Sosialdemokratenes leder mener de er rammet av ”alderdommens lov”, at de har blitt for makelig anlagte til ”aa slaa et mandigt slag for sin overbevisning ...”.⁴⁸²

Arctander svarer med å be Eriksen se på seg selv. Eriksen har selv endret mening oppgjennom årene, handelsministeren hevder at han bl.a. er ”forhenværende høiremand ... forhenværende venstremand [og] forhenværende forsvarsnihilist ...”.⁴⁸³ Og det er det ikke noe galt i, forfekter handelsministeren, snarere er det riktig å endre en holdning hvis man blir overbevist om at denne vil gå i veien for holdninger man setter enda høyere.⁴⁸⁴ Siden det monarkistiske flertallet var enige i at republikken ideelt sett ville ha vært det beste alternativet, ble det desto viktigere for dem å understreke at ideen var virkelighetsfjern. De forfektet igjen og igjen at politikk ikke handlet om svevende idealer, men om *pragmatisme*, om hvordan disse kan fanges, tvinges ned på marken og realiseres. De mente at det snarere var republikanerne som opptrådte umoralsk, ettersom de med øyne festet på prinsippene ble blinde for hva som

⁴⁷⁷ Heiberg: 723, 834 og 901.

⁴⁷⁸ Heiberg: 820.

⁴⁷⁹ Heiberg: 898.

⁴⁸⁰ Solstad: 230.

⁴⁸¹ Heiberg: 723.

⁴⁸² Heiberg: 722.

⁴⁸³ Heiberg: 763

⁴⁸⁴ Heiberg: 763

faktisk ville gagne landet.⁴⁸⁵ Hagerup Bull begynner den andre dagen av debatten ved å oppsummere republikanernes argumenter fra den foregående:

Det var ganske den samme ... maade argumentationen førtes paa, som den maade vi kjender fra vor tidlige ungdom, den gang da vi ud fra rent teoretiske forudsætninger gav oss til at omforme den ganske verden.⁴⁸⁶

Der hvor republikanerne beskyldte de taktiske monarkistene for å mangle ryggrad, beskyldte monarkistene republikanerne for å ikke være smidige nok i sin. De understreket flere ganger at i en så turbulent tid som denne, så var det avgjørende at alle parter – politikere som den øvrige befolkningen – *holdt sammen*. De beskyldte republikanerne for å sette *egne* prinsipper foran *flertallets* interesser.⁴⁸⁷ A. Berge sier at ingen sak på stortinget ...

har fylldt mig med mere sorg end den, vi behandler idag; thi naar jeg ser paa situationen idag her i salen og udover landet paa den baggrund, som 7de juni gav os, ser paa, hvordan vi den dag stod sammen over det hele land for at tage et stort tag til fædrelandets frigjørelse, og vi saa ser, at et par maaneder bagefter falder det fra hinanden i stumper og stykker – jeg gjentar, jeg har ikke som offentlig mand oplevet noget saa saarende.⁴⁸⁸

Her må jeg dvele litt ved retorikken. A. Berge spiller på patos, på trangen til harmoni og samhold som er så sterk hos de fleste av oss. Uten at han sier det eksplisitt, forstår man at han mener at innføringen av monarkiet var det som skulle til for å fullbyrde ”fædrelandets frigjørelse”. Både A. Berge og de andre monarkisten forklarer ellers i debatten hvorfor de mener at kongedømmet var den beste statsformen for Norge, men i dette eksempelet nevner han ikke grunnene i det hele tatt. Han styrer unna logos, og dykker ned i patos. Han løfter fram *samhold* som det essensielle, noe som har verdi i seg selv. Dette var et argument monarkistene brukte hyppig.⁴⁸⁹ Som sagt mente nok monarkistene i stor grad at republikanernes motstand mot monarkiet var unødvendig og skadelig. Men de overdrev dette poenget, og det trolig helt bevisst: De ønsket å etablere seg selv som den forstandige parten som kjemper for alles beste, og motsatt ønsket de å redusere republikanerne til selvsentrerte prinsippryttere. Det sistnevnte forsettet ser man tydelig i den sarkastiske tonen A. Berge

⁴⁸⁵ Heiberg: 742, 763 og 779.

⁴⁸⁶ Heiberg: 779.

⁴⁸⁷ Heiberg: 811, 888, 904.

⁴⁸⁸ Heiberg: 811.

⁴⁸⁹ Heiberg: 755, 763 og 779.

følger opp med: ”Jeg hører ikke til de *modige mænd* ... som gang paa gang vil sætte sig ud over regjeringens raad i landets aller viktigste inesser.”⁴⁹⁰ (min kurisvering)

Carl Stousland svarer A. Berge i en seriøs tone. Han benekter fullt og helt at han går på akkord med regjeringen fordi han er imot den; han gjør det kun fordi han er imot dens politikk: ”... der er dog noget her i livet, som er større, bedre og sterkere og varmere end det at være i majoritet ... Man driver da ikke modstand bare for modstandens skyld.”⁴⁹¹ Hvorfor bedriver man så motstand? ”Jeg er vistnok republikaner; men jeg er først og fremst nordmand [det er] min overbevisning, at fædrelandets fremtidige lykke og fremgang lettere naaes under en republikansk statsform.”⁴⁹² Det er verken motstand mot regjeringen eller prinsipper for prinsippenes skyld som driver Carl Stousland, forsikrer han: ”jeg ... har været bestemt paa at ville underordne mine personlige opfatninger for andres, hvis jeg bliver overbevist om, at andre veie og andre maal var heldigere for fædrelandet.”⁴⁹³ Et liknende synspunkt forfekter alle republikanerne.⁴⁹⁴

Bothner tror dem ikke. Han peker på at først var de imot Karlstadforliket, og nå er de imot prinsevalget.⁴⁹⁵ Bjørnaali fnyser av denne anklagen: Han og de andre i opposisjonen handler kun ut ifra sin overbevisning, uavhengig av hva regjeringen måtte mene. Han beklager sågar at regjeringen har stilt kabinettspørsmål, for han ønsker ikke at den skal avtre.⁴⁹⁶ Få venstrerepublikanerne uttrykte skepsis til regjeringen som sådan, det er kun monarkiet de var motstandere av, forsikret flertallet.⁴⁹⁷ Med sosialdemokratene var det imidlertid noe annet. De hadde ingen av sine egne i regjeringen, og hadde derfor full anledning til – samt alt å tjene på – å rakke ned på den. Denne anledningen hadde de også benyttet seg av tidligere på året: De fem hadde vært de eneste til å stemme imot Bernadottetilbudet. De hadde også vært de mest høylytte kritikerne av regjeringens fremferd for å sikre seg prins Carl av Danmark.⁴⁹⁸ Egede-Nissen uttrykker det slik:

⁴⁹⁰ Heiberg: 814.

⁴⁹¹ Heiberg: 891.

⁴⁹² Heiberg: 891.

⁴⁹³ Heiberg: 891.

⁴⁹⁴ Heiberg: 820, 858 og 911.

⁴⁹⁵ Heiberg: 850.

⁴⁹⁶ Heiberg: 857-858.

⁴⁹⁷ Heiberg: 859, 908-909, 922 og 914.

⁴⁹⁸ Ferkingstad: 55 og 125-126.

Fra den stund, at den norske regjering uden stortingets samtykke og mod dets forudsætning indlod sig i underhandlinger med den danske prins og benægtede her i salen, at den havde gjort dette, fra den stund tabte jeg tilliden til ministeriet Michelsen.⁴⁹⁹

Om vi går litt tilbake, ser vi at Bothner trakk inn Karlstad-motstanden for å blamere republikanerne. I valgkampen som fulgte, brukte monarkistene *Karlstad-stormingen* for alt den var verdt. De sentrale aktørene i denne motstandsgruppen og i den republikanske bevegelsen var jo de samme – Konow, Castberg, Eriksen – og monarkistene forfektet at når man kan være så skjodesløs at man går imot en fornuftig fredsavtale, ja så er man heller ikke til å stole på i øvrige sammenhenger. Og denne formelen: ”karlstadstormer = utilregnelig = republikaner”, vant trolig monarkistene mange stemmer på.⁵⁰⁰ Monarkistene henviser likevel sjelden til Karlstad-stormingen under stortingsdebatten.⁵⁰¹ Grunnen til det er ikke helt lett å fastslå. Man kunne tenke seg at det var fordi det var et populistisk argument med lite hold. Det var det i all hovedsak, og flertallet av monarkistene i stortingssalen mente nok ikke egentlig at republikanerne som satt rundt dem var en gjeng galninger, men først og fremst irriterende prinsippfaste menn. På den annen side kom monarkistene stadig vekk med andre smått usaklige argumenter for å underminere republikanernes troverdighet, så det er rett og slett ikke så godt å si hvorfor de ikke spilte mer på Karlstad-stormingen.

Pragmatikk og prinsipp

Monarkistene og republikanerne hakket løs på hverandre: *De* var for pragmatiske og *de* var for prinsippfaste. Men kanskje var det mindre forskjell mellom monarkistene og republikanerne enn det partene likte å framstille det som? Kanskje var monarkistene også idealister, og republikanerne også pragmatikere? Og hvem hadde uansett mest rett i sin kritikk?

La oss oppsummere: Hvorfor hadde de taktiske monarkistene blitt overbeviste om at man måtte gi avkall på republikken? Jo, fordi de mente at å skifte til republikk ville slå uheldig ut for Norges økonomi og sikkerhet. Republikanerne delte ikke denne analysen. De anså seg ikke selv som svermere, mente rett og slett at det ikke var behov for å være så pragmatiske som det de taktiske monarkistene hevdet at man måtte være. De argumenterte for at man kunne realisere de republikanske idealene fullt ut og samtidig oppnå trygghet og velstand; de

⁴⁹⁹ Heiberg: 886.

⁵⁰⁰ Andersen: 329 og Ferkingstad: 83-84.

⁵⁰¹ Heiberg: 813, 850 og 909-910, 922 og 928.

mente man kunne få i både pose og sekk. Skjønt, den ene pengesekken ville kanskje bli litt liten, for et lite økonomisk tap trodde de at fleste at landet ville lide. Men republikanerne gjentar gang på gang at man i alle tilfeller må være villig til å ofre noen *kortsiktige* interesser for en avgjørelse som skulle treffes for slektsledd fremover.⁵⁰² Monarkistene var uenige. Selvsagt handler det også om fremtiden, men man må begynne i *nåtiden*. A. Berge uttrykker det slik:

... min pligt, og det mener jeg det er enhver folkeræpresentants pligt, at prøve det i dagen liggende spørmaal, den *øyeblikkelig situation*, anvende sine ævner saa godt, man kan, og se, hvad der for det foreliggende tilfælde er praktisk, hensigtsmæssigt, nyttigt.⁵⁰³ (min kursivering)

Berner beskylder republikanerne for å operere ut ifra abstrakte teorier og forfekter at det sentrale spørsmålet – som de ikke evner å ta innover seg – er ”hvad der tjener vort land med dets særegne forhold bedst *den dag i dag*”.⁵⁰⁴ (min kursivering)

Carl Stousland svarer stortingspresidenten som følger:

Ja, naturligvis er det saa, at et spørmaal af denne rækkevidde og denne natur ikke kan afgjøres ud fra almindelige teoretiske betragtninger, men at det maa være gjenstand for nøie og alvorlige overveielser ... men har den ærede repræsentant ret i det, at det kun skal afgjøres under hensyntagen til de forhold, som er tilstede i nuet? Er det ikke forsigtigst og rigtigst ogsaa at de, hvem et saadant ansvar er paalagt, ser *fremover*, tager standpunkt til spørmaalet ogsaa ud fra de forhold, som kan og maa komme ud over nuet?⁵⁰⁵

Bjørnaali formulerer det på denne måten: ”Jeg tænker, det vilde gavne os bedre, om vi kunde sige med skipper Worse: ’Vi kommer sent; men vi kommer godt, hr. kunsel!’”⁵⁰⁶ Her må republikanerne – i hvert fall i etterpåkløkskapens lys – sies å ha et poeng: Mer enn et spørsmål om fornuft og ufornuft, var spørsmålet om statsformene i virkeligheten et *verdispørsmål*, et spørsmål om hvorvidt det var verdt å ofre inntekter i noen år fremover for å få den statsformen man ønsket for generasjoner fram i tid. Ferkingstad sier det treffende:

⁵⁰² Heiberg: 854, 879 og 892.

⁵⁰³ Heiberg: 812.

⁵⁰⁴ Heiberg: 742.

⁵⁰⁵ Heiberg: 892.

⁵⁰⁶ Heiberg: 854.

Motsetningen mellom monarkister og republikanere var på mange måter den samme som den alminnelige motsetning mellom nærsynte materialister og de idealister som vender blikket framover og ser de store linjer i utviklingen.⁵⁰⁷

På den annen side er det viktig å påpeke at de taktiske monarkistene ikke ga avkall på all verdens *prinsipper* i sin jakt på trygghet og velstand. Som jeg har vært inne på, var det helt avgjørende for dem at de mente at det konstitusjonelle monarkiet kom til å arte seg vesentlig som en republikk: All makt var tiltenkt folket, kongen skulle blott være en gallionsfigur. Det fullendte demokratiet – det mest basale prinsippet i republikken – skulle bli innført også med kongedømmet. Derfor hevder alle monarkistene at det er ubetydelig forskjell, ja i *praksis* ingen forskjell, mellom de to statsformene. Slik mener de også å bevare sin moralske integritet.⁵⁰⁸ Løvland trekker det endog så langt som å si ”at der er ingen *principiell* forskjell mellom disse statsformer ...”.⁵⁰⁹ (min kursivering)

Republikanerne fnyser i kor over et slikt standpunkt.⁵¹⁰ Castberg mener det blir like meningsløst som å si at ”af princip er jeg venstre, men praktisk er jeg høire.”⁵¹¹ Den republikanske lederen hevder at spørsmålet om en folkevalgt eller en konge skal være landets øverste leder, i høyeste grad er en *prinsippsak*.⁵¹² Uavhengig av om Norges fremtidige konge kommer til å få stor politisk makt, mener han at monarken ikke desto mindre vil besitte stor *symbolsk* makt. Kongen skal fungere som et forbilde og legemliggjøre det som er ”stort og fornemt i samfundet.”⁵¹³ Hvis stillingen som landets formelt øverste leder går i arv – hvis den ikke kan gripes gjennom talent og iherdig innsats – ja, da gjelder ikke lengre ordene: ”Gud hjelper den, som hjelper sig selv ...”.⁵¹⁴ Monarkisten Edvard Opdahl sier at symbolikk er irrelevant så lenge den ikke har noen reell effekt. For sin egen del mener han det aldri har vært en hemsko for hans ambisjoner ”at jeg ikke har havt utsigt til at blive statschef.”⁵¹⁵

Castberg peker på at det uansett bryter med likhetsprinsippet at én mann skal ha andre rettigheter enn resten av folket og viser til de ”kongelige prærogativer.”⁵¹⁶ Eriksen forfekter at

⁵⁰⁷ Ferkingstad: 111.

⁵⁰⁸ Heiberg: 751, 755 og 854.

⁵⁰⁹ Heiberg: 712.

⁵¹⁰ Heiberg: 869, 894, 900

⁵¹¹ Heiberg: 877.

⁵¹² Heiberg: 879.

⁵¹³ Heiberg: 771.

⁵¹⁴ Heiberg: 869.

⁵¹⁵ Heiberg: 853.

⁵¹⁶ Heiberg: 868.

det i alle tilfeller gjelder å finne en *form* som reflekterer *innholdet*. Han sammenlikner kongedømmet Norge vil få med et tomt skall. Dette skallet har bare én funksjon; det bidrar til å spre en ”falsk glans ... som er aldeles uforligelig med moderne menneskers tænkemåde.”⁵¹⁷ Heri mener Eriksen det ligger et viktig prinsipp; han hevder at *demokratiet* er den førende ideen i samfunnet og at det er essensielt ”at indholdet, den ledende tanke i vort samfundsliv, faar en form som ogsaa svarer og passer dertil.”⁵¹⁸

På dette svarer ikke Løvland, ei heller noen andre monarkister, høyst trolig fordi de var enige i kritikken. Og hvorfor skulle de ikke være det? Det *er* unektelig en prinsipiell forskjell mellom styreformene det var snakk om. Som vist handler det litt om *demokrati*; uavhengig av om kongen benytter sin formelle makt, ligger – det som Eriksen påpeker – en symbolsk forskjell i at en ikke-folkevalgt formelt har denne makten. Dette bryter også unektelig med *likhetsprinsippet*. For å sitere Konow: ” Er der nogen forskjel mellem et konstitutionelt kongedømme og en republik, saa ligger den først og fremst deri, at i kongedømmet har man en arvelig statschef.”⁵¹⁹ Løvland fortjener derfor kritikken han får. Men selv om det primært er utenriksministeren som får gjennomgå, var kritikken også var myntet på monarkistene som sådan, som alle forfektet at forskjellen mellom statsformene var prinsipielt ubetydelig.

Republikanerne må derfor sies å vinne den prinsipielle debatten om statsformene. Det er likevel ikke ensbetydende med at monarkistene hadde mistet sin moralske integritet. Det mest sentrale republikanske prinsippet – at folket og deres representanter skal bestemme – hadde de, slik de selv hevdet, ivaretatt. De fleste vil også være enige i at det i seg selv ikke er prinsippløst å inngå kompromisser. En holdning om at det er rett å gi avkall på enkelte verdier for å verne om andre man setter høyere, kan fint betraktes som et prinsipp i seg selv. Det vil derfor være riktig å hevde at de taktiske monarkistene var langt mer opptatt av prinsipper enn det republikanerne framstilte dem som: De hadde aldri gått inn for kongedømmet dersom det hadde forutsatt å kaste vrak på demokratiet.

Dette ser man også tydelig på hvor åpne de er om at de isolert sett synes republikken er den ideelle statsformen: ”Havde vi havt republikken, skulde jeg ikke ønsket at indføre arveligt

⁵¹⁷ Heiberg: 723.

⁵¹⁸ Heiberg: 724.

⁵¹⁹ Heiberg: 703.

kongedømme ...”, fastslår Løvland.⁵²⁰ ”Havde vi i dette øyeblik en bestaaende, indarbeidet republikansk statsforfatning, vilde det ikke et øyeblik falde mig ind at ønske noget modsat, end sige arbeide derfor.”, fastslår Hagerup Bull.⁵²¹ Harald Bothner: ”Det er mange som mener at republikken ideelt seet er den bedste statsform. Det er min mening ogsaa, og det har altid været min mening.”⁵²²

Denne ærligheten kan synes tilforlatelig. Samtidig hadde ikke de taktiske monarkistene noe å tape på den, snarere tvert imot: Alle både i og utenfor stortingssalen visste at de prinsipielt sett satte republikken høyest. Å lyve om dette ville ha fremstått tåpelig, og det ville også vært lite hensiktsmessig med tanke på at det brede lag av befolkningen delte deres oppfatning om at republikken var den beste styreformen, men ikke for en hver pris.

Så er det et annet spørsmål om pragmatikken var nødvendig. Som vi har sett var den trolig ikke det. Men det er viktig å påpeke at dette var vanskelig å forutsi i 1905. De taktiske monarkistene ga ikke avkall på republikken med lett hjerte, de gjorde det i all hovedsak fordi de mente det ikke var verdt å risikere den unge statens trygghet og velstand. De fikk ulne råd fra statstopper i utlandet, de fikk klare råd fra næringstopper i hjemlandet, de fleste fikk også minst like klare råd fra en bestemt regjering med en meget bestemt bergenser i toppen. De valgte det tryggeste, og det er vanskelig å bebreide dem for det. Likevel: De taktiske monarkistene hevdet at republikanerne var den naive og blåøyde part, men denne påstanden kan sies å være like treffende for dem selv.

Hva så med republikanerne? Var de så rake i ryggen som de likte å framstille seg som? I hvert fall ikke alle. Som sagt gikk samtlige venstrerepublikanerne inn for Bernadottetilbudet den 7. juni. Majoriteten av republikanerne hadde altså ikke vært mer prinsippfaste enn at de hadde stemt *for* monarkiet noen måneder i forkant.⁵²³ Bakgrunnen for det var som vi husker en blanding av at de fryktet krig mot Sverige, og at de anså faren for at Bernadottene skulle slå til på tilbudet som svært liten. Men ingen kunne ikke være helt sikre på at tilbudet ville bli avslått. I det hemmelige stortingsmøtet dagen før avgjørelsen, sa for eksempel Carl Stousland

⁵²⁰ Heiberg: 715.

⁵²¹ Heiberg: 784.

⁵²² Heiberg: 851.

⁵²³ Paralleller til dette fantes også i den øvrige debatten: Om høsten agiterte fem hovedstadsaviser for republikken, mens tidligere på året var det kun Social Demokraten. Dagbladet og de andre fryktet – lik venstrerepublikanerne – at forholdet til svenskene skulle bli skadet dersom man veivet republikkens fane i været: Det var som sagt først i kjølvannet av Karlstadforliket var underskrevet – den 23. september – at republikanerne gradvis kom på banen. Ferkingstad: 53 og 79-80.

at når han ville stemme for Bernadottetilbudet så var det med tungt hjerte, men det blir ”nødvendigt konsekvent og loyalt at søge at sætte alle større hensyn over de mindre ...”.⁵²⁴ Også republikanerne visste altså hva det ville si å sette prinsipper til side foran overordnede hensyn.⁵²⁵

På tross av dette, må man kunne slå fast at republikanerne var mer prinsippfaste enn de taktiske monarkistene. Når de brant for republikken var dette nettopp i første rekke av *prinsipielle* grunner. Selv om de til stadighet hevdet noe annet, trodde de nok ikke egentlig at Norge kom til å arte seg nevneverdig ulikt under et konstitusjonelt monarki enn under en republikk. Men målet deres var – som Eriksen uttrykte det – at ”indholdet ... faar en form som ogsaa svarer og passer dertil.”⁵²⁶ Dette var dog ikke ensbetydende med at idealene gikk på bekostning av alle andre hensyn, slik som monarkistene hevdet. La meg avslutningsvis støtte meg til Ferkingstads ord:

Det er riktig at de i stor utstrekning hadde en religiøs tro på sin idé. Men det er ikke det samme som at de også savnet et virkelighetsnært politisk alternativ til kongepolitikken. De hadde et realistisk alternativ.⁵²⁷

⁵²⁴ Stortinget: 70.

⁵²⁵ Det faktum at mange republikanere tidligere hadde gått inn for monarkiet ble merkelig nok ikke trukket fram av monarkistene i den prinsipielle debatten.

⁵²⁶ Heiberg: 724.

⁵²⁷ Ferkingstad: 113.

Avslutning

Hvem argumenterte *best*?

Nå har vi vært gjennom en tykk skog av argumenter. Det er ikke rom for å gjenta disse i detalj, og det er heller ikke ønskelig. I stedet skal jeg prøve å peke ut stiene jeg har tråkket opp underveis, og samle disse til en vei som kan lede oss til svaret på det overordnede spørsmålet: Argumenterte monarkistene eller republikanerne *best* alt i alt? Det vil si: Kom monarkistene eller republikanerne med de mest saklig og relevant poengene?

La oss se hva andre forskere har ment. Mest interessant er det å se på Eide, siden han er den eneste som har sett inngående på stortingsdebatten for seg selv. Eide skriver: ”Det kan ikke nektes for at republikanerne var overlegne i debatten ...”.⁵²⁸ Det er imidlertid flere som har uttalt seg om hele ordskiftet rundt statsformen, og siden stortingsdebatten som sagt gir et representativt bilde av denne, kan vi stole på at dommene deres også kan appliseres på debatten vi har sett på. Ikke i noen av verkene jeg har tatt for meg, blir det hevdet at monarkistene vant diskusjonen hva angikk saklige argumentasjon. Bernt A. Nissens konklusjon er representativ: ”... i argumentasjonen har republikanerne som rimelig kan være, overtaket. De fleste rasjonelle argumenter var på deres side ...”.⁵²⁹

Eide hevder videre at debatten jevnt over holdt et relativt lavt nivå. ”Det meste av det som talerne kom med var forhold som lå utenfor Norges grenser og ikke passet for den forhåndenværende situasjon.”⁵³⁰ Uten at han sier det eksplisitt, synes det som han mener at partene var *jevndårlige* på dette punktet.⁵³¹ Som jeg har forsøkt å vise, er jeg helt enig i at det ble trukket inn svært mange historiske eksempler og paralleller til utlandet, og at disse oftest var irrelevante. Jeg vil imidlertid hevde at republikanerne var den svakeste parten på dette punktet, fordi de gang på gang sammenliknet det fremtidige norske kongedømmet med (tilnærmede) enevelder. Eide overdriver imidlertid når han sier at det *meste* av argumentene ikke passet for Norges situasjon i 1905. Sammenlikningen med andre republikker og kongedømmer stod sentralt i debatten, men enda mer ble det fokusert på Norges daværende

⁵²⁸ Eide: 397.

⁵²⁹ Nissen, B. A., 1905, Olaf Norlis forlag, Oslo 1930: 182.

⁵³⁰ Eide: 396.

⁵³¹ Eide: 397.

stilling, både med sikte på samfunnet innad, og ikke minst med sikte på landets relasjoner utad.

Også innen disse sentrale spørsmålene må det imidlertid sies at debatten holdt et nokså lavt nivå. Rettere sagt: Begge parter er ikke så aller verst til å forsvare sin foretrukne styreform på saklig vis, det er i første rekke *angrepene* på motpartens statsform som savner røtter i virkeligheten. Denne distinksjonen har (meg bekjent) ikke blitt påvist tidligere, og selv om solid forsvar og overdrevent angrep kjennetegner mange politiske debatter, mener jeg at den er viktig å fremheve. Republikanerne uttrykker gang på gang sterk frykt for at kongen skal ta i bruk formell, så vel som uformell makt, og de er også sterkt skeptiske til fyrsteforbindelser de mener vil vikle Norge inn i krig og konflikt. Alle disse skrekkscenariene var urealistiske. Det samme med monarkistene: De forfekter gjentatte ganger at en republikk vil være meget risikabelt både med tanke på landets økonomi og sikkerhet. Også dette må sies å være en stor overdrivelse.

Sannheten var høyst trolig at verken monarkiet eller republikken utgjorde noen fare for den unge staten Norge. Verken med tanke på demokrati, sikkerhet eller økonomi. Når alle disse basale hensynene ble ivaretatt med begge statsformer, var det som stod igjen, *prinsippene*. Når Eide skal begrunne hvorfor han mener at republikanerne var den overlegne parten, gjør han det da også ved å hevde at de vant den prinsipielle delen av debatten. Han redegjør imidlertid ikke skikkelig for påstanden.⁵³² Det mener jeg å ha gjort. Selv om republikanerne overdrev de demokratiske farene ved et monarki, må de gis rett i at det bryter med det demokratiske prinsippet at en ikke-folkevalgt sitter med utstrakt politisk makt, om enn kun på papiret. I første rekke må republikanerne gis rett i at monarkiet bryter *likhetsprinsippet*. Det er unektelig forskjellsbehandling at landets øverste formelle leder har rettigheter som ingen andre har, og dessuten at stillingen hans ikke kan besettes av andre enn en liten familie i et stort slott. Castberg var republikanernes førende stemme gjennom stortingsdebatten, og han var også den – uavhengig av gruppering – som slang om seg med flest usannheter. I likhet med de andre republikanerne visste han imidlertid å presisere hva som var gruppens fremste mål: ”Det afgjørende er, at man faar en folkevalgt, en af folket eller dets repræsentanter valgt statschef ... at man faar folketsyret helt ud anerkjent.”⁵³³

⁵³² Eide: 397.

⁵³³ Heiberg: 875.

Endelig må det sies at republikanerne argumenterte best også når det kom til folkeavstemningen; denne ble med regjeringens kabinettsspørsmål mindre fri enn hva som kan sies å være demokratisk legitimt. Av disse grunnene vil jeg si meg enig med alle historikerne som tidligere har hevdet at republikanerne argumenterte *best*.⁵³⁴

Det at republikanerne må sies å ha argumentert best, impliserer likevel ikke at de argumenterte mest *overbevisende*. Jeg har kontinuerlig kommet med små betraktninger rundt hvorfor republikanerne og monarkistene argumenterte som de gjorde, disse betraktningene skal nå sammenfattes og utbroderes i en retorisk analyse.

Retorisk analyse

Den retoriske situasjonen

Jeg skal begynne med å forsøke å avdekke *den retoriske situasjonen*. I denne kartlegges hvem de ulike partene var og hvilken agenda de hadde. Altså hvem de prøvde å overbevise, og om hva. Med dette utgangspunktet kan jeg lettere fastslå hvorvidt de ulike retoriske strategiene de benyttet var formålstjenlige eller ikke.

Hvem var så de ulike partene i stortingsdebatten? Underveis har jeg nesten utelukkende referert til monarkistene og republikanerne. Sannheten er at det fantes flere enn disse to gruppene. De konservative monarkistene hadde til dels sin egen agenda. De forstod at de måtte støtte regjeringens proposisjon, men de likte den ikke, aller helst hadde de sett at stortinget valgte kongen uten å spørre folket. Derfor kom de – og i første rekke deres leder Hagerup – stadig med små stikk til regjeringen. På samme måte kan man si at republikanerne heller ikke utgjorde en samlet front. Sosialdemokratene befant seg i en friere posisjon enn venstrerepublikanerne, siden de ikke hadde noen partifeller i motsatt leir å ta hensyn til. Derfor kunne de for eksempel rakke ned på regjeringen i større grad enn republikanerne. Ikke desto mindre skal jeg i denne retoriske analysen fortsette å operere med monarkistene og republikanerne som de hovedpartene i debatten. Det må de nemlig sies å ha vært, fordi de til

⁵³⁴ Siden jeg har referert så mye til Ferkingstad underveis, er det selvsagt relevant å høre hva han mener om saken. Grunnen til at jeg ikke har nevnt ham, er at han ikke kommer ikke med noen samlet dom over verken stortingsdebatten eller ordskiftet rundt statsformen i sin helhet. Men ettersom han mener at det republikanske prosjektet ikke utgjorde noen fare, synes det klart at han ender opp på samme standpunkt som meg og de øvrige forskerne.

syvende og sist delte de viktigste *målene*. Hvilke målsetninger var dette? Hvilken agenda lå bak deres taler, og som de følgelig måtte forme sin retorikk etter?

Rent formelt var dette en debatt som handlet om å få sine proposisjoner stemt igjennom. Det kunne derfor være rimelig å anta at både monarkistene og republikanerne nær et ønske om overbevise *motparten* om å stemme for sin (eller for republikanernes del *sine*) forslag. Som sagt hersket det imidlertid ingen tvil om at regjeringsproposisjonen kom til å bli vedtatt; frontene stod steilt mot hverandre, og ingen viste tegn til å vike. Det kan derfor virke usannsynlig at grupperingene formulerte sine setninger først og fremst med tanke på overbevise motstanderen, men snarere med tanke på å overbevise *folket*. Når monarkistene og republikanerne stod og talte i stortingssalen, så de imidlertid ikke folket inn i øynene, men hverandre. De kjente også hverandre langt bedre enn de kjente folket, og de visste at de ville få høre det dersom de sa noe som motparten var uenig i. Det er derfor rimelig å anta at både monarkistene og republikanerne ønsket å gjøre en form for *inntrykk* på hverandre. Hva slags inntrykk dette var, er ikke helt godt å si. Jeg skal derfor ha som et delmål i denne retoriske analysen å finne ut av nettopp det.

Folket er nevnt. Selv om talerne ikke så dem i øynene (skjønt noen av dem var tilstede under debatten), kan herske liten tvil om at begge grupperingene ønsket å overbevise *folket*. Dette har da også vært en operative hypotese underveis. Som sagt kom talene til å øve betydelig innflytelse på folkeopinionen, men det var ikke gitt at dette skulle bli tilfellet på forhånd. Regjeringen ønsket nemlig at debatten skulle holdes for lukkede dører. Årsaken var at den ville å informere om konfidensielle saksforhold av relevans for debatten. Det var primært snakk om det faktum at de fleste utenlandske maktene hadde gitt signaler om at de ville anerkjenne Norge umiddelbart. Derfor begynte stortingsdebatten den 28. oktober som et lukket møte. Men etter forslag fra Berner, ble det enighet om at Løvland skulle komme med den konfidensielle informasjonen med det samme, og at resten av debatten skulle være offentlig.⁵³⁵

Dette kunne vitne om at politikerne ikke hadde utarbeidet talene sine med tanke på befolkningen. Det vil nok imidlertid være en feilaktig antakelse. Alle visste nemlig at forhandlingene kunne ende opp for åpne dører, og mange ønsket det også.⁵³⁶ Når Berner

⁵³⁵ Stortinget: 408-409.

⁵³⁶ Stortinget: 408-409.

argumenterte for at debatten burde være offentlig, var en av de viktigste grunnene han oppga at ”disse forhandlinger vil være en forklaring, en veiledning for nationen.”⁵³⁷ Det var likevel republikanere som var den mest ivrige parten. Siden det var klart at monarkistene hadde størsteparten av befolkningen på sin side, var det republikanerne som hadde det største behovet for å nå ut til massene. Dette forklarer også hvorfor republikanerne hadde desidert mest taletid (se Vedlegg 1). Særlig var de mest aktive den siste dagen. Monarkistene mente spørsmålene var ferdigdiskuterte, men republikanerne insisterte på å holde fram, og det på tross av de ikke hadde noen nevneverdig nye poenger å komme med. I stedet kom de med en rekke ”gjentakelser, som således skulde ha en agitorisk virkning utad.”⁵³⁸

Utgangspunktet mitt er altså at debattantene ville overbevise folket og dessuten gjøre et inntrykk på hverandre. Hvilket inntrykk det var snakk om, og hvorvidt de retoriske strategiene deres var egnede for å nå de to målene, er det jeg skal forsøke å finne ut av nå. Måten jeg skal gjøre det på, er å prøve å kartlegge hva som var det mest *særegne* for retorikken til de to partene. Som sagt utgjør klare og gode argumenter en del av retorikken, og den delen er jeg ferdig meg. Det jeg vil se på nå, er snarere hvor dyktige de ulike partene var til å *fremstille* argumentene sine som saklige. Jeg har også nevnt bruk av patos underveis. Avslutningsvis i analysen skal jeg prøve å sammenfatte på hvilken måte de brukte patosen, og hva slags effekt denne kan ha hatt på deres målsetninger.⁵³⁹

Før analysen jeg starter med analysen, må jeg si noen få ord om befolkningen og rikspolitikerne à la 1905. Det var nemlig på disse retorikken var myntet, ikke på oss av i dag. Monarkistene og republikanerne i stortingssalen utgjorde på mange måter en homogen gruppe. Felles for dem alle var at de var utdannede menn, kvikkere og mer kunnskapsrike enn snittet av befolkningen. Vi kan med andre ord regne med at relevante, faktabaserte og logiske resonnementer ville gå hjem hos flesteparten. *Logos* mer enn *patos*, enn si *etos*, ville nok være den beste appellformen å spille for å overbevise dem om noe. Patos burde imidlertid heller ikke være å forakte. I bunn av begge parter synspunkter lå sterke følelser og prinsipper – demokrati, tradisjonisme, fred og velstand – så det ville nok være en fordel å bruke patos i de rette sammenhengene. Idealet for politisk tale var da også noe annerledes i 1905, enn det er

⁵³⁷ Stortinget: 409.

⁵³⁸ Eide: 419.

⁵³⁹ Jeg går ikke ned på setningsnivå for å studere retoriske virkemidler som kontraster, retoriske spørsmål, metaforer, similer osv. Grunnen til det, er at oppgavens rammer ikke gir plass til en slik inngående retorisk analyse, og jeg mener dessuten at det ikke ville ha vært veldig oppklare mye med sikte på problemstillingen min.

i dag. En patosfylt høystil var langt mer anerkjent og utbredt.⁵⁴⁰ Man måtte ikke bruke store ord og spille på store følelser, men de som gjorde dette – slik som Hagerup Bull og Castberg – ble allment ansett som de fremste talerne.⁵⁴¹ Likevel hadde monarkistene og republikanerne sine forskjeller, og disse skal jeg komme tilbake til. Hva gjaldt folket, var de nok i vesentlig grad like oss. Men i likhet med rikspolitikerne satte de nok enda mer pris på patos og høystil, enn hva de fleste gjør i dag. Endelig må man huske at de også befant seg i en spesiell situasjon i 1905. De var slitne og også bekymrede etter et begivenhetsrikt og turbulent år. Dette kommer jeg imidlertid nærmere tilbake til i den siste delen, hvor jeg skal forsøke å vise hvorfor folket stemte som det gjorde.

Idealet var saklighet, men ...

Da kan vi begynne: Som sagt satte rikspolitikerne i 1905 saklighet høyt, og saklighet blir da også fremmet som et ideal av både republikanerne og monarkistene.⁵⁴² Idealet kommer for det meste fram indirekte, for eksempel gjennom oppfordringer, som når Eriksen sier: "... hver den, som vil se *uhildet og fordomsfrit* paa sagen ...".⁵⁴³ (min kursivering) Oftest fremmes dog idealet gjennom at partene beskylder hverandre for å fare med usannheter og "overdrivelser".⁵⁴⁴ Både monarkistene og republikanerne er flinke til å benytte dette grepet, men monarkistene er de mest ivrige. De beskylder gjentatte ganger republikanerne for å bruke "meget sterke udtryk ...".⁵⁴⁵ Bothner sier for eksempel: "Der har været brugt sterke ord under denne debat; men om dette punkt har det været brugt saa sterke ord, at de tildels falder ud i sin karikatur ... de er i den grad overdrevne, at de ikke skulde trænge nogen gjendrivelse."⁵⁴⁶ Han sikter til at republikanerne har brukt ord som "karikatur" og "den rene humbug" i sin omtale av regjeringens planlagte folkeavstemning.⁵⁴⁷

Ved en annen anledning reagerer Berner sterkt på at republikanerne har hevdet at 7. juni-vedtaket "sprængte forfatningen ...".⁵⁴⁸ Som den forstandige mannen han er, sier han at han forstår at republikanerne ønsker å kjempe for sin overbevisning, men han "forstaar ikke, at de

⁵⁴⁰ Johansen, A., *Talerens troverdighet – tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*, Universitetsforlaget, Oslo 2002: 110-111.

⁵⁴¹ For litteraturhenvisning se Vedlegg 2.

⁵⁴² Heiberg: 743, 813.

⁵⁴³ Heiberg: 723.

⁵⁴⁴ Heiberg: 742.

⁵⁴⁵ Heiberg: 831.

⁵⁴⁶ Heiberg: 848.

⁵⁴⁷ Heiberg: 848.

⁵⁴⁸ Heiberg: 827.

herrer kan *nedlade sig* til at bruge *den slags* argumenter.”⁵⁴⁹ Ved et annet tilfelle mener Berner at Konow overdriver, og stortingspresidenten ber ham følgelig tenke ”rolig over saken ...”.⁵⁵⁰ Debattantene var selvsagt selv klare over at saklighet – eller påstått saklighet – kunne brukes som hersketeknikker, noe som tydelig kommer fram når Castberg ikke lenge etterpå bruker Berners grep for å komme med et stikk til Løvland: ”Jeg vil bruke hr. Berners uttrykk: Hvis hr. Løvland vil tenke rolig over saken ...”.⁵⁵¹

Ofte skli­r imidlertid beskyldningene om løgn og overdrivelse ut i ny løgn og overdrivelse, og dette gjelder i første rekke for republikanerne. Eriksen sier for eksempel at monarkistens påstand om at Norge fortsatt er et monarki ”maa hentes fra eventyret om keiserens nye klæder.”⁵⁵² Den fyndige presten fra nord fortsetter med sine hyperboler og sier at dersom Norge skulle få en ny konge, så vil kongen ”savne ethvert retsligt grundlag for sin stilling.”⁵⁵³ Når monarkistene irettesatte republikanerne for ofte å ty til sterke uttrykk og overdrivelser, gjorde de det med rette. Men overdrivelsene må sies å ligge mer i *formen* enn i innholdet, noe man i retorikken kaller *hyperboler*. Når for eksempel Eriksen sier at påstanden om at Norge fortsatt er et monarki må være hentet ut fra eventyret om keiserens nye klær, mente han selvsagt ikke dette bokstavelig. Det var en overdreven måte å få fram at han var uenig at grunnloven slo fast at Norge var et kongedømme på.

Det var ikke bare slike hyperboler som brøt med saklighetsidealet, det verserte også mye humor, spott og spe. Syrlige kommentarer ble benyttet nokså hyppig av begge parter, men i likhet med hva som var tilfellet med hyperbolene, var republikanerne den mest aktive parten. Hougen kritiserer for eksempel Aklestad for å ha brutt med sine republikanske prinsipper på bakgrunn av at han har forelsket seg i kongehusets prakt: ”... saa kan vi vel haabe, at naar han en gang vaagner af kongeruseren, vil han atter vise sig at være den gamle, om han kanske til en begyndelse vil have tømmermænd.”⁵⁵⁴ Det å beskyld­e monarkistene for å ha valgt kongedømmet ut av forfengelig­hetshetshensyn, var i det hele tatt en utbredt strategi. Eriksen: ”... man har forelsket seg i denne gammeldagse glans og pragt ...”.⁵⁵⁵ Republikanerne er

⁵⁴⁹ Heiberg: 827, 831.

⁵⁵⁰ Heiberg: 745.

⁵⁵¹ Heiberg: 773.

⁵⁵² Heiberg: 721.

⁵⁵³ Heiberg: 721.

⁵⁵⁴ Heiberg: 933.

⁵⁵⁵ Heiberg: 724.

også freidige nok til å gjør narr av monarkistene når de irttesetter dem på dette punktet. Konow: ”... jeg tør ikke sige *fine* forbindelser mer; for da bliver hr. Berner fornærmet.”⁵⁵⁶

Hva var bakgrunnen for at republikanerne hadde den gjennomgående mest aggressive og overdrevne språkføringen? For det første kan det tenkes at folk med radikale holdninger – noe republikanerne generelt sett hadde – jevnt over verdsetter en noe voldsom språkdrakt. De som higer etter endring drives ofte av en sterk pasjon, og denne speiles gjerne i språket. En slik beskrivelse treffer i hvert fall de tre ledende republikanerne godt: Castberg, Konow og Eriksen var alle av det steile og fyrrige og slaget.⁵⁵⁷ For det andre var det nok en helt bevisst *strategi*. Republikanerne utgjorde det klare mindretallet, det er derfor sannsynlig at de mente de måtte rope ekstra høyt. Både for å bli hørt av monarkistene, men også for å trenge gjennom de tykke veggene i stortingssalen og ut til massene.

Republikanerne preges imidlertid av en splittethet. På den ene siden fremstår de kampvillige, på den andre, resignerte. Kampvillige fordi de brant for saken og ønsket å vise all verden at de hadde rett. Resignerte fordi de visste at regjeringsproposisjonen ville bli stemt igjennom. Arnesen sier at han skulle ønske stortingsflertallet kunne slutte opp om Timandsforslaget, for dernest å føye til: ”... men der er sandsynligvis ikke nogen stemning for det.”⁵⁵⁸ Republikanerne hevdet imidlertid gjentatte ganger at de ikke desto mindre kom til å vinne valget. Eriksen: ”Der vil blive flertal for republiken ...”.⁵⁵⁹ Men det var nok mest et spill for galleriet. Innerst inne trodde de nok at slaget var tapt. Gitt denne situasjonen, virker det realistisk at republikanerne søkte å hale i land den lille seieren de kunne. Hvilken seier var det? Jo, de kunne rakke ned på monarkistene, ikke levne noen tvil om at de mente at å slåss for kongedømmet var både umoralsk, feigt og unødvendig.

Deres aggressive tone rettet seg da også i første rekke mot *de taktiske monarkistene*. Både på stortinget og i det offentlige rom, hadde republikanerne alt i en drøy måned blitt framstilt som naive svermere.⁵⁶⁰ De følte seg sviktet av sine egne, og det uten grunn. Som den svakeste og mest sårede parten, søkte de den oppreisningen de kunne, ved å gjøre det krystallklart for de taktiske monarkistene at de selv mente å ha valgt rett, mens de hadde valgt feil. Endelig

⁵⁵⁶ Heiberg: 824.

⁵⁵⁷ Nilson: 31. Denne referansen dekker ikke hele påstanden, resten fremgår av debatten og mikrobiografien.

⁵⁵⁸ Heiberg: 832.

⁵⁵⁹ Heiberg: 845.

⁵⁶⁰ Ferkingstad: 90.

handlet det ikke bare om republikk vs. monarki; de fleste av republikanerne var også bitre på flertallet av monarkistene for Karlstadforliket. Her vil jeg følgelig hevde og ha funnet ut hva slags *inntrykk* republikanerne ønsket å gjøre på monarkistene (da primært de taktiske): De ønsket delvis å overbevise dem om at de hadde rett, men også å latterliggjøre og å såre dem. En slik påstand underbygges av følgende utdrag fra Eriksens memoarer:

I Stortinget hadde det vært slik, stort sett, at menn fra forskjellige partier kunne stå hardt mot hverandre under forhandlingene om en sak, og likevel omgås hverandre på både fredelig og hyggelig vis. Etter 7. juni og året ut var det blitt helt annerledes. Det var kommet inn en hatsk og bitter stemning.⁵⁶¹

Monarkistene kjente selvsagt godt til republikanernes overdrevne og aggressive tone, og de forstod nok også deres grunner for å benytte den. Det forhindret dem likevel ikke fra å irettesette dem for den. Og de gjør det i et motsatt toneleie, nemlig et dempet og ansvarlig et. De anklager republikanerne gjentatte ganger for å komme med ”spottende tale”.⁵⁶² Hagerup Bull kommenterer språket til Castberg og sier: ”[Jeg] bruker meget svage udtryk, naar jeg kalder det for nedsættende ...”.⁵⁶³ Berge: ”Der har fra flere hold med et stænk af ironi eller med et stænk af humor – jeg skal tage det i den bedste mening – været talt om svigten af idealer.”⁵⁶⁴ Konow kommer med flere stikk til Berner, og stortingspresidenten innleder motsvaret sitt på følgende vis:

Jeg tror, jeg tør sige, at jeg ikke hører til de repræsentanter, som er tilbøjelige til at lægge debatten personlig an. Naar jeg ikke desto mindre kommer til at begynde min tale nu med et lidet personligt mellemværende mellem hr. Konow og mig, saa er det kun for at faa det saa at sige ud av verden, forat jeg derpaa kan gaa over til de rent saglige forhold, som der her er tale om.⁵⁶⁵

Denne nøkternheten må sies å være spesielt særegent for Berner, men utsagnet er ikke desto mindre representativt for monarkistene. Bakgrunnen for denne sindige – enn si *patroniserende* – tonen var nok delt. Som jeg skal komme tilbake til, var det nok en strategi for å overbevise befolkningen om de var den nøkterne part som kunne stoles på. Men det virker sannsynlig at monarkistene der og da – i stortingssalen hvor alle republikanerne satt og hørte på – også opptrådte patroniserende for å *nedverdige* republikanerne. Dette behovet

⁵⁶¹ Eriksen: 122.

⁵⁶² Heiberg: 787.

⁵⁶³ Heiberg: 788.

⁵⁶⁴ Heiberg: 924.

⁵⁶⁵ Heiberg: 826.

hadde nok særlig de taktiske monarkistene slik som Berner, og det på samme bakgrunn som republikanerne. Når meningsfeller blir uenige i en sak som er viktig for dem begge, oppstår det gjerne et behov hos begge parter om å forfekte fortreffeligheten av sitt standpunkt. (De taktiske) monarkistene ønsket følgelig å gjøre omtrent samme *inntrykket* på republikanerne, som det republikanerne ønsket å gjøre på dem. De ville vise at de hadde rett, og de ønsket dessuten å understreke på sårende vis at de mente at republikanerne hadde valgt feil. Der hvor republikanerne gikk inn for en spotsk tone, valgte monarkistene en mer overbærende og kjølig.

Men det var ikke bare tone og form det var snakk om, men også *innhold*. Jeg må kort gå tilbake til argumentene, ettersom også disse stod i samsvar med målet begge parter hadde om å vise at de hadde valgt den rette statsformen. Det var nemlig symptomatisk for både monarkisten og republikanerne at de nektet å gå motsatt leir i møte. Snarere insistere de på at sin foretrukne statsform var overlegen på *alle* fronter. Partene erklærte krig og la seg ned i hver sin skyttergrav. Ofte fortsatte de også å grave og fant historiske fragmenter som de brøt ut av helheten og slynget av gårde i retning motstanderens leir: *Rikt kulturliv i Bayern her! En gal konge i Bayern der!* Store deler av diskusjonen artet seg som infantile forsøk på å ha valgt rett.

Det må likevel nevnes at de taktiske monarkistene er noe fram og tilbake. Ved flere anledninger tar de seg i det og bedyrer at republikken *isolert sett* er den beste statsformen.⁵⁶⁶ De nekter ikke desto mindre konsekvent for at de prinsipielle gevinstene ved republikken er av betydning, og de kommer altså gjentatte ganger med det som må kunne karakteriseres som usaklige forsvar av gamle kongedømmer.

Det er ikke helt lett å fastslå hvilken av partene som mente at de hadde vunnet den interne kampen om å såre samt å ha rett. Det meste tyder på at flertallet fra begge hold var oppriktig overbevist om at deres standpunkt var det rette. Men republikanerne lot seg opprørere mer enn monarkistene, nettopp fordi de utgangspunktet var den svakeste part, og fortsatte å være det etter debatten. Selv om Castberg og Eriksen gikk ut med hevet hode etter debatten, var det nok tungt å holde det oppe.

⁵⁶⁶ Man kunne tenke seg at det var enkeltpersoner som opptrådte saklig eller usaklig konsekvent. Slik var det imidlertid ikke: De fleste monarkistene (og republikanerne) kom med dårlige og gode argumenter om hverandre.

Faderen vs. sønnen

Som sagt kom også monarkistene relativt ofte med stikk til motstanderen, men de gjorde det primært i en kontrollert og belærende tone. Hougen hadde som vi husker angrepet Aklestad for å ha brutt med sine republikanske prinsipper. Arnesen hadde gjort det samme, og Aklestad svarer ham i en manér typisk for monarkistene: ”jeg kan kun beklage, at hr. Arnesen trods sine graa haar ikke er kommet til mere mands modenhed, end at ... slaa seg i selskab med de radikaleste socialister ...”.⁵⁶⁷

Ved slike anledninger inntar republikanerne rett som det er den forstandige rollen. Konow: ”Jeg har ikke tænkt at angribe mine modstanderes motiver, jeg pleier ikke at komme med personlige angreb; det er andre herrer i salen, som kommer med personlige angreb.”⁵⁶⁸ Eriksen: ”Denne statsraad Arctander, som saalædes optræder som tugtemester for andre, han undser sig ikke for at udslynge utilbørlige ytringer og utilbørlige insinuationer overfor hr. Konow!”⁵⁶⁹ Republikanerne var selvsagt monarkistenes retorikk bevisst. Eriksen påpeker hvordan Berner grep inn i en liten feide mellom Konow og Arctander på denne måten: ”Hr. Berner havde paa sin *faderlige maade* irettesatt hr. Konow ...”.⁵⁷⁰ (min kursivering)

Karakteristikken Eriksen gir av Berner er god, og den gjelder ikke bare ham, den kan fint overføres til flertallet av monarkistene. Monarkistene utøver i stor grad den *faderlige* rollen. Jeg vil sågar hevde at hvis man skal oppsummere deres retoriske strategi i ett ord, så må det bli dette *faderlig*. Republikanerne blir dermed denne farens uregjerlig sønn. Et slikt bilde er treffende: Sønnen vil som kjent rive sin far ned fra tronen. Han er den opprørske og lidenskapelige, og også den blåøyde og idealistiske, den som vil stole på egne krefter – på ”vort lands evne til at greie sig selv ...”⁵⁷¹ – fremfor å godta livets realiteter.

Dette er mest av alt feilaktig forenkling. Vel var republikanerne mest opprørske og idealistiske, men de var langt mer realistisk orienterte enn det monarkistene framstilte dem som. Poenget i en retorisk analyse er imidlertid ikke å vise hvordan ting *egentlig* var, men hvordan de ble framstilt gjennom debatten. Republikanerne nektet for at de primært var idealister, men de gjorde det i stor grad i *tonen* til en idealist. De gjorde det ikke vanskelig for

⁵⁶⁷ Heiberg: 933.

⁵⁶⁸ Heiberg: 822.

⁵⁶⁹ Heiberg: 840.

⁵⁷⁰ Heiberg: 840.

⁵⁷¹ Heiberg: 936.

monarkistene å spille videre på denne stereotypien, noe de mer enn gjerne gjorde, og de gjorde det i tonen til en velmenende, dog noe overbærende far.

Det var flere grunner til at monarkistene benyttet den faderlige tonen. På den ene siden gjorde de det nok for å forarge republikanerne. På den andre siden må det kunne hevdes at der hvor republikanerne var noe resignerte, var monarkistene blitt så trygge på seier, at debatten på mange måter ikke var så viktig for dem. De befant seg i en situasjon hvor de kunne si seg godt fornøyd med allerede å være den overlegne part. Det at monarkistene hadde ordet klart minst, underbygger påstanden om at de ikke satt inne med et like stort forklarings- og overbevisningsbehov som republikanerne. Det gjør også det faktum at monarkistene var lite tilstede. De utgjorde majoriteten i stortingssalen, men mange av dem lot være å dukke opp, særlig mot slutten av debatten, og særlig når republikanerne talte. Det gikk så langt at det noen ganger var færre tingmenn i salen enn hva regelen påkrevde, og at stortingspresident Berner måtte kalle inn trette monarkister.⁵⁷² Monarkistene hadde *råd* til ikke å bli så engasjerte, det var enkelt for dem å la være å bli aggressive. Men vel så mye var nok den faderlige tonen et bevisst forsøk på å fremstå saklige, slik at de kunne vinne enda flere tilhengere ute blant folket. Forsøket på å redusere republikanerne til ansvarsløse prinsippryttere – enn si umodne barn som trasset for trassens skyld – var likeledes en strategi med samme formål.

Monarkistene opptrådte dessuten faderlige på enda et plan. De framstilte seg som svært ansvarsfulle i *verdiene* de vektla. Det gjaldt å være pragmatiske, det gjaldt i første rekke å sikre landets økonomi og trygghet. Her lå også monarkistenes patos. ”Man taler om arbeidsro!”, stadfester Castberg.⁵⁷³ Det hadde han rett i: Ordet ”arbeidsro” ble benyttet i alt 19 ganger av monarkistene under debatten. Dette oppleves enda oftere enn tallet kan tilsi, spesielt fordi de også benyttet flere liknende begreper som ”ordnede forhold”.⁵⁷⁴ De snakket gang på gang om at Norges interesser skulle settes i høysetet, prinsipielle hensyn fikk komme siden. De henvendte seg direkte til folket og sa at alle landets krefter måtte stå sammen i denne krevende stund. De ville ikke levne *noen* tvil om hvem de var på lag med. Slik ble monarkisten ikke bare den forstandige, men også den *velmenende* og *beskyttende* faderen.

⁵⁷² Eide: 403 og 416 og Heiberg: 837.

⁵⁷³ Heiberg: 774.

⁵⁷⁴ Heiberg: 750.

Man kunne tenke seg at det var republikanerne som tydde mest til patos, siden språkdrakten deres jevnt over var mer voldsom. Men patos handler ikke i seg selv om verken et prangende eller høylytt språk. Det handler om å appellere til følelser. Det gjorde republikanerne også, og det i omtrent samme grad som monarkistene. Men det var andre følelser de appellerte til: I første rekke la de fokus sitt på idealene om demokrati og likhet. Det var ikke urimelig, gitt at det var disse punktene de mente at primært skilte republikken fra monarkiet. Likevel var nok disse idealene mindre viktige for folket, enn mer grunnleggende hensyn som sikkerhet og velstand. Appellen ble også kraftig svekket fordi monarkistene – og også flere av republikanerne – hevdet overbevisende at demokratiet i alle tilfeller ville bli ivaretatt under et norsk kongedømme. Videre spilte republikanerne på folkets selvrespekt. De sa at utlandet ville godta republikken bare nordmennene stod opp for seg selv og turte å stole på egne krefter. Igjen var dette idealer folket satte pris på, men som likevel var underordnet velstand og trygghet. Republikanerne spilte imidlertid på trangen til trygghet også. De hevdet gjentatte ganger at fyrsteforbindelser og kongens makt kunne lede Norge ut på krigseventyr. Dette var nok et riktig kort å spille, men spørsmålet er om ikke folket syntes monarkistene sin versjon av historien virket mer troverdig.

For hvordan kunne de stole på de vågale republikanerne? Monarkistene var nemlig ikke bare iherdige med å kommentere republikaneres umodne tone, de var også svært aktive med å hevde at hele det republikanske prosjektet var *uforsvarlig*. Som vi husker sa de at det hele var en ”prøveklud”,⁵⁷⁵ at republikanerne gjorde det for ”eksperimentets skyld.”⁵⁷⁶ ”Man inbyes til at spadserer fra det bestaaende, lovlige, ordnede tilstande ud i kaos.”, forfekter Hagerup Bull.⁵⁷⁷ Og vi husker følgende utsagnet fra justisministeren: ”Naar der er en slig uro i hele samfundslivet, kommer der ikke til at blive noget ordentligt arbejde.”⁵⁷⁸ Dette var som vi vet store overdrivelser. Men pga. en jevnt over mer saklig tone, fikk nok monarkistene disse skremmebildene til å fremstå som mer realistiske enn hva republikanerne klarte med sine.

Der hvor monarkistene hadde minst overbevisende innhold, hadde de altså den mest overbevisende formen. For republikanerne forholdt seg motsatt. Dette forholdet har (meg bekjent) ikke blitt gjort klart i tidligere forskning, heller ikke med sikte på det øvrige ordsiftet rundt statsformen. Overbevisende for hvem da? Verken jeg eller andre historikere

⁵⁷⁵ Heiberg: 897.

⁵⁷⁶ Heiberg: 851.

⁵⁷⁷ Heiberg: 781.

⁵⁷⁸ Heiberg: 784.

har jo kjøpt monarkistenes retorikk. Jo, for de aller fleste, for *folket* i 1905. Det er vel kjent at monarkistene vant folkeavstemningen; nå har jeg forsøkt å vise hvorfor det var sannsynlig at monarkistens retorikk skulle overbevise den gjengse velger. Argumentene og retorikken i stortingsdebatten og valgkampen var i vesentlig grad var sammenfallende, så vi kan regne med at *fader-sønn-dynamikken* har hatt sin effekt. Det fantes imidlertid også flere andre aspekter ved valgkampen enn retorikken, og for få en helhetlig forståelse av hvorfor folket valgte prins Carl og kongedømmet i 1905, er det vel verdt å se på disse. I oppgavens siste del skal jeg derfor kort gjøre rede for samt analysere valgkampen, og jeg skal også komme inn på rollen til det tredje bevismiddelet jeg ennå ikke har nevnt, nemlig *etos*.

Stridens utfall

Først: Hva ble det konkrete utfallet av stortingsdebatten? Timandsforslaget ble nedstemt med 86 mot 30 stemmer. Foss' mer moderate forslag fikk tilslutning av ytterlige to stykk og ble nedstemt med 84 mot 32 stemmer. Det var aldri tvil om hvilken proposisjon som ville bli den seirende: Regjeringsproposisjonen vant fram 87 mot 29 stemmer, $\frac{3}{4}$ av stemmene. De 29 representantene som stemte imot kan altså sies å ha utgjort stortingets republikanere, og siden de utgjorde et klart mindretall, kan vi ta oss tid til å nevne dem ved navn: Bryggesaa, Th. Stousland, Foss, Bjørnaali, Havig, Carl Stousland, J. Berge, Lind Johansen, Foshaug, Eriksen, Galtvik, Foosnæs, Inderberg, Oksvold, Bergan, Sivertsen, Eggan, Hansson, Kahrs, Grivi, Kleppen, Tveiten, Castberg, Hougen, Arnesen, Egede-Nissen, Aaen, Konow og Myrvang.⁵⁷⁹

Datoene for avstemningen ble satt til den 12. og 13. november, og en snaue to uker lang valgkamp tok til. Store ressurser ble lagt ned, men valgkampen rommet ikke entusiasmen til den fra noen måneder tidligere. Sosialistene hadde truet med "blodsudgydelse", men begrenset seg til paroler og "eggende og agitatoriske taler."⁵⁸⁰ Bakgrunnen for den dempede stemningen, var nok bl.a. at "Natten til den 7. juni hadde spørsmålet om statsformen vært 'noget fuldkomment sekundært'."⁵⁸¹ I tillegg var det nok riktig som monarkisten Bratlie hevdet under stortingsdebatten, at knapt noen – republikanerne inkludert – trodde at republikanerne stod en sjanse mot monarkistene. Samtidig hadde Bratlie trolig også rett i at

⁵⁷⁹ Heiberg: 941 og 942.

⁵⁸⁰ Bomann-Larsen: 433.

⁵⁸¹ Bomann-Larsen: 417.

dersom monarkistene ikke fikk mer enn et svakt flertall, så kunne det være nok til å skremme Carl fra å innta tronen.⁵⁸² Heri lå håpet til republikanerne og frykten til monarkistene, og derfor fortsatte partene å kjempe.⁵⁸³

Monarkistene hadde jevnt over pressen på sin side. Særlig var det avgjørende at de fikk støtte fra de mektigste hovedstadsavisene: Verdens Gang, Aftenposten og Morgenbladet.⁵⁸⁴ Foruten gjennom pressen, gjorde monarkistene synspunktene sine kjent gjennom foredragsturneer og pamfletter som hovedsakelig ble spredd via Høyres foreninger.⁵⁸⁵ Av hovedstadsavisene fant republikanerne sin støtte i Dagbladet, Den 17de Mai, Norske Intelligenssedler og Social-Demokraten.⁵⁸⁶ Også republikanerne holdt turneer og trykket opp pamfletter, pamflettene var det særlig Studenternes nationale forening og studentmållaget stod bak.⁵⁸⁷

Av politikere var begge parter fremste foredragsholdere i all hovedsak de samme som hadde vært mest aktive under stortingsdebatten. Det store unntaket var avgåtte finansminister Gunnar Knudsen. Han talte ikke under stortingsdebatten, men holdt nå en rekke foredrag til forsvar for republikken. Alle regjeringsmennene dro ut på turné foruten Michelsen som fortsatt slet med forkjølelse. Svært mange av tingmennene reiste også omkring og holdt folketaler. Noen av de mest markante skikkelsene fartet gjennom flere amt, mens de fleste holdt seg til sine hjemtrakter hvor autoriteten deres var befestet.⁵⁸⁸

Politikerne fra begge hold fikk imidlertid betydelig hjelp fra andre markante stemmer. For republikanernes del var dette i første rekke snakk om Halvdan Koht (venstremann og leder av Den norske studentforening), dosent Nikolaus Gjelsvik (jurist og målmann), Johan Scharffenberg, Gunnar Heiberg (forfatter og teatersjef) og Arne Garborg.⁵⁸⁹ Monarkistene fikk på sin side enda mer betydelig drahjelp, de fikk nemlig støtte fra tre av landets aller mest aktede og populære menn: Fridtjof Nansen, Ernst Sars (venstreideolog, historiker og politiker) og Bjørnstjerne Bjørnson. Alle disse var prinsipielt sett republikanere, men hadde – i likhet

⁵⁸² Heiberg: 735 og 736.

⁵⁸³ Eide: 474.

⁵⁸⁴ Ferkingstad: 135-136 og 146.

⁵⁸⁵ Solstad: 134.

⁵⁸⁶ Bomann-Larsen: 409 og Ferkingstad: 4 og 131.

⁵⁸⁷ Solstad: 200 og 208. At disse små organisasjonene var de mest aktive på organiseringsfronten, viser helt tydelig hvor få ressurser republikanerne hadde, og ikke minst hvor dårlige de var til samle dem.

⁵⁸⁸ Eide: 468-470 og Ferkingstad: 141.

⁵⁸⁹ Ferkingstad: 70, 131, 140 og 143.

med flertallet av monarkistene – blitt overbevist av taktiske hensyn.⁵⁹⁰ Spesielt hadde det symbolsk verdi at Bjørnson skiftet ståsted; dikterhøvdingen var selve opphavsmannen til ”den republikanske propaganda”.⁵⁹¹ Likevel var trolig Nansens støtte den mest betydningsfulle. Polfareren inkarnerte den norske ånd og var ved siden av Michelsen den høyest aktede personen i landet. Polfareren reiste land og strand rundt og talte for store forsamlinger. Hans ”vældige Røst var ikke verre medtagen end at den trængte igjennem med hvert Ord til alle Tilhørerne.”⁵⁹²

Argumentene som ble brukt av begge parter var i vesentlig grad de samme som ble brukt under stortingsdebatten.⁵⁹³ Det hang nok ikke bare sammen med at dette var de opplagte og befestede argumentene, men også at de ble tatt i gjenbruk, både av politikerne selv, og til dels av øvrige meningsyttere.

Monarkistene benyttet jevnt over den samme faderlige tonen som den de monarkistiske rikspolitikere hadde benyttet under stortingsdebatten: ”I de monarkistiske blad gjentas gang på gang at kongedømmet er freden både innad og utad.”⁵⁹⁴ Kronargumentet var fortsatt at det gjaldt å komme i ordnede forhold med det samme. Den 5. november skrev Verdens Gang symptomatisk: ”Opadgående tider staar for døren. Alle gode krefter i landet står rede til å ta fatt, bare vi faar ro.”⁵⁹⁵ Og motsatt, dersom republikken skulle seiere: ”En lang tid vil gaa hen med voldsom strid og uhyre spenning og sindsuro blant hele nationen, før den nye forfatning er ferdig og vedtatt.”⁵⁹⁶ På visse punkter var imidlertid fokuset på argumentasjonen noe annerledes: Prins Carls forbindelser ble *eksplisitt* trukket fram som en stor fordel.⁵⁹⁷ Det ble også spilt hyppigere på *tradisjon*. Mottoet lød: ”Gjenreist er Norges gamle kongestol.”⁵⁹⁸ Disse romantiske forestillingene ble løftet fram og lagt på toppen av de praktiske hensynene, og det hadde nok sin effekt.⁵⁹⁹ Monarkistene spilte også – akkurat som i stortingsdebatten – på at det gjaldt å stå sammen i en vanskelig tid, og at folket måtte ha tillit til landets ledelse. Parolene var: ”enighed”, ”loyalitet”, ”disciplin”.⁶⁰⁰

⁵⁹⁰ Bomann-Larsen: 394 og Ferkingstad: 146.

⁵⁹¹ Bomann-Larsen: 395.

⁵⁹² Bomann-Larsen: 433.

⁵⁹³ Ferkingstad: 90.

⁵⁹⁴ Eide: 432.

⁵⁹⁵ Eide: 430.

⁵⁹⁶ Eide: 430.

⁵⁹⁷ Eide: 485.

⁵⁹⁸ Eide: 487.

⁵⁹⁹ Eide: 487 og Ferkingstad: 10.

⁶⁰⁰ Ferkingstad: 145.

Republikanerne holdt også fram i en liknende tone som under stortingsdebatten: Det måtte agiteres høylytt for å vekke det norske folk og lede det ut av monarkistenes favn.⁶⁰¹ Atter angrep de monarkistene for å underkjenne folkets evne til å kunne stå på egne ben. Argumentasjonen var i det hele tatt enda mer sammenfallende med den som de republikanske rikspolitikerne kom med i stortingsdebatten, enn hva som var tilfellet for monarkistene. Fokuset ble også her lagt på det *prinsipielle*, på at republikken ville fremme *demokrati* og *likhet* bedre enn kongedømmet. Republikanerne prøvde dessuten å overbevise velgerne om at årsaken til at monarkistene ikke ønsket republikken, var at de var høyreorienterte, at de i kongen så en konservativ garantist. De forfektet også de at de var mer opptatt av de næringsdrivendes interesser i nåtiden, enn hele folkets interesser på lang sikt.⁶⁰² Endelig hevdet de at kongehuset ville bade seg i en luksus som ikke bare ville skape en kunstig avstand til resten av folket, men som også ville koste langt mer enn republikken.⁶⁰³

Men *hvilken* republikk var det egentlig snakk om? Hvordan skulle presidenten velges? Hvilken makt skulle han få? Den republikanske bevegelsen ga ikke noe klart svar. Dette kritiserte monarkistene kraftig og trolig med stort hell.⁶⁰⁴ Fridtjof Nansen beskyldte ”de hodeløse radikailerne” for nok en gang å ”bruge fædrelandet som prøveklud for politiske eksperimenter.”⁶⁰⁵ I denne beskyldningen lå en dobbel kritikk. I tillegg til å understreke at republikanernes planer var mangelfulle, understreket monarkistene hyppig at republikkens fanebærere var de samme som hadde gått imot Karlstadforliket. Karlstad-stormingen hadde svekket de sentrale republikanske aktørenes omdømme betydelig, og dette spilte monarkistene på i betydelig større grad under valgkampen enn hva de hadde gjort under stortingsdebatten. Disse angrepene var nok det som i første rekke svekket republikanernes troverdighet.⁶⁰⁶

Valget fant sted den 12. og 13. november. Hva ble resultatet? 79 prosent stemte for monarkiet, kun 21 prosent i favør av republikken. Den stemmeberettigede befolkningen

⁶⁰¹ Eide: 472.

⁶⁰² Ferkingstad: 19 og Nilson: 29.

⁶⁰³ Bomann-Larsen: 434.

⁶⁰⁴ Ferkingstad: 151 og Nerbøvik: 212 og 213.

⁶⁰⁵ Bomann-Larsen: 396.

⁶⁰⁶ Andersen: 329 og Ferkingstad: 83 og 84.

bestod av menn over 25 år. Fremmøtet var høyere enn forventet, det var 75, 5 prosent deltakelse, relativt likt fordelt utover landet; det var 20 prosent mer enn ved stortingsvalget.⁶⁰⁷ At åtte av ti nordmenn stemte i favør av prins Carl og kongedømmet, var høyere tall enn selv regjeringen turte håpe på.⁶⁰⁸

Før jeg konkluderer med hva som var de viktigste årsakene til at monarkistene dro i land en overlegen seier, vil det være interessant å kikke kort på om det fantes et mønster i avstemningen. Monarkiet stod sterkere i urbane strøk enn på landet, selv om forskjellen ikke var veldig stor. Østlandet hadde den høyeste ja-prosenten av landsdelene, mens Kristiania lå på landsgjennomsnittet. Særlig var ja-prosenten høy mot grensen, noe som trolig bunnet i at fortsatt verserte frykt for krig med nabolandet.⁶⁰⁹ Det største nei-området bestod av fjell- og innlandsbygder i Vestre Telemark og indre Agder. Telemark hadde 43,7 prosent nei-stemmer, mens Vest-Agder hadde 39 prosent. Årsaken til dette lå nok først og fremst i at den radikale venstrerørsla hadde sin bastion i området.⁶¹⁰

Det var imidlertid ikke slik at alle venstreområder støttet oppunder republikken, dette var især ikke tilfellet i Oppland.⁶¹¹ Dette har man ikke funnet noen god forklaring på, men det kan synes ha hatt en sammenheng med at Bjørnson turnerte i de traktene.⁶¹² Det gir også mening med tanke på at det var høy oppslutning for monarkiet der hvor en annen folkehelt hadde holdt sine turneer, nemlig Nansen.⁶¹³

Man ser også en tendens til at valgkretsene hvor populære stortingsmenn hadde sin base, stemte i favør av deres standpunkt. De eneste byene med republikansk flertall var Vardø og Narvik. Vardø var den populære Egede-Nissen sin hjemby, mens Narvik var hjemstedet til Jørg Berge. Karlsøy var valgsognet til den karismatiske Eriksen, og der ble det avgitt mer enn 80 prosent nei-stemmer. En liknende tendens finner man med henhold til hjemstedene til en rekke andre fremtredende republikanere som Castberg.⁶¹⁴ Det er imidlertid påfallende at Tromsø hadde majoritet av ja-stemmer. I 1903 hadde amtet utelukkende stemt arbeiderpartirepresentanter inn på tinget, og dette vitner om at flere i området ikke stolte på

⁶⁰⁷ Nilson: 30.

⁶⁰⁸ Dybing, A., *Jørgen Løvland, Tilbakeblikk på unionsoppløsningen i 1905*, Setesdalsforlaget, Valle 2005: 130.

⁶⁰⁹ Jonsrud: 42-43.

⁶¹⁰ Ferkingstad: 152 og Nilson: 30-32.

⁶¹¹ Eide: 476.

⁶¹² Ferkingstad: 152.

⁶¹³ Bomann-Larsen: 441.

⁶¹⁴ Nilson: 32-34.

sine folkevalgte og stemte imot sin prinsipielle overbevisning.⁶¹⁵ Tendensen til at populære folkevalgte økte oppslutningen for deres foretrukne statsform, fantes også i monarkistiske områder. Dette er i midlertid mindre interessant, da så godt som hele landet i overveldende grad sluttet seg oppom kongedømmet.⁶¹⁶ Det store og siste spørsmålet jeg skal prøve å besvare, er hva som var de viktigste grunnene til det.

Det verserer stor enighet mellom forskerne som har forøkt å forstå hvorfor prins Carl og kongedømmet fikk slik en massiv oppslutning.⁶¹⁷ Jeg må si meg grunnleggende enig i deres analyser: Et avgjørende premiss var at monarkistene klarte å overbevise folket om at republikk og monarki ville innebære uvesentlig forskjell for hvordan landet ble styrt og hvor makten skulle ligge: Det var i alle tilfeller *folket* som skulle bestemme.⁶¹⁸ Når dette ikke var noe å lure på, var det andre spørsmål som kom i forgrunnen. Det var helt avgjørende at monarkistene fikk det til å fremstå som at kongedømmet var det trygge, forstandige alternativet, både for Norges økonomi og for Norges sikkerhet. Republikken ble følgelig et vagt og farlig prosjekt.⁶¹⁹ For å sitere en oppgitt Alfred Eriksen: ”De fleste trodde virkelig på Michelsen og hans prat. De trodde at med en konge skulle landet sikres anerkjennelse og arbeidsfred, trygghet og velstand.”⁶²⁰

Grunnen til at monarkistene klarte å etablere grunnmotivet *trygt vs. utrygt*, var nok ikke like mye at de hadde de beste argumentene, som at de hadde de største ressursene og ikke minst de største autoritetene på sin side: Bjørnson, Sars og Nansen, og endelig Michelsen selv. Den karismatiske bergenseren hadde stått i spissen for frigjøringen og i tillegg unngått krigen. Beundringen rettet seg selvsagt mot hele regjeringen, men det var Michelsen som ble trukket fram og hyllet som den store helten, enn si selve *landsfaderen*.⁶²¹ Når Michelsen-ministeriet så satte *stillingen sin* inn på valget av prins Carl, var det ikke mange som ønsket å gå imot den. Velgerne skulle dessuten ha stor tillit til seg selv, om de valgte å gå imot et stortingsvedtak fattet med 87 mot 29 stemmer: At regjeringen fikk med stortingets holdning i

⁶¹⁵ Eide: 477.

⁶¹⁶ Nilson: 32-34.

⁶¹⁷ Bomann-Larsen forfekter det mest fravikende synet, idet han tillegger Nansens kamp for monarkiet en like stor betydning som Michelsen sin. Slik jeg forstår situasjonen, er dette en overdrivelse, uten at det ligger innenfor oppgavens rammer å redegjøre for hvorfor. Bomann-Larsen: 440.

⁶¹⁸ Ferkingstad: 153.

⁶¹⁹ Eide: 486 og Ferkingstad: 150.

⁶²⁰ Eriksen: 116.

⁶²¹ Bomann-Larsen: 432, Ferkingstad: 146 og Nilson: 24 og 30-31.

spørsmålet til folket, hadde nok også sin betydning.⁶²² Det er bred enighet om folkeavstemningen i praksis må kunne omtales som ufri.⁶²³ Sten Sparre Nilsons spissformulering er treffende: ”For de fleste av dem må det ha vært en avstemning over spørsmålet: Vil du at Christian Michelsen skal fortsette å lede norsk politikk?”⁶²⁴

Dette leder oss inn på det retoriske virkemiddelet som jeg har spart til slutt, nemlig *etos*. Etos handler som sagt om å spille på egen autoritet for å overbevise noen om sitt synspunkt. I stortingsdebatten var det ingen tilfeller av det som kalles etos i streng forstand. Det innebærer nemlig at man eksplisitt spiller på egen fortrefelighet, som hvis Løvland for eksempel hadde sagt: ”Jeg og regjeringen var svært dyktige når vi frigjorde landet fra Sverige, derfor bør alle stole på at vi også vet best når det kommer til spørsmålet om statsformen.” Men etosen trengte seg likevel fram i hvert ord monarkistene sa. Folket hadde så stor tillit til Michelsen-ministeriet – og dessuten til næringslivet og de populære kulturskikkelsene de fikk med på laget – at argumentene deres ofte må ha blitt godtatt før de ble sagt.

De fleste av argumentene vi har sett på i stortingsdebatten må derfor kunne sies å ha spilt en underordnet rolle for utfallet av valget, og er primært interessante på et prinsipielt og analytisk plan.⁶²⁵ Folket hørte ikke etter. Det orket heller ikke, det var utslitt etter de mange begivenhetene i 1905, og ønsket nå bare en smertefri utgang på året.⁶²⁶ Folket gikk inn i en ”massepsykose”, for å bruke Ferkingstads begrep.⁶²⁷ Gunnar Heiberg advarte i en tale på valgdagen om at ”der er mange, som ikke hører paa andet end hvad de siger, som har magten.”⁶²⁸ Påstanden skulle gå tross i ord. Men det ligger ingen nødvendighet at makten råder; folket gikk jo for eksempel imot massive politiske og økonomiske krefter under EF-avstemningen, og det lot seg heller ikke stanse av kabinettspørsmålet. Ved siden av etosen Michelsen-ministeriet og dens medhjelpere bar med seg, var nok også *retorikken* monarkistene anla svært utslagsgivende. Selv de mest populære og anerkjente blant oss kan

⁶²² Ferkingstad 150.

⁶²³ Bomann-Larsen: 432, Eide: 488, Ferkingstad: 150 og Nilson: 30-31,

⁶²⁴ Nilson: 36. En kritisk innvending til at Michelsen og hans ministerium faktisk hadde så mye å si, er at han ikke gjorde noe særlig godt valg i 1906; regjeringen ble byttet ut. Dette forklarer imidlertid Nilson med to ting. For det første hadde ikke Michelsen noen aktuell kampsak på programmet i 1906, og for det andre spilte spørsmål om partitilknytning en stor rolle. Jeg støtter meg til en slik forklaringsmodell; statsformspørsmålet var simpelthen ikke så viktig for folk flest at de ville felle Michelsen på det, men dag-til-dag-politikk var en annen historie. Nilson: 39.

⁶²⁵ Eide: 432.

⁶²⁶ Eide: 472.

⁶²⁷ Ferkingstad: 150.

⁶²⁸ Heiberg, Gunnar, *Stem nei!*, tale 1905: 3.

ikke si hva som helst og så slippe unna med det. Det var trolig helt avgjørende hvordan monarkistene skremte folket med det republikanske eksperimentet, hvordan de fikk prins Carl til å fremstå som garantisten for fred og velstand, og hvordan de gjorde det i en faderlig tone.

Folkeavstemningen kan i det hele tatt sammenfattes innen rammene jeg tegnet opp i den retoriske analysen: Den gjengse stemmegiver var bekymret og utslitt og kjente i det hele tatt ikke særlig til saksforholdene, orket heller ikke å sette seg inn i dem. Velgeren var med andre ord et lite *barn*. Hvem sin utstrakte hånd skulle så dette barnet gripe? Den stramme til den eldre og vågale broren? Eller den trygge til den heltemodige og forstandige faderen?

Vedlegg

Vedlegg 1: Taletid under debatten

Med unntak av Løvlands essensielle tale den siste dagen, er ikke taler på under en halv side tatt med. Dette utelukker om lag 20 talestubber og tre talere, men disse refereres da heller ikke til og var ikke av betydning.

Dag 1. Lørdag 28. okt., kl. 11.10-14.10 og kl. 17.45-22.45.

Sidetall	Antall sider	Taler	Gruppering
s. 703-711	8	Konow	Venstrerepublikanerne
s. 711-717	6,5	Løvland	De taktiske monarkistene
s. 717-720	3,5	Hansson	Venstrerepublikanerne
s. 721-730	10	Eriksen	Sosialdemokratene
s. 731-737	7	Bratlie	De konservative monarkistene
s. 737-741	3,5	Foss	Venstrerepublikanerne
s. 741-748	7	Berner	De taktiske monarkistene
s. 748-754	6	Hagerup	De konservative monarkistene
s. 754-765	11	Arctander	De taktiske monarkistene
s. 765-778	14	Castberg	Venstrerepublikanerne

Sum antall sider dag 1	76,5
Venstrerepublikanerne	29
Sosialdemokratene	10
De taktiske monarkistene	24,5
De konservative monarkistene	13
<i>Republikanerne</i>	<u>39</u>
<i>Monarkistene</i>	<u>37,5</u>

Dag 2. Mandag 30. okt., kl. 10.00-14.05 og kl. 17.30-23.05.

Sidetall	Antall sider	Taler	Gruppering
s. 779-790	11	Hagerup Bull	De taktiske monarkistene
s. 790-798	8,5	Hougen	Venstrerepublikanerne
s. 798-802	4	Aas	De konservative monarkistene
s. 802-806	4	Brynildsen	De konservative monarkistene
s. 806-811	5	Aaen	Venstrerepublikanerne
s. 811-816	4	A. Berge	De taktiske monarkistene
s. 816-820	4	Griwi	Venstrerepublikanerne
s. 820-826	7	Konow	Venstrerepublikanerne
s. 826-832	6	Berner	De taktiske monarkistene
s. 832-837	3,5	Arnesen	Venstrerepublikanerne
s. 837-838	1	Castberg	Venstrerepublikanerne
s. 839-846	7	Eriksen	Sosialdemokratene
s. 846-848	2	Hagerup	De konservative monarkistene
s. 848-851	3,5	Bothner	De taktiske monarkistene
s. 851-853	2	Opdahl	De taktiske monarkistene
s. 853-859	6	Bjørnaali	Venstrerepublikanerne
s. 859-862	4	Bryggesaa	Venstrerepublikanerne
s. 862-865	1	Castberg	Venstrerepublikanerne
s. 863-865	1	Brunchorst	De konservative monarkistene

Sum antall sider dag 2	84,5
Venstrerepublikanerne	40
Sosialdemokratene	7
De taktiske monarkistene	27,5
De konservative monarkistene	10
<i>Republikanerne</i>	<u>47</u>
<i>Monarkistene</i>	<u>37,5</u>

Dag 3. Tirsdag 31. okt., kl. 10.00-14.10 og kl. 17.30-22.15.

Sidetall	Antall sider	Taler	Gruppering
s. 866-667	0,5	Løvland	De taktiske monarkistene
s. 867-881	14	Castberg	Venstrerepublikanerne
s. 881-886	5	Egede-Nissen	Sosialdemokratene
s. 886-888	2	Andersen Grimsø	De taktiske monarkistene
s. 888-890	1,5	Foshaug	Sosialdemokratene
s. 890-893	4	Carl Stousland	Venstrerepublikanerne
s. 893-898	5	Foss	Venstrerepublikanerne
s. 898-901	3,5	Foosnæs	Venstrerepublikanerne
s. 902-904	2	Refsdal	De taktiske monarkistene
s. 904-908	4	Aklestad	De taktiske monarkistene
s. 908-909	2	Tveiten	Venstrerepublikanerne
s. 909-911	1,5	Andersen	De taktiske monarkistene
s. 911-912	1	Lind Johansen	Sosialdemokratene
s. 912-913	2	Selsø	De konservative monarkistene
s. 913-916	5	Hansson	Venstrerepublikanerne
s. 916-919	2,5	Myrvang	Venstrerepublikanerne
s. 919-922	3	Konow	Venstrerepublikanerne
s. 922-924	2	A. Berge	De taktiske monarkistene
s. 924-926	2	Arnesen	Venstrerepublikanerne
s. 926-928	1,5	Castberg	Venstrerepublikanerne
s. 928-929	2	Svendsbøe	De taktiske monarkistene
s. 930-931	1,5	Aaen	Venstrerepublikanerne
s. 931-932	1	Berner	De taktiske monarkistene
s. 933-934	1	Hougen	Venstrerepublikanerne
s. 934-939	2,5	Holsen	De konservative monarkistene
s. 936-939	2,5	Castberg	Venstrerepublikanerne

Sum antall sider dag 3	74,5
Venstrerepublikanerne	47,5
Sosialdemokratene	7,5
De taktiske monarkistene	15
De konservative monarkistene	4,5
<i>Republikanerne</i>	<u>55</u>
<i>Monarkistene</i>	<u>19,5</u>

Sum antall sider totalt	235,5
Venstrerepublikanerne	116,5
Sosialdemokratene	24,5
De taktiske monarkistene	67
De konservative monarkistene	27,5
<i>Republikanerne</i>	<u>141</u>
<i>Monarkistene</i>	<u>94,5</u>

Mest aktive talere	
Venstrerepublikanerne	
<i>Castberg</i>	33
Sosialdemokratene	
<i>Eriksen</i>	17
De taktiske monarkistene	
<i>Berner</i>	14
De konservative monarkisten	
<i>Hagerup</i>	8

Vedlegg 2: Oversikt over debattantene og grupperinger

Her følger en oversikt over hvem som tilhørte de ulike grupperingene, samt en mikrobiografi om hver enkelt. Det må nevnes at listen kun rommer talerne jeg refererer til, men disse var også de mest sentrale debattantene (kun en håndfull er utelatt).

De taktiske monarkistene

Aklestad, Paul Andreas Jetmundsen (1837-1924). Aklestad var født på Aklestad i Ørsta. Han var lærer og gårdbruker og representerte i 1905 Romsdals amt.

Andersen Grimsø, Andreas Kristian (1850-1927). Andersen Grimsø var født i Steigen i Nordland. Han var gårdbruker og bankmann. I 1905 representerte han Nordlands amt.

Arctander, Sofus Anton Birger (1845-1924). Arctander var født i Christiania. Han var jurist og sentral i den moderate fløyen i Venstre. Han representerte i 1905 Nordlands amt. Arctander var kjent for sterk gjennomslagsevne og betydelige evner som debattant. Han var flere ganger statsråd, og han var handelsminister i Michelsen-regjeringen.

Bothner, Harald (1850-1924). Bothner var født i Halden. Han var jurist, venstremann og representerte i 1905 Nordre Trondhjems amt. Han tilhørte lenge den radikale fløyen i Venstre, men ble mer moderat med årene og var revisjonsminister i Michelsen-regjeringen.

Berge, Abraham Theodor (1851-1936). Berge var født i Lyngdal. Foruten politiker var han amtmann, lensmann, lærer og skipsreder. Berge var en sentral venstrepolitiker og tilhørte den moderate fløyen i Venstre; i 1909 grunnla han Det Frisinnede Venstre. I 1905 var han odelstingspresident og representerte Lister og Mandals amt. Som debattant var Berge kjent for å være konsis og dyktig. Berge var statsminister i perioden 1923-1924.

Berner, Carl (1841-1918). Berner var født i Christiania. I 1905 var han representant for Sarpsborg og stortingspresident. Berner var embetsmann og del av den moderate fløyen i Venstre. Han var kjent som brobygger mellom ulike politiske leiere og retorisk var han verdsatt for sin saklighet.

Enge, Erik Mathiassen (1852-1933). Enge var født i Gausdal nord for Lillehammer. Han var gårdbruker, bankbestyrer og del av den moderate venstrefløyen. I 1905 representerte han Kristians amt.

Hagerup Bull, Edvard (1855-1938). Hagerup Bull var født i Bergen. Foruten høyrepolitiker var han bl.a. høyesterettsdommer. Hagerup Bull representerte i 1905 Akershus amt, og han var sentral i unionsoppløsningen og statsformforhandlingene. Han var justisminister fra 7. juni, men erstattet Gunnar Knudsen som finansminister etter den 28. nov. Hagerup Bull var en ”slagferdig debattant i stortingssalen. En tilbøyelighet til å stamme når han ble oppglødd, dekket han over med avvæpnende selvironi og bergensk vivasitet.”⁶²⁹

Løvland, Jørgen Gunnarson (1848-1922). Løvland var født i Evje i Aust-Agder. Han var redaktør, skolemann og en av de mest markante Venstre-politikere i flere tiår. I 1905 var han utenriksminister. Løvland brant for det norske og målsaken, og han var også statsminister i 1907-08.

Opdahl, Edvard Cornelius (1844-1934). Opdahl var født i Klinga i Nord-Trøndelag. Han var lærer og lensmann, og i 1905 representerte han Finmarkens amt.

Refsdal, Anfinn Larsson (1839-1920). Refsdal var født i Vik i Sogn. Han var lærer, bonde og klokker. Refsdal tilhørte den moderate delen av Venstre. I 1905 kom han inn på tinget som 1. vararepresentant fra Nordre Bergenhus amt, fordi Holsen ble syk i mai.

De konservative monarkistene

Aas, Carl Herman (1866-1930). Aas var født i Aas. Han var gårdbruker og høyremann. I 1905 representerte han Buskerud amt.

Bratlie, Jens Kristian Meinich (1856-1939). Bratlie var født i Nordre Land i Oppland. Han var hæroffiser, jurist og høyremann, og han representerte i 1905 Kristiania, Hønefoss og Kongsvinger. Bratlie hadde ideologisk forankring i bondekonservatismen, og han var tilhenger av unionen. Han var statsminister i en kort periode mellom 1912-13.

⁶²⁹Norsk biografisk leksikon, URL: http://nbl.snl.no/Edvard_Hagerup_Bull/utdypning_%E2%80%93_1 [Sist :12.04.2014]

Brunchorst, Jørgen (1862-1917). Brunchorst var født i Bergen, som også var kretsen han representerte for Samlingspartiet i 1905. Han var en allsidig herre; både botaniker, museumsmann og diplomat.

Brynildsen, Diderich Anton (1853-1933). Brynildsen var født i Bergen, som også var kretsen han representerte for Høyre i 1905. Foruten politiker var han bakermester.

Hagerup, Georg Francis (1853-1921). Hagerup var født i Horten. Han var diplomat og høyremann og professor i rettsvitenskap. Han representerte i 1905 Kristiania, Hønefoss og Kongsvinger. Hagerup var leder for Høyre fra 1899-1902 og statsminister i to perioder mellom 1895 og 1905. Han var høyt respektert og den førende skikkelsen blant de konservative monarkistene.

Venstrerepublikanerne

Aaen, Tore Embretsen (1860-1931). Aaen var født på Tynset. Han var lærer, gårdbruker og riksrevisor og dessuten bror til Thore Myrvang. I 1905 representerte han Hedermarkens amt.

Arnesen, Arne (1847-1908). Arnesen var født i Uskedalen i Kvinnherad. Han var væreier og bankbestyrer. I 1905 representerte han Kristiansund.

Bjørnaali, Anton Mikal Jakobsen (1867-1949). Bjørnaali var født i Vefsn i Nordland. Han var lærer, kirkesanger, lensmann og banksjef. I 1905 representerte han Nordlands amt.

Castberg, Johan (1862-1926). Castberg var født i Brevik i Telemark. Han var utdannet jurist og var en sentral skikkelse i den radikale delen av Venstre. Han representerte i 1905 Kristians amt og f.o.m. 1906 var han leder for Arbeiderdemokratene. Castberg var kjent som en bevegende og fremragende debattant og utgjorde sammen med Konow ledelsen for venstrerepublikanerne.

Foss, Thore Torkildsen (1841-1913). Foss var født i Foss i Bjelland. Han var lærer, gårdbruker og del av den radikale fløyen i Venstre. I 1905 representerte han Lister og Mandals amt.

Grivi, Gjermund Nilsen (1867- 1941). Grivi var født i Hvåla i Lunde i Telemark. Han var advokat og gårdbruker, og i 1905 representerte han Bratsberg amt.

Hansson, Andreas (1853-1923). Hansson var født på Tromøy utenfor Arendal. Han var medlem av Venstre og i 1905 representant for Østerrisør. Foruten politiker var han redaktør og handelsmann.

Hougen, Knut Johannes (1854-1954). Hougen var født i Kragerø. Han var embetsmann, skolemann og venstremann. I 1905 representerte han Kristiansand. Hougen tilhørte den radikale delen av Venstre og var blant de mest sentrale venstrerepublikanerne.

Konow (H), Wollert (1847-1932). Konow var født i Bergen, men representerte i 1905 Hedemarkens amt. Han var godseier, nasjonalist og sentral i Venstre gjennom flere tiår. Han var en prinsippfast mann, men selv om han primært var venstreradikal, hadde han også flere konservative overbevisninger. Sammen med Castberg var han venstrerepublikanernes leder.

Myrvang, Thore Embretsen (1858-1938). Myrvang var født på Tynset, og bror til Tore Aaen. Han var lærer og gårdbruker og representerte i 1905 Hedemarkens amt.

Stousland, Carl (1860-1941). Carl Stousland var født i Skien. Han var kjøpmann, bankmann, konsul og nevø av Henrik Ibsen. I 1905 representerte han Skien.

Stousland, Theodor Nilsen (1842-1910). Th. Stousland var født i Søgne utenfor Kristiansand. Han var bonde og bankmann, og var i 1905 representant for Lister og Mandals amt.

Sosialdemokratene

Eriksen, Alfred (1864-1934). Eriksen var født i Christiania. Han tilhørte Venstre fram til 1903, da han skiftet over til Arbeiderpartiet, og han var i 1905 representant for Troms. Av yrke var han prest, og han var kjent som en av stortingets mest egenrådige politikere og slagferdige talere. Eriksen var sosialdemokratenes ledende talsmann for republikken.

Egede-Nissen, Adam Hjalmar (1868-1953). Egede-Nissen var født i Levanger i Nord-Trøndelag. Han var postmester og etter Eriksen den ledende skikkelsen i Arbeiderpartiet. I

1905 representerte han Hammerfest, Vardø og Vadsø. Egede-Nissen var etter Eriksen den ledende skikkelsen i Arbeiderpartiet.

Foshaug, Meyer Nilsen (1868-1955). Foshaug var født i Målselv i Troms. Han var gårdbruker og representerte i 1905 Tromsø amt.

Kilder: *Norsk biografisk leksikon*⁶³⁰ og *NSD-PolSys – data om det politiske system*⁶³¹

⁶³⁰ URL: <http://nbl.snl.no/search> [Sist besøkt: 21.03.2013]

⁶³¹ URL: <http://www.nsd.uib.no/polsys/> [Sist besøkt: 12.04.2013]

Litteratur og kilder

Bøker

Andersen, Roy, *1905 – Spillet bak kulissene*, Aschehoug, Oslo 2005.

Berg, Roald, *Norge på egen hånd, 1905-1920*, Universitetsforlaget, Oslo 1995.

Bjørge, Narve, Rian, Øystein m.fl., *Selvstendighet og union, Fra middelalderen til 1905*, Universitetsforlaget, Oslo 1995.

Bomann-Larsen, Tor, *Folket, Haakon & Maud, II*, Cappelen, Oslo 2004.

Fuglum, Per, *Norges historie – Bind 12: Norge i støpeskjeen, 1884-1920*, J. W. Cappelens forlag AS, Oslo 1978.

Greve, Tim, *Haakon VII, Menneske og monark*, Gyldendal norske forlag, Oslo 1980.

Hagemann, Gro, *Det moderne gjennombrudd, 1870-1905*, H. Aschehoug & Co, Oslo 1997.

Johannesen, Georg, *Retorikkens tre ansikter*, J.W. Cappelens forlag AS, Oslo 1992.

Johansen, Anders, *Talerens troverdighet – tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*, Universitetsforlaget, Oslo 2002.

Lindhart, Jan, *Retorik*, Munksgaard/LNU/Cappelen, København 1987.

Nerbøvik, Jostein, *Norsk historie 1860-1914, Eit bondesamfunn i oppbrot*, Det norske samlaget, Oslo 1999.

Nilson, Sten Sparre, *Politisk avstand ved norske folkeavstemninger*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1972.

Nissen, Bernt A., *1905*, Olaf Norlis forlag, Oslo 1930.

Nordby, Trond, *Politikken i sentrum*, Universitetsforlaget, Oslo 2004.

Norge, Andenæs, T., *Grunnloven vår: 1814 til 1988*, Universitetsforlaget, Oslo 1989.

Palmer, Robert Roswell, *The Age of the Democratic Revolution, The Challenge*, Princeton University press, New Jersey 1989.

Seip, Jens Arup, *Utsikt over Norges historie. Tidsrommet ca. 1850-1884*, Gyldendal, Oslo 2002.

Wall, Annie, *Omkring Christian Michelsen och 1905*, H. Aschehoug (W. Nyggard), Oslo 1925.

Avhandlinger og oppgaver

Berg, Roald, *Norsk utenrikspolitikk historie, 1905 -1920*, doktorgradsavhandling ved Universitetet i Bergen, Høgskolesenteret i Rogaland, 1994.

Eide, Worm, *Kongedømme eller republikk i Norge i 1905*, hovedfagsoppgave i historie ved UiO, Oslo 1932.

Ferkingstad, Didrik, *Den republikanske agitasjon i 1905*, hovedfagsoppgave i historie ved UiO, Oslo 1958.

Flottorp, Lisa Steen, *Republikanske strømninger i Norge i tiden rundt vetostriden*, mastergrad i historie ved UiO, Oslo 2007.

Jonsrud, Knut Ola, *Monarki og egalitære verdier – et paradoks? En studie av monarkiets legitimitet i det norske samfunn*, hovedoppgave i statsvitenskap, Trondheim, 1996.

Solstad, A., *Republikanerne i 1905. Aktører og aktivitet*, mastergradavhandling i statsvitenskap ved UiO, Oslo 1964.

Dagbøker

Castberg, Johan, *Dagbøker 1900-1917, I*, H. Aschehoug (W. Nyggard), Oslo 1953.

Eriksen, Solveig, *Sannheten... Fra en modig manns – sogneprest, stortingsmann, dr. phil. Alfred Eriksen – dagbok 1905*, Forlaget Oktober A/S, Oslo 1981.

Hagerup, Francis, *Dagbok fra 1905*, H. Aschehoug (W. Nyggard), Oslo 1951.

Hagerup Bull, Edvard, *Edvard Hagerup Bulls dagbøker fra 1905*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1955.

Nansen, Fridtjof, *Dagbok 1905*, Unipax, Oslo 2005.

Hals, Harald, *Harald Bothner, Dagbøker fra 1905*, Tapir forlag, Trondheim 1987.

Garborg, Arne, *Dagbok 1905-1923*, H. Aschehoug (W. Nyggard), Oslo 1924.

Erindringer

Bystrom, Harald Bache, *Gunnar Knudsen, Erindringer 1905-1925*, Grenmar forlag, Porsgrunn 1998.

Egede-Nissen, Adam, *Et liv i strid*, J. W. Cappelens forlag, Oslo 1945.

Dybing, Anders, *Jørgen Løvland, Tilbakeblikk på unionsoppløsningen i 1905*, Setesdalsforlaget, Valle 2005.

Wedel Jarlsberg, Fritz, *1905, Kongevalget*, Gyldendal norsk forlag, Oslo 1946.

Stortingsreferater

Heiberg, Jacob Vilhelm, *Unionens opløsning 1905, Officielle aktstykker vedrørende unionskrisen og Norges gjenreisning som helt suveræn stat*, J. M. Stenersen & Co.s forlag, Kristiania 1906.

Stortinget, *De stenografiske referater fra de hemmelige møter i stortinget 1905*, H. Aschehaug & Co, Oslo 1951.

Taler, artikler og brosjyrer

Halvdan, Koht, *De gode forbindelser*, Kristiania 1905.

Hansson, Andres, *Moralen og kongedømme*, Kristiania 1905.

Heiberg, Gunnar, *Stem nei!* Kristiania 1905.

Nansen, Fridtjof, *Kongedøme eller Republik*, tale 1905.

Sigurd, Ibsen, *Nationalt kongedøme*, Christiania 1898.

Wiggen, Gunnhild, *Fridtjof Nansen, Taler og artikler fra 1905*, Novus forlag, Oslo 2006.

Aviser

Aftenposten, politisk redaktør Fredrik Bætzmann, 1905.

Dagbladet, redaktør Olaf Thomesen, 1905.

Den 17de Mai, redaktør Rasmus Steinsvik, 1905.

Morgenbladet, redaktør Nils Vogt, 1905.

Norske Intelligenssedler, redaktør Hjalmar Løken, 1905.

Social-Demokraten, redaktør Olav Kringen, 1905.

Verdens Gang, redaktør Ola Thommesen, 1905.

Litteratur fra internett

Danmarkshistorien.dk

URL: <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forfatningskampen/> [Sist besøkt: 09.06.2013]

Norsk biografisk leksikon

URL: <http://nbl.snl.no/.search> [Sist besøkt 21.03.2013]

NSD-PolSys – data om det politiske system

URL: <http://www.nsd.uib.no/polsys/> [Sist besøkt: 12.04.2013]

Regjeringen.no

URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nfd/dok/nou-er/1996/nou-1996-23/5/1/2.html?id=342425> [Sist besøkt 10.05. 2014]

Store norske leksikon

URL: http://snl.no/Alexis_de_Tocqueville [Sist besøkt: 01.04.2014]

URL: <http://snl.no/kontrasignatur> [Sist besøkt: 17.03.2013]

URL: http://snl.no/Spanias_historie [Sist besøkt: 12.12.2013]

URL: http://snl.no/Sveits_historie [Sist besøkt: 28.09.2013]

Kilder fra internett

Nasjonalbiblioteket, Attenfjortenlitteraturen, *Grunnloven av 1814*

URL: <http://www.nb.no/baser/1814/4nov2.html> [Sist besøkt: 11.09.2013]